

1973 | 6

VII. évfolyam 6. szám
A nógrádi nemzetiségek
életéről

Sokszemközt a bejárókkal

Riportnovella egy asszony
egy napjáról

Szocialista
brigádvetélkedők
Salgótarjánban

●
Bereczky Loránd:
Képzőművészet,
mecénálás, közönség

●
A Nógrádi Nemzeti Intézet

Nógrád-honti históriák
az államosításról

●
Riportdráma Salgótarjánról

PALÓCFÖLD

A visszatekintő, tapasztalatadó összegzés örökkön nemeseítő felelőssége és nem az ünneplő gyertyagyújtás hivalkodó kényszere indította a gondolatot, hogy itt és most – ha csak jelképesen is – egyenleget vonjunk elmúlt évi munkánk eredményei és kudarcai között. Az ok: e hatodik számunk megjelentével zárul a Palócföld megújulásának első éve. És bár a „mérlegkészítés” kulisszák mögé tartozó feladat elsősorban; hogy konturjai mégis cimoldalra kerülnek, azzal már első lépésünkör rögzített álláspontunkat nyomatékosítanánk: nem formálisan apellálunk az olvasói közvéleményre.

Arra a közvéleményre, amely a lap körül minden előzőnél távolabbra gyűrűzik, egyre erősödő hanggal fejezi ki önmagát. Igazolja ezt az alapos megelégedésünket az el nem kelt példányok (az ún. remittenda) folyton kisebbedő aránya, igazolja, hogy egy év leforgása alatt megduplázódott az előfizetők száma, és igazolja a szóbeli-írásbeli kifogások sokasága is: miért nem kapható a Palócföld megyénk ebben vagy abban a községében – és Budapesten és Szegeden és Miskolcon és Debrecenben. Mindez önmagáért szól; miként nem maradhat említetlenül az sem, hogy talán éppen a munkásolvasók

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRAT

és az ifjúság megnyerésében nem értük el a kívánt eredményt. Hangsúlyozott törekvésünk ellenére.

S ez utóbbi gond már – terjesztési problémáinkat nem tekintve – a lap tematikai-tartalmi-műfaji minőségét igényli.

Hitünk szerint – és e hitünket mértékadó vélemények is erősítene – közelebb került a Palócföld mai társadalmunk, a megyei valóság aktuális lényegi kérdéseinek problémafeltáró vizsgálatához. Felelős szerkesztőségi munkával és bővülő szerzőgárdával teremtve lehetőséget, hogy szocialista jelenünk és hagyományaink elkötelezett és minél sokoldalúbb tükröztetése valóban közérdekű folyóiratot eredményezzen. És ha mindehhez önkritika járulhat, akkor essen szó arról, hogy hiányérzetünk forrása – nem töltöttük ki a „munkásközpontúság” elképzeléseink szerint megszabott kereteit: sem tematikai következetességben, sem műfaji sokoldalúságban, sem nyelvi közvetlenségben.

Járuljon pedig ehhez vallomásszerűen még egy kudarcunk beismerése: ez a megjelenés pontatlansága. Amire nem találni ugyan az olvasót, az előfizetőt kellően meggyőző okot, magyarázatul mégis annyit talán, hogy a szerkesztőségi kollektívát új feladatok elé állító új megjelenési feltételekhez nehezítő körülményként járult a felelős szerkesztő csaknem féléves kényszerű távolléte.

Kedves Olvasónk!

Mint ahogy minden holnap a jobbat, tisztábbat nemesebbet és szebbet teremtés lehetőségét és szükséges benső kényszerét ébreszti ránk, szerkesztőségünk is azal a meggyőződéssel ajánlja figyelmébe e számunkat – jelenünket és múltunkat –, hogy az új év Palócföldje még inkább közérdeklődést keltő, közmegelegedést kiváltó folyóirattá munkálódik.

E remény maradéktalan kiteljesedésében bízva kíván jó egészséget, békés, közéletben és magánéletben egyaránt sikeres, boldog új évet

a szerkesztőség valamennyi tagja nevében
Kassai-Végh Miklós

PALÓCFÖLD

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik két havonta

Felelős szerkesztő Kassai-Végh Miklós

A szerkesztőség tagjai: Csongrády Béla, Czinke Ferenc, Kerekes László, Kiss Aurél, Kojnok Nándor, Schneider Miklós.

Kiadja: a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a postahivatalokban. A szerkesztőség címe: 3100. Salgótarján. Nógrád megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya. Egyes szám ára 5 Ft. Előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

73 6745 NyV Balassagyarmat 1000+100 db. Fv.: Peller Gábor

1973 | 6

VII. évfolyam 6. szám

Tartalom

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

- 3 Szalánczay György: Nemzetiségek Nógrádban
- 5 V. Kiss Mária: Kétlakiak
- 7 Zengő Árpád: Város és főiskolája
- 8 Erdős István: Nehéz nap (riportnovella)
- 11 Brigádvetédek '72-'73 (V. K. M.)

MŰVÉSZET ÉS KÖZÖNSÉGE

- 12 Bereczky Loránd: Képzőművészet, mecénálás, közönség

SZÉPIRODALOM

- 15 Páhi Péter: Lefekvés előtt
- 15 Bartha László: Vereb Mari negyven pengője
- 17 Eőssi K. Sándor: Pályaválasztás, Levél, Egy napihír, Előkelő vendég
- 17 Nagy István: Egyszer magához ölel
- 18 Nap Fábián: A malom

HAGYOMÁNY

- 19 Belitzky János: Nógrádi pedagógiai gondolkodók (1742-1848)
- 20 Leblanc Zsoltné: Nógrádi Nemzeti Intézet
- 22 Tóth Elemér: Nógrád-honti históriák az államosításról

KÖRKÉP

- 24 Magyar Hét, Linz (dr. Vayerné Zibolen Ágnes)
- 25 Iványi Ödön tárlatáról (Baranyi Judit)
- 25 Láng és tövis (Barna Tibor)
- 26 Szocialista irodalmak panorámája (Csongrády Béla)
- 27 Czakó Gábor: Indulatos jelentések (Kiss Aurél)
- 28 Gera György: Terelőút (Horpácsi Sándor)
- 28 Szakmabelieknek és laikusoknak (Szatmári Béla)
- 29 Két múzeumi kiadványról (Schneider Miklós)
- 30 A dramatizált történelem (H. S.)

A címloldalon Borsos Miklós: Derkovits, a hátsó borítón Somogyi József: Felszabadulási emlékmű.

Szalánczay György

Nemzetiségek Nógrádban

A közelmúltban zajlottak le a nemzetiségi szövetségek országos értekezletei. A szlovák- és német nemzetiségiek tanácskozásán megyénk küldöttei is részt vettek. Nógrád megye 24 községében élnek nemzetiségi származású lakosok, túlnyomó többségük szlovák, két községben – Szendehelyen és Berkenyén – német anyanyelvűek.

A megye nemzetiségi lakosai kb. 250 éve költöztek mai lakóhelyükre. A törökök kiűzése után Nógrád megyében nem alakult ki olyan népesedési vákuum, mint az Alföld egyes vidékein, de a népesség mozgása itt is nagyfokú volt. Az ide települő szlovákok nagy többsége spontán átköltöző volt, az itt élő protestáns földesurak azonban néhány községbe szervesen telepítettek be protestáns vallású szlovák parasztokat. Így alakult ki jelentős számú szlovák lakosság elsősorban Galgaguta, Szente, Szátok, Bánk, Ósagárd és Nőtincs községekben. A megye sok településén több mint két évszázada él együtt a szlovák és a magyar parasztság; – joggal tehetjük fel a kérdést: milyen volt és milyen ma a magyar és a nemzetiségi lakosság együttélése megyénkben. A magyar történelemben gyakran vetődött fel a nemzetiségi probléma; így nem érdektelen a kérdés: él-e még ma is a nemzetiségi kérdés a köztudatban, és ha él, hogyan él? Mit jelent ma nemzetiséginek lenni Magyarországon?

A magyar és a nemzetiségi lakosság együttélésének első időszaka – kb. másfél évszázad – szinte zavartalannak mondható. Az itt élő magyar és szlovák parasztok életkörülményei, anyagi helyzete hasonló volt, a megyei nemesség jelentős része is kétnyelvű volt, kifejezett nemzetiségi elnyomásról ebben az időszakban nem beszélhetünk. A nemzetiségek nemzeti öntudatra ébredése a reformkor idejére tehető. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc alatt nem volt nemzetiségi ellentét Nógrád megyében, s a szabadságharc leverését követő megtorlás és önkényuralom egyaránt sújtotta a magyarokat és a szlovákokat.

A nemzetiségi elnyomás és az erőszakos magyarosítás a kiegyezés után kezdődött, s csúcspontját a két világháború közti irredenta, nacionalista időszakban érte el. Ez a korszak mérhetetlenül sokat ártott a magyar és szlovák kapcsolatoknak, az ekkor keletkezett feszültségek még sokáig éreztették hatásukat.

A felszabadulás gyökeres változást hozott a nemzetiségi politika terén is: a hazánkban élő nemzetiségiek államunk teljes jogú polgárai lettek, senkit sem ért hátrány vagy sérelem nemzetisége miatt; (pl. a földosztás egyaránt földet juttatott a magyar és a szlovák parasztnak) kultúrálódásukhoz, anyanyelvük tanulásához, népművészetük és népi hagyományaik megőrzéséhez nagyon sok segítséget kaptak, ill. kapnak.

A megye nemzetiségi lakosságának többsége a rétsági járásban él. A járás népességének mintegy 25–26 %-a nemzetiségi származású, 10 községben szlovákok, 2 községben német anyanyelvűek élnek. Van olyan község, amelyben ma már csak néhány szlovák származású család él, s van olyan is, amelyben a családok nagy többsége szlovák, a legtöbb nemzetiségi községben azonban együtt él a magyar és a nemzetiségi származású lakosság. A nemzetiségiek helyzete, gazdasági, kulturális, és szociális ellátottsága teljes mértékben megegyezik a velük lakóhelyi, ill. munkahelyi közösségben élő és dolgozó lakosság élet- és munkakörülményeivel, ellátottsági szintjével. Nyelvi kultúrájuk alakulása az azonos helyzetet, a lakó-

helyi és munkahelyi kapcsolatok élénkségét, a társadalmi életben való aktív jelenlétet tükrözi.

A nemzetiségi lakosság idősebb korosztálya rendszeresen használja anyanyelvét, jól érti és beszéli a szlovák, ill. a német nyelvet, – de magyarul is valamennyien jól beszélnek. Megfigyelhető körökben a két nyelv keverése, keveredése. Korábbi kulturális helyzetükből, hátrányaikból adódik, hogy az irodalmi nyelvet kevesen beszélik, és kevesen olvasnak anyanyelven rendszeresen irodalmat. A 25–30 éven aluli nemzetiségi származású lakosok közt már többen vannak, akik csak igen gyengén beszélik a nemzetiségi nyelvet, s rendszeresen a magyar nyelvet használják, egyrésztük anyanyelvének is a magyart tartja.

A szlovák és a német anyanyelvű lakosság nemzetiségi kultúráját, népi hagyományait – ha nem is mindig tiszta, eredeti formában – megőrizte. Elősegítette ezt, hogy településeik, kb. az ötvenes évek végéig viszonylag zártak voltak, alig volt elvándorló vagy kijáró dolgozó. A 60-as évek elején a települések viszonylagos zártsága megszűnt, mind több lett a kijáró dolgozó. A fiatalok természetes igényévé vált a szakmatanulás, és – az ismertén gyenge természeti és gazdasági adottságok miatt – a termelészövetkezetek nem tudják a helyi munkaerőt teljes mértékben lekötni: s ez hozzájárult a kijáró dolgozók számának növekedéséhez. Ezek a körülmények meggyorsították a nemzetiségi lakosság természetes asszimilációját, aminek következménye a nemzetiségi hagyományok átmeneti gyengülése lett. (Kb. ezideig hordta a falvakban a lakosság a népviseletet is.)

Fölfigyeltek erre a jelenségre a megye és a járás társadalmi és kulturális irányító szervei is, és időben intézkedéseket tettek, segítséget nyújtanak a nemzetiségi kultúra és a népi hagyományok megőrzéséhez.

A rétsági járás iskoláiban hagyománya van a szlovák nyelvoktatásnak. Az iskolai körzetesítés első fázisának befejezésekor – az 1962/63. tanévben a járás 14 körzeti általános iskolájából 9 iskolában folyt nemzetiségi nyelvoktatás, (szlovák) 33 tanulócsoporthoz 813 tanuló, a beiratkozottak 19 %-a tanulta anyanyelvét. A következő időszakban (1968-ig) 1 iskola kivételével továbbra is folyt a szlovák nyelv oktatása, de a nemzetiségi nyelvet tanulók száma és aránya csökkent: az 1968/69. tanévben a tanulók 11,8 %-a tanult szlovácul. 1968-ban központi- és helyi párt, állami- és társadalmi szervek vizsgálták meg a nemzetiségi lakosság helyzetét, élet- és munkakörülményeiket, művelődésüket. A vizsgálat alapján minden szinten kidolgozták a nemzetiségiek körében végzendő munka feladatait. Ennek eredményeként fokozottabb erőfeszítések történtek Nógrád megyében a nemzetiségi dolgozók társadalmi aktivitásának fokozása, a helyi közéletbe való tervszerűbb bevonása érdekében, a nemzetiségi lakosság anyanyelvének, kultúrájának ápolásáért, népi hagyományainak megőrzéséért.

Továbbfejlesztődött a nemzetiségi nyelvoktatás is. Sikerült megszervezni és folyamatosan biztosítani a német nyelvoktatást a két német nemzetiségi községben. Az 1969/70. tanévben 8 szlovák és két német nemzetiségi nyelvet oktató általános iskolában, 42 tanulócsoporthoz 907 tanuló tanulta anyanyelvét, ez a tanulói összlétszám 23,7 %-a. Jelenleg 9 általános iskolában szlovák, 2-ben német nyelvoktatás folyik, 43 tanulócsoporthoz 772 tanuló, a beiratkozottak 24,7 %-a tanulja a nemzetiségi nyelvet. Már harmadik éve folyik szlovák nyelvoktatás a rétsági Gimnáziumban is. A nemzetiségi nyelvet tanító tanárok száma 9-ről, 16-ra emelkedett. 1969. óta működik a rétsági járásban egy szlovák és egy német nyelven is foglalkozó óvodai csoport.

A nemzetiségi községek könyvtáraiban jelentős számú szlovák és német nyelvű könyv található, e könyvtárak részére az utóbbi 5 évben közel ezer kötet könyvet vásároltak. Többen olvassák a nemzetiségi szövetségek lapját és naptárát is. Néhány községben a nemzetiségi lakosok részére anyanyelvű ismeretterjesztő előadásokat is rendeznek. Minden évben a megyei MOKEP közreműködésével nemzetiségi filmheteket rendeznek a szlovák-, és német-lakta községekben.

Ugyancsak jelentősek az eredmények a nemzetiségi kultúra ápolásának terén is, 1968. után megújult és azóta is erősödik a nemzetiségi lakosság körében az ontevékeny művészeti mozgalom és a népi hagyományok gyűjtése, megőrzése. Bánkon „Nemzetiségi Ház” letesült, amelyben állandó kiállítás keretében mutatják be a község népművészeti hagyományait, népi használati tárgyait. Ugyancsak jelentős- de még végleges elhelyezésre váró gyűjtemény van Felsőpetényben és Legénden is.

Sorra alakultak a nemzetiségi községekben az énekkarok és népi táncsoportok is, közülük nem egy jelentős eredményeket ért el: A Szlovák Nemzetiségi Szövetség által rendezett kulturális seregszemen a nézsai a legénekes második helyezést ért el. Ezek a csoportok az ország különböző részein rendezett fesztiválokon is sikeresen szerepeltek.

Az 1967. óta rendszeresen sorra kerülő Nemzetiségi Találkozó évi rendezvényei lehetőséget adnak arra is, hogy egy nagyszabású műsor keretében ezek a csoportok bemutatkozzanak az igen nagyszámú (4–6 ezres) közönség előtt is. Az eddigi nemzetiségi találkozók tapasztalatai bizonyítják, hogy ezek a rendezvények nagy mértékben aktivizálják a nemzetiségi lakosságot, ez az aktivitás nem szorítkozik csupán kulturális területre, hanem jelentősen segíti az aktivitás kibontakozását és tartalmasabbá tételét a község terén is. A nemzetiségi találkozóknak nagy szerepük van abban is, hogy kialakul és erősödik a magyarországi szlovákok és szlovákiai testvéreik közötti kulturális kapcsolat is; cserelátogatásokat tesznek, sor kerül műkedvelő művészeti csoportok vendégszereplésére is. Többek közt ez is segíti a műkedvelő művészeti munkát, valamint a csoportokon belüli belső nevelőmunka fellendülését, az esztétikai színvonal emelkedését. A járásban az el-

múlt 5 év során a műkedvelő csoportok létszáma közel a kétszeresére emelkedett. Ezekben a csoportokban együtt dolgoznak magyar és nemzetiségi származásúak, megismerik egymás népi kultúráját, aktívan részt vesznek annak ápolásában is.

Jó kapcsolat alakult ki a nemzetiségi községek vezetői, a művészeti csoportok és a Szlovák, ill. Német Nemzetiségi Szövetségek közt is. E két nemzetiségi szövetség rendszeres kapcsolatot tart mind a nemzetiségi lakossággal, mind a járási és helyi szervekkel, segítik a nemzetiségi nyelvoktatást és köznevelődési munkát is.

A tudatosabb, a feladatokat és a lehetőségeket egyaránt jól érzékelő politikai munka sok téren eredményekkel járt: növekedett társadalmi aktivitásuk, egyre többen és egyre rendszeresebben kapcsolódnak be a helyi közéletbe. Mind több helyi tisztségviselő kerül a nemzetiségi származásúak köréből, a nemzetiségi községekben a tanácsstagok 57 % a nemzetiségi származású, (a járás összes tanácsstagjának 24 % a nemzetiségi.)

A magyar és nemzetiségi lakosság együttélése, munkahelyi együttműködése teljes mértékben zavartalan. A nemzetiség munkájának megítélése, értékelése a szocialista értékrend alapján történik; nem találkozni olyan példával, hogy ne a munkából, az emberi magatartásból indulnának ki, hogy nemzetiségi okok miatt bárkit is hátrány vagy sérelem érne.

Ha visszatérünk a bevezető kérdésekhez – él-e még a nemzetiségi kérdés a köztudatban, mit jelent ma nemzetiséginek lenni Magyarországon, – egyértelmű választ adhatunk: a régi értelemben vett nemzetiségi kérdés – magyar góg és a nemzetiségiek mellőzöttsége, feszültség és sűrűlódások, megnevelés és elzárkózás – ma már nem létezik a köztudatban; ma nemzetiséginek lenni azonos hazát és eltérő hagyományokat – más népdal, tánc, népviselet – azonos célokat, jövőt és különböző, de nem idegen múltat, történelmet jelent. A két és fél évszázados együttélés nagyfokú, de többségében természetes asszimilálódást eredményezett. Az itt élő nemzetiségeket vissza szlovákosítani vagy németesíteni szükségtelen – de lehetetlen is – lenne. Népi hagyományait, nemzetközi kultúrájukat meg kell őrizni, érzelmeiket tiszteletben kell tartani; – nemzeti kultúrájuk magyar népi kultúránkat is gazdagítja.

Kétlakiak

Nógrád megye, 1970: az aktív keresők száma 109 596. 25505 városi és 84 091 községi lakos Mekkora vajon ebben a sumában azoknak az aránya, akik „kétlakiságuk” miatt sem munkahelyükön, sem lakóhelyükön nincsenek igazán otthon? A hátrányos helyzetű ingázó bejárók.

(Sűrű, ködös reggel. A gyárépület mellett egymás után állnak meg az autóbuszok. Húsz ember, ötven ember, száz ember – emberek tömege. Tódulnak be a gyárkapun.)

- Mikor szokott kelni?
- Na, mit gondolsz? A hajnali kakasszóval. Azért ne sajnáljon! Tíz éve csinálom, megszoktam.
- ... de a mindennapi buszozás...
- Ugyan, háromezerért maga is biztos elviselné.
- És szabadideje...?
- Mondja, magának hajnali háromnegyed hatkor értelme-sebb kérdés nem jut eszébe?

Bejáró I. 1, aki vidékről jár be az iskolába vagy a munkahelyére ritk. Isk. Nem bennlakó »tanuló« Nem a munkáltatónál lakó »alkalmazott«.” **(A Magyar Értelmező Kéziszótára Akadémiai Kiadó Bp. 1972.)**

Bejáró: Aki valahová bejárni, gyakran bemenni szokott. Pl. Vásárokra bejáró falusi mesteremberek.” **(A Magyar Nyelv Szótára, Pest 1862)**

Bejáró: (tudományos meghatározás nélkül, köznapi definícióval, kézlegyintés kíséretében) „megfoghatatlan”, napjai jelentős részét utazással töltő, sok gondot okozó, munkáján kívül számításba nem vehető...

(Ismeretlen utas a vasútállomáson. Magyarázkodás és három kérdés után):

- Tényleg nem lehet magukra számítani?
- Nézze, ami a nyolc óra munkaidőben benne van, azt szívesen csinálom. Dolgozok becsülettel, társadalmi megbízatást is vállalok, ha érdemesnek tartanak rá. Minden ismeretterjesztő előadást meghallgatok, ami a reggeli szünetben van. De műszak vége után veszem a felszerelést és sietek a vonathoz. Mert nekem egy fél órás késés, az három órás kiesés.

Magyarország tíz és fél milliós népességének közel fele aktív kereső – 5 061 200 lakos. Nógrád megye minden tízezer lakója közül 1633 volt iparban foglalkoztatott az elmúlt évi statisztikai felmérés szerint: megközelítőleg 40 000 ember.

Az ipartelepek zöme a két városban koncentrálódik: 1969-ben Balassagyarmaton 27, Salgótarjánban 44 működött.

Ha az iparfejlesztés területi elve alapján mindinkább számba kell vennünk a községeket is, azért nyilvánvaló, hogy az iparban foglalkoztatottak zöme a két város üzemeiben tölti munkaidejét.

(Nehéztesti munkás. Üzeme megyeszékhelyi, lakóhelye a várost félórás buszozással megközelíthető hegyi község:)

- Mesélje el egy napját!
- Jó Bármelyiket mondom el, olyan mint a többi. Kezdem: ha délelőttös vagyok, fél négykor kelek, hatra beérek a gyárba. Azt is elmondjam, hogy bent mit csinállok?
- Azt is.
- Fújáskor odaállok a kemence mellé, adagolom az anyagot az olvasztóba. Nem mindegy az, hogy milyen arányban keverjük! Érzék kell hozzá. Szóval adagolok. Közben szívom a port, a füstöt. A nagy zaj már kikezdte a hallásomat is. Bekapok a reggelit és adagolok tovább. A műszak leteltével megmosdok, átöltözök és rohanok a buszhoz. Otthon nagyon sokat eszek – jó étvágyam van – „aztán kezdődik a második műszak: a ház körüli tevés-vevés. Féligkész ház, állatok, a kert,

egy kis fusimunka – észre sem veszem és már este van. Bedőlök az ágyba. Tőlem aztán játszhatnak a tévében, amit akarnak, egyhamar elnyom az álmom.

(Bátortalanul kérdezek rá a szabad időre.)

– Alig van, de ha mégis, akkor az erdőt járom. Mert az erdőt nagyon szeretem: friss levegő, csend, nyugalom. Tudja, több mint egy évtizede dolgozok az adagolóban, érzem, hogy nehéz a tüdőm, romlik az egészségem. Kell nekem az erdő. Az egy másik világ.

(Kérdezősködnék még olvasásról, művelődésről, szórakozásról. Nem visz rá a lelkem.)

Kutatom a fentebb már idézett kézikönyvekben a **szabad idő** definícióját. A száztíz éves pesti szótár **szabad** címszava után ilyesféle sokaságát találom: ember, polgár, lelkiismeret, szellem, út, szív stb. Szabad időről nem esik szó. Az esztendője kiadott kéziszótár közel egy oldalnyi variáció- és magyarázathalmazának közepe táján a következőkre bukkanok: „szabad I. mn. Kötelező elfoglaltsággal ki nem töltött idő (szak)”.

A képből, ha túl sötétre mázolják, jóformán semmi sem vehető ki tisztán. De a túlszínezetből is nehezen bogozható ki az igazság. Ingázók, bejárók: egyre ritkább már szobakerültükör a kézlegyintők száma. És egyre több a hasznosnak látszó, dicséretes törekvés: helyzettisztázás, tervek, elképzelések, döntések. Ha átfogó offenzíváról, kiforrott módszerekről még nem is beszélhetünk.

(Salgótarjáni nagyüzem művezetője:)

– Ha helyben, az üzemben nem sikerül a bejárókat elcsípni – utánuk kell menni. Utánuk, a lakóhelyükre. Vinni nekik ismeretterjesztő előadásokat, műkedvelő együtteseket. Az ottani művelődési házakba. Tudja, van abban valami vonzó, ha a munkás a lakóhelyén, a helyi művelődési házban lát viszont egy másik üzemrészben dolgozó ismerőst nézőként, vagy éppen a színpadon. A személyes ismeretség varázsa még a családot is elviszi az előadásra: lássa az asszony is a szereplő kollégákat. Persze ezt a módszert csak akkor lehet alkalmazni, ha ugyanabból a faluból többen is bejárnak az üzembe. Nyolc-tíz emberért, ugye, nemigen érdemes kimenni.

(C. Z., körzeti TIT csoport tagja:)

– A tarjáni nagyüzem a körzetébe tartozó három községben ismeretterjesztő előadássorozatot indított az ott lakó gyári dolgozóinak. Az előadások költségeit, az előadók biztosítását is vállalta. Hogy sikeres lesz-e a kezdeményezés? Reméljük. Sok múlik az ismertetett témákon és az előadókon is...

(Salgótarjánban élő, dolgozó, tehát nem ingázó brigádvezető:)

– A gyárban töltik napjuk nagy részét. Csak az lenne az igazi, hogy a munka elvégzése után az itteni kollektívával – a saját brigádjukkal, munkatársaikkal – együtt üljenek le baráti beszélgetésre, együtt szerezzenek új élményeket, ismereteket. Hogy munkaidő után nem szívesen maradnak itt? Mondja már meg őszintén, maga gyakran találkozott már a megye üzemeiben amolyan vendégmarasztaló programokkal? Mert én nemigen hallottam. Ha azt akarjuk, hogy a munkás a műszak végét jelző dudaszó után ne rohanjon haza, a következőt kell tennünk: igényt kelteni az emberekben a kultúra, a szórakozás iránt. Nagy segítség ebben a brigádmozgalom, a tartalmas és nem formális kulturális vállalások: egyszóval a közösség hatóereje. Aztán, ha már van akár csak egy parányi igény is, gyűrünk továbbfejleszteni. Mondjuk egy, a gyár területén működő jó munkásklubbal. A programjában legyen benne a munkás óhaja, kívánsága is: személy szerint Kis János mit hallana szívesen, kivel találkozna és miről beszélgetne.

(Sok az igazság a brigádvezető elképzeléseiben. És mit tesz a véletlen? Vagy a szükségszerűség? A nagy balassagyarmati üzem mintha csak az ő receptjére készített volna orvos-ságot a bejáró-gondra. A vállalati szb-titkár mondja:)

– Új üzem vagyunk, heterogén gárdával, most kovácsolódó

kollektívával. Jócskán szippantottunk is – a környék falvaiból, más üzemekből – munkaeerőt. Sok a bejárónk. Foglalkozni akarunk velük: az elmúlt hónaptól hivatásos népművelőt alkalmazunk. Ő kezeli a műszaki könyvtárunkat, az ő gondjára lesznek bízva a bejáróink is. Van egy szép klubunk, a népművelőnk majd megtölti tartalommal, szervez programot. A járatokat meg úgy igazítjuk, hogy ne legyen problémája senkinek a hazautazással.

(A hivatásos népművelő:) – Izgalmas, bár nehéz munka ez. Különféle érdeklődési körű, más-más igényű embereket kell egybefogni. Búvárkodni kell köztük; felméréseket készíteni, személyesen elbeszélgetni az ingázókkal. A munkám eredménye végülis mérhető lesz: a klubon – ha a klub mindig tele lesz emberekkel. Az azt jelenti: jól dolgoztam. És azt – s ez a legfontosabb, – hogy sikerült tennünk valamit az ingázókért.

A fontosabb fogalmak magyarázata című 175 oldalas kiadvány (Központi Statisztikai Hivatal Bp. 1967) célja egyértelmű. Első címszava az **adminisztratív alkalmazottak**, az utolsó a **zöldterület**. E kettő között – feledékenységéből, alapos meg-

gondolásból, vagy mert nem szorul magyarázatra? – nem szerepel sem a **bejáró**, sem a **szabad idő** fogalom.

(M. F.-né, nőkből álló salgótarjáni fizikai brigád vezetője:) – A brigádomban több a bejáró, mint a helybeli. Színház, mozi, film? Még nem nagyon megy ez nálunk. Miért? Bekerül például az asszony a gyárba, dolgozik itt nyolc órát, és azt mondják rá – gyári munkás. Rosszul mondják, mert ettől még nem az. Mert munka után hazautazik a falujába és vissza-vedlik otthon parasztasszonnyá. Gondolkodásmódjában is meg cselekedeteiben is. Eteti a tyúkokat, neveli a mindenféle háziállatot, ápolja a kertet, aztán mikor már nem lát a fáradtságtól, hát beesik az ágyba és alszik. Folytatja a nagyanja, úknagyanja életét. A gyári élet meg amolyan plusz teher – plusz kereseti lehetőséggel. At kell formálni a gondolkodásukat is. És amikor már a szívében, a lelkében is munkás szóval akkor beszélhetünk már színházról is, filmről is...

(Gyári munkás. Lakóhelye az üzemtől harminc kilométernyire:) – Azt mondják a többiek: „Te Béla! Hogy élhatsz te így? Nem jársz velünk, nem maradsz itt munkaidő elteltével, csak rohansz haza.” Így mondják. Pedig higgye el, elvtársnő, nem vagyok én sötét alak. Más itt a baj. Miért nem veszek részt üzemi rendezvényeken? Mert nem kell, hogy összetereljenek a jónéppel az ebédlőbe, a konyhaszagú terembe, azok mögé az asztalok mögé, amin pár órával előbb bekapkodtuk a krumplistésztát. Otthon meg a művelődési házba megint nem esik jó bemenni: néhány ember kártyázik vagy fiatalok magnoznak – mit keressenek én ott. De munka van a ház körül, az megvár engem. Meg a tévét és az újságokat szeretem. Hát ezért mondom, hogy nem vagyok én sötét alak. Máshol van a hiba, ha annak látszom, én mondom.

(Munkásasszony. Szécsényi üzem sajtólóműhely:) – Nekem az a véleményem, hogy minden embernek van szabad ideje arra, amire akarja. Hitetlen vagyok én azokkal szemben, akik síránkoznak, hogy „nincs időm olvasni, nem tudtam a tévét megnézni.” Nézze, én családos anya vagyok, két műszakban dolgozok, naponta utazgatok. Mégis, az olvasást el nem hagynám, a jó filmekről le nem mondanék. Tudja, a szovjet filmeket meg regényeket szeretem: azok olyan nekem szólnak. Aztán, ha belekezek egy könyvbe, még éjszaka is előveszem, ha napközben nincs hozzá időm. Az ember magának csinálja a szabad időt. Csak talán nem mindenki és nem mindig szynos. dolgokra.

„A kevésbé iskolázott stb **(az stb alatt kétkedés nélkül folytatom a sort a bejárókkal. VKM)** rétegeknél nemcsak a szabad idő egésze rövidebb, mint a kedvező helyzetűeknél, hanem ezen belül 70-ről 50 százalékra csökken az un. kulturális jellegű (olvasás, tanulás, kulturális rendezvények, rádióhallgatás és tv-nézés) tevékenységek aránya, ezen belül 40-ről 20 százalékra az olvasásra fordított idő aránya.” **(Ferge Zsuzsa: Társadalmunk rétegződése)**

(Az 1970. évi népszámlálás adataiból:)

A megye 135 települése közül a két városban jelenlevő népesség száma 50.957, a 133 községet viszont 190.165-en lakják. Az arány (durván számítva) 1:4 a községek javára. Ugyanakkor – bár egy évvel korábbi tényszámokat figyelembe véve, de beakkulálva az elsónél tíz év alatti 50, a másodiknál 400 %-os gyarapodást – Salgótarjában dolgozott az iparban foglalkoztatottak 41,5 Balassagyarmaton 9,2 %-a. A város-község arány itt közel 1:1. S a két arány közötti különbség adja az ingázó bejárók tömegét.

A kép nem sajátosan nógrádi, a helyzet – az országos és országon kívüli viszonyokat figyelembe véve – nem különös: mindenütt másutt is „bejárnak”. A felelősség: hátrányos helyzetük lehetőség szerinti oldása.

Város és főiskolája

Alig kétszáz méterre a város főterétől, emeletes lakótömbök árnyékában áll egy kétszintes épület. Ebben a különleges kiképzésű épületben kapott helyet a Pénzügyi és Számviteli Főiskola Salgótarjáni Tagozata, a város első felsőoktatási intézménye. Eredetileg zeneiskolának készült, a főiskola csak ideiglenesen működik itt. Az oktatás 1972 szeptemberében indult meg tizenegy tanár irányításával, ötvennégy hallgató részvételével. A főiskolának kollégiuma még nincs, a diákokat az iskolától három kilométerre lévő munkásszállás erre a célra elkülönített részében helyezték el. Étkezésüket a főtéri Karancs-étteremben biztosították. A nappali évfolyam mellett egy levelező tagozat is indult. Elsősorban vidéki ipari vállalatok számára képeznek pénzügyi, számviteli-ügyvitelszervezés és gépesítés irányítására, szervezésére és fejlesztésére képesített – gazdasági szakembereket.

Dialógusok az utcán

– Tudja-e, hogy Salgótarjában van már főiskola?

T. György (42 éves gépkocsivezető): – Hogyne kérem, olvastam a Nógrádban. Kellene a jó szakemberek. Csak itt is maradjon majd belőlük.

– Mit tudsz a diákokról, a főiskolai életéről?

K. Edit (17 éves, gimnáziumi tanuló): – Tulajdonképpen semmit. Néha találkozom az utcán egy-egy plakáttal, ami valamilyen bulit hirdet a főiskolán, de közelebről semmit.

– Meg tudná mondani, merre van a Számviteli Főiskola?

Egy munkás (az útburkolók közül): – Itt, a Pécskö Áruháznál tessék balra menni, és ott lesz mindjárt a Gagarin-iskola mellett.

– Van-e felsőfokú oktatás a városban?

F. Mária (20 éves adminisztrátor): – Sajnos, igen. Nekem sajnos, mert nem sikerült a felvételem a Számvitelre.

Ez a néhány vélemény mindenképpen elégtelen ahhoz, hogy teljes képet kapjunk: mennyire ismerik a negyvenezer főt számláló város lakói főiskolájukat. Egy hosszabb vizsgálódás és sok-sok beszélgetés összefoglalójaként viszont levonhatók a következtetések: kevés volt azok száma, akik nem tudtak semmit a főiskoláról: egy ember úgy vélte, hogy Ballassagyarmaton még működik a tanítóképző, s hogy ez a megye egyetlen felsőfokú oktatási intézménye. A nemleges

választ pedig – meglepő módon – elsősorban fiataloktól kaptuk.

Aki hivatalból is jól ismeri a főiskolát

Csik Pál, a Városi Tanács elnökhelyettese:

– Nem volt véletlen, hogy a megyei és városi vezetés éveken át szívós harcot folytatott a főiskola idetelepítéséért. Nem idealizmus dolgozott bennünk – hogy legyen főiskolánk, mert attól város a város, – hanem a megalapozott tudatosság, mert a városban s a megyében valamely módon meg kell gyorsítani a helyi értelmiség képzését, letelepítését, a nemcsak a nagy, de a közép- és kisüzemek megfelelő szakember-ellátását is. Ugyanakkor van egy olyan „elvárásunk” is, hogy a főiskola előbb-utóbb legyen hatással a város tudományos, kulturális urbanizációs életére. Most az első évfolyamtól bizonyos értelemben túl sokat is várunk, meg bizonyos értelemben – keveset is. Sokat azért, mert évtizedekre most kell megalapozni a főiskola légkörét. Ennek az első, honalapító társaságunk küldetése, hogy megalapozza az iskola közösségi-közéleti szellemét, amely bízunk benne, jellemzi majd a későbbi intézményi életet. Azt hiszem, nagyon igazságtalanok lennénk, ha azt várnánk, hogy már ebben az évben, vagy éppen máris érezhetően jelen legyen a főiskola a város életében. Ez lehetetlen. Egyrészt azért, mert a hallgatókat és a tanárokat egyaránt a belső munka-és életrend, életritmus, életmód kialakítása foglalja el. Másrészt, ez az ötven-egynéhány fős diáklétszám kevés ahhoz, hogy a városban éreztetni tudja hatását.

Ha számítunk arra, hogy a főiskolának jelentős hatása legyen a város életére, akkor ez a jövőnek szól. Bizonyos feltételekhez, és – alapvetően – időhöz kötve. Ki kell hogy alakuljon a három évfolyam a nappali tagozaton, és megfelelő létszámmal, ehhez igazodva a levelező és esti tagozat. Fel kell, hogy épüljön továbbá a

főiskola végleges épülete. Ez utóbbi már önálló létével is (azáltal, hogy kizárólagosan a salgótarjáni főiskola) feltétlenül nagy hatással bírhat.

S másfelől: lehetetlen dolog lenne magára hagyni a főiskolát, várva, hogy beépüljön a város életébe. A városnak nemcsak elvárásai, de kötelezettségei is vannak az intézménnyel szemben. Itt egyrészt a város egészére gondolok: másrészt az irányító szervekre, intézményekre, melyek megfelelő lehetőséget, fórumot biztosíthatnak, hogy ezek a hallgatók a szakmai képzésen kívül egyéb képességeiket is kibontakoztathassák.

Összegezve tehát, az elvárás megvalósításának két feltétele van: részükről az akarás, hogy beépüljenek a város életébe, a város részéről pedig a lehetőség megteremtése, hogy ez az igény megfelelő kibontakozási teret kapjon.

Egy az ötvennégy közül

A tanév kezdetén a hallgatók szinte azonnal elkezdtek „nyüzsögni”, napok alatt megalakították a KISz-szervezetet és különböző, a főiskolai élet irányításánál nélkülözhetetlen bizottságokat. Szinte mindenki tisztségviselő lett, hiszen ötvennégy főből kellett létrehozni ezeket a kis csoportokat. Részt vettek a város szinte minden „megmozdulásán”: színházban, moziba jártak, még társadalmi munkából is kivették részüket. Aztán mintha lazult volna a mozgalom tartása.

Még később: minden a helyére került, folyik a normális élet.

Kosztrihán Éva, a főiskola KISz-titkára – Tudjuk, hogy mindenki ránk figyel. De míg össze nem kovácsolódtunk, szervezetileg meg nem erősödtünk, addig komoly KISz életet, igazi főiskolás hangulatot teremteni nem lehet. Azután meg még komolyabban kell végezni a munkát, hiszen meg kell teremteni a talajt az elsősök számára, ki kell alakítani egy olyan életformát, amely

„bent” is gyümölcsöző (hiszen alapvető feladatunk a tanulás), de a város felé is látványos, olyan amelyre igazán felfigyelnek.

A legilletékesebb

Lonsták László, a főiskola vezetője:

– A közgazdasági életet egy kicsit megmozgatja, előbbre viheti a főiskola, már azért is, mert a városban, de a megyében is meglehetősen kevés a közgazdasági szakember. Az a hangulat, amely egy ilyen oktatási intézményen belül kell – megvan. Kemény munkát végeztünk, hogy kialakuljon, hiszen az év elején bejött ötvennégy diák, akik középiskolából „szabadultak ki”, még az előadók számára is ismeretlen környezetbe kerültek be,

így tradíciók híján nekik kellett lerakniuk a főiskolai élet alapjait. Tény, hogy hallgatóink „megjelentek” a városban. Ott voltak és vannak különböző rendezvényeken, járnak színházba,

múlva kilépnek az első diplomások az iskola kapuján: a most „tradíciót terem-tők”.

A kívülről szemlélő, aki nem ismeri a tradíció-teremtés gondját, baját, aggódva kéri számon a főiskolásoktól a jelenleginél aktívabb részvételt a közéletben, általában a város életében. Ez az aggodás és számonkérés jogos, ha arra gondolunk, hogy az itt végzett szakemberek nagyrésze a városban, illetve a megyében fog dolgozni, és ehhez elengedhetetlenül szükséges együtt élniük a várossal. A kérdés csupán az, hogy ez az együttélés miben nyilvánulhat meg. Látványos, nagy cselekedetekkel kell magukat észrevétni, vagy a szükségleteknek megfelelően ott és akkor belépni az „életbe”, ahol és amikor erre nekik vagy a városuknak és a megyének szüksége van. A diákok az utóbbira esküsznek...

Az utolsó pont előtt

Az ötvennégy hallgató nagy része helybeli – vagy legalábbis a megye lakója. De jöttek ide tanulni az ország távolabbi részeiről, például Szabolcs és Hajdú megyéből is. Szeptemberben újra ötven fővel gyarapodik a nappali évfolyam létszáma; s ugyanennyivel a levelező tagozaté. Két év múlva már a teljes, három évfolyamos főiskolán folyik majd az oktatás. Pár éven belül elkészül az iskola saját épülete és a diákok kényelmes kollegiumi ellátást kapnak. További két év

Erdős István

Nehéz nap

Erzsi lányom tisztálkodott a konyhában, mint aki délután ballagni fog, a két kisebb már félnyelckor elment az iskolába. Livi szokása szerint szívesen, Őcsi morogva. Készítem elő Erzsi fehér blúzáját, eszembe jut, hogy rögtön nyolckor be kell mennem az irodába, tisztázni ezt az esztéká-dolgot. Őcsi fiam április 14-től május 27-ig B-on kórházi kezelésben részesült; ha áprilisban kijelentette a téesz az esztékából, hát a kórház hamarosan küldi a nyakamra a számlát, alighanem meglesz vagy kétezer forint privát alapon. Jobb ha előbb bemegyek, mint ha papír jön előbb, akkor aztán magyarázhatom, hogy a járás hatályon kívül helyezte a tagkizárásomat, de az esztéká vagy a kórház a pénzt bevasalja. Erzsi elment az iskolába, én meg egyenest az irodára, hogy beszéljek R. Lászlóné esztékással, aki az anyósom bérmakeresztlánya, ő dolgozott lehangosabban ellenem mindig az irodisták közül. Ott volt benn mind a négy könyvelő. P. János főkönyvelő, Magdi, az elnök lánya, Anni, aki anyja után örökölte az irodista állást, és a Gabika, R. Lászlóné, a „kedves rokon” – esztékás. Nagyon udvariasan tőle kérdeztem meg először, hogy a kizárást érvénytelenítő végzés után vissza jelentettek-e az esztékába? Mert az Őcsi kórházi költsége nagy pénz lesz, igen fontos az ügyet sürgősen rendbe tenni! Az én esztékásom magas lóról válaszolt, „Nem jelentettük vissza, ki van zárva a téeszünkből. Nem dolgozik itt.” Mondom megint, hogy a járási határozat hatálytalanította a kizárást régen, dolgoznék is, ha munkát kapnék, és dolgozom is, hiszen a téesz feles eper, málnaföldjét művelem, aszerint is megvan az éves 120 kötelező napom, hát feltétlen jelentsenek vissza! A válasz még hangsúlyosabb volt. „Nem jelentjük. Kizárta a közgyűlés 97 asszony szavazatával, hát kivan zárva! És ne dirigáljon itt! Menjen haza, vagy menjen ahova akar!”

A többi három könyvelő még hallgatott. Én rácsaptam a Gabika asztalára: a törvények számítanak, nem a maguk akaratára! „Hagyjon békén, mi itt dolgozunk, nem cirkuszolunk” – így Gabika. Maga nem érti a munkáját, mondom, legalább ismerné az előírásokat, akkor nem beszélne így. „Még csak az kell, hogy maga tanítson! Maga falu szégyene! Magával van a legtöbb bajunk! Mikor hagyja végre már el a téesz-lakását? Meg a falut... Le akarjuk bontani azt a házat, olyan ócska, hogy egyszer magukra dől, igaz, P. elvtárs?” A főkönyvelő csak bólint neki, nem szól. Én folytatom: R-né!, maga ezt az

állást a vezetőségtől ajándékba, ahogy Anni meg örökölte két éve az anyja után. Nem tudnak maguk semmit. Csak ülnek itt P. elvtárs körül, főzik a kávéját, meg átszaladnak sörért a kocsmába, ha megszomjazik, hát ne beszéljen velem ilyen hangon! Maguk egyszerűen törvénysértők, mindenben, ahogy esztéká ügyben is: mint egy báróság, olyan a hatalmuk. Se eszük, se iskolájuk, csak a rokonságuk. Abból élnek. De sok víz lefolyik még a piszkos lpolyon, míg maguk, – akár az egész falu P.-P.-népsége – lenyel, kiköp engemet, mert attól, hogy itt majd mindenki neve P.-vel kezdődik, mint az uramé, akitől tizenhárom évi kinlódás után elváltam, én bírni fogom a harcot, meg a gyerekek is mellettem.

P. János főkönyvelő felállt, kinézett az utcára az ablakon, úgy kezdett beszélni. Halkan, mint egy okos pap, hogy ha majd emeli hangját, hát ereje legyen szavának.

„Látja, látja, milyen tisztelenül beszél megint P.-né a fiatal alkalmazottunkkal! Elmondja mindennek. Butának, iskolázatlannak, rosszakarónak! Hát kell ez P.-né? Gabika nem ellensége magának. Történt, ami történt azzal a válással, pletykál, amit pletykál a maga anyósa. Megint mások a családi ügyek, más a munka. Gabika inkább jóindulattal van maguk iránt. Látja, a családi pótléka ügyében is intézkedett, anélkül is, hogy maga kérte volna. Hivatali kötelességből. Elküldte a családi pótlék igénybejelentését a három gyerek után P. Józsi vállalatához Pestre, hogy majd onnan kapja a pénzt, P.-né. Hogy ne pusztuljanak éhen, ha már maga munka nélkül van, hanem megélhessenek!”

Micsoda? Ezt tették volna? Erre már csúnyán elkáromkodtam magam a négy könyvelő nagy riadalmára. Magam felé fordítottam a ferde vállú kis embert az ablaktól: Micsoda? Főkönyvelő elvtárs! Nagyon jól tudják, hogy nekem nem kell P. Józsi vállalatától a családi pótlék! Én innen vagyok jogosult rá! Értik?

P. János főkönyvelő, hogy kikerüljön a kezem ügyéből, óvatosan csoszogva, vaksin visszaült íróasztala mögé. Én az ablak hűvösehez nyomtam a homlokom, hogy szét ne pattanjon a fejem a rettenetes felindulástól. Mint egy maffia: úgy támadnak rám megint együtt. Most jár le a gyerekelhelyezési per fellebbezési határideje, hát támadnak megint összefogva. Fineszesen csinálják. Hogy rám bizonyítsák, semmiképpen nem tudom biztosítani a gyermekeim nevelését, itt az új „intézkedésük”. A javamra! 150 forinttal több jusson a gyerekeknek! ennyire buta? Hiszen tőlünk csak 360 forintot kapott havonta a három gyerek után, az ura vállalatától meg 510-et fognak küldeni. Nagy különbség magának havi 150 forint, mikor szegények, mint a templom egere. Köszönje meg inkább az intézkedést, mint háborítja itt a munkát!”

Gazemberség! – csattantam fel kiegyenesedve. Az én nevemben ne kérjenek maguk semmit P. Józsi vállalatától. Nem állok kötélnék! El tudom tartani a gyermekeimet, nem fogják elvenni tőlem őket, ha még kétszer annyira összeszervezik is falut ellenem, mint eddig tették. Én megvédem magam. Amit kiálltam itt a válásom óta maguk ellen, a nagy rokonság ellen, beláthatnák már, hogy erős vagyok, értik? Erős vagyok. Harmincöt évesen ötvennek nézek ki, de erős vagyok, mint a vas!

P. János főkönyvelő mosolyogva letette maga elé a szemüvegét, széttárta a karját. „Ha olyan biztos a dolgában P.-né, miért fél elfogadni a nagyobb családi pótlékot a kisebb helyett? Ésszerűtlen! Nem?”

Főkönyvelő elvtárs, – válaszoltam már csendesebben, – kígyók között járva, magasszárú csizmát húz az ember! Jobb a kevesebb a saját jogomon, mint a több az ellenséges uram jogán. A válás óta hét és félezer forint gyerektartással tartozik nekem P. Józsi, de inkább egy lépést sem teszek a pénz után, mint hogy azt mondhasa ez a szent falu, hogy a nagyanyjuknál van a helyük a gyerekeknek, ha már a gyerektartáson múlik az életük, a tartásuk. Hát nem. Törvényesség ide, járási határozat oda, maguk nem adnak munkát nekem hónapok óta. Tartják magukat a kizáráshoz, én tartom magam ahhoz, amit két éve mondok, a válás óta. Itt maradok dolgozni akarok. Maguknak azóta erkölcstelen lettem. Kizártak. Felletkezésre a járás visszahelyezett. Maguk nem nyugszanak. Ha a fejetetejére áll ez a rokonsági-alapon szervezett „Győzelem” téesz, meg a szent falu, akkor is maradok. Én magam mellett tartom a három gyereket, akik ahogy mellettem állnak, még a szomszéd falut is hívhatják a legközelebbi gyerekelhelyezési perre tanúskodni. Szép ruhába járnak? Köszönnek az utcán? Nem soványak? Tessék csak elvtársak! Szervezzék meg a válaszokat! Az igazság ezen a falun túl mindenütt átsüt a maguk gyűlöletén, összefogásán. Köszönnek a gyerekek! Van mit enniük! A ruhájuk olyan, mit a másoké. Csak a templomba nem járnak! Nem járunk mint a többi mind! A vezető elvtársaké is! Mert a süket tyúk-anyjuk tíz éven át nem tanult meg úgy gágogni itt, amilyen libák közé vetette a sors. Nehezen élte túl a nagy rokonság a szégyent! Istentelenek a P.-averekek. Mint az anyjuk! Ki kell suppolni őket a faluból! Látnak. P. elvtárs, azóta is áll a harc, s mennyivel erősebb vagyok, hogy a részeges, munkakerülő uram két éve nem alszik egy fedél alatt velünk... Hogy kitettem a szűrét.

P. János főkönyvelő félbeszakított. Mint aki ki akar hessegetni már maga mellől, úgy mondta: „kap majd a pesti vállaltól papirokat, töltsd ki, küldje vissza! Onnan kapja majd családi pótlékát, P.-né. Kész! Nálunk, mint ahogy mondja is, és én is mondom, nem dolgozik... Irja majd be a nyilatkozatba, hogy keresete nem haladja meg havonta a hatszáz forintot, szakmája van ugyan, de iparendélye nincs, munkaviszonyban nem áll, havonként nem dolgozik 11 munkanapot...”

Ez bizony másképp lesz P. elvtárs, – indulok az ajtó felé. – azt fogom írni, hogy a hónap minden munkanapján dolgozom a feles málna, eperföldeken, havi keresetem jó termés esetén 2000 forintot is eléri, de igen rossz hozamnál se rosszabb havi 1000 forintnál, és azt is meg fogom írni, hogy P. Józsi édesapja itt a „Győzelemben” vezetőségi tag, az egész téesz egy rokoni-egylet, s hogy ez a családi pótlék ügy átszervezése egy trükk csupán, hogy elvegyék három szép gyermekemet, csinos kis cselédek lehessenek a nagyszülők házatáján, a háztájiban, ahogy felcseperedtek. Hát nem, nem kérem én Pestről a családi pótlékot! Ezt fogom írni főkönyvelő elvtárs-úr; meg egy levelet a megyei esztékának Tarjánba, hogy mi megy itt velem, meg mi megy télvíz idején a körzeti orvosnál, 100–120 asszony hosszadalmas téli-betegeskedése körül, mikor nincs munka a téeszben, aztán majd meglátjuk, mi lesz? Ki mellé áll a törvény?! Jónapot! Bevágtam rájuk az ajtót.

Itthon, bár sürgősen el kellett volna kezdeni a főzést az ünnepi vacsorához Erzsike ballagásának tiszteletére; előbb is

az esztékás kis kartársnő szavait fejemben forgatva, leültem levelet írni a ház ügyéről.

Tisztelt Győzelem TSz vezetőséggel! Az alábbi lakásügyi problémámmal fordulok Önökhöz. Mikor a téesz használaton kívüli, rossz irodaépületét két évvel ezelőtt lakásul megkaptam, rendbe tettem, beleköltöztem gyermekeimmel, azt ígérték, ha pénzem lesz rá, megvehetem, mert eladó lesz. Legcélstörőbbnek látom, hogy én venném meg, mivel itt lakom három gyerekkel, és itt is akarok maradni, amíg őket fel nem nevelem. Kérem, tájékoztassanak hivatalos írásban, valami elfogadható vételár felől, melyet ez a ház megérne nekem is, maguknak is. De azt is hallottam, hogy le akarják a fejem felől bontani. Ilyen esetben azt kérném, biztosítsanak, felszámolandó házról lévén szó, szociálpolitikai kedvezményt nekem, meg legelső sorban is munkát, hogy keressék, hogy építkezéshez kölcsönt kaphassak az államtól.

Tisztelettel: P. Józsefné.

Irtam, de már arra gondoltam, szép nagylányom néhány óra múlva batyúval a vállán képletesen útnak indul a nyolcadik osztályból, bele a bonyolult, zűrzavaros életbe. Felejtve minden gondom, bajom, Erzsike ballagására úgy mentem délben, mintha én is nagygazdálány lettem volna itt ebben az lpoly parti faluban tizenöt éve, s én is arra számíthatnék, hogy száz rokon ölel-csókol, ajándékoz bennünket a nagy nap alkalmából, mint a többieket. Az ünnepség az iskolaudvaron kezdődött el, de aztán a legnagyobb terembe kellett beszorulni az eleredt zápor miatt mindenkinek. J. igazgató beszélt-beszélt, egyszerűen kopasz fejéhez kapott, érzi, hogy esik ró az eső.

Ekkor már mindenki szedelőzködött; be a terembe. Nem szerettem a falu ezt az igazgatót. Egy éve került ide. Megszűnt az alatt az egy év alatt a protekciózás, nem tette meg a javaslatot a híres „régijótanulók” továbbtanulására, azt mondta; szándék ide, szándék oda, kapjon minden nyolcadikos olyan jegyet, azt a javaslatot, amit tanulása, tudása után érdemel, nem érdekel, ki kinek fia-lánya, ezért is döntött úgy előzetesen a szülői munkaközösség, mutatva a falu haragját, hogy épp Erzsike lányom adja majd J. igazgatónak a ballagók búcsúajándékát az ünnepségen, egy aranyalmát ábrázoló likőrös készletet, Cs. osztályfőnöknek meg B. Kati ugyancsak egy boroskészletet üvegből, füles butéliával!

Ez volt az egység; aranyalma az igazgatóé, butélia az osztályfőnöké, aztán minden tanár kap valami apróságot. Az eső elől, ahogy vonulunk a terembe, hát hetedikesek kísérik a ballagókat helyükre, az én lányom mellé pont K. Gézát osztották, a híres régi kulák-familia szemefényét, az anyja egy percen belül sírva fakadt ott a helyszínen, hogy ilyen szégyent kellett megérnie. Odaszaladt, el akarta húzni a gyereket a lányom mellől, de a fiú nem hagyta magát, első volt neki a tanítója parancsa, a kötelesség, Erzsike mellett haladt tovább derekasan. K.-né könnyei összemosódtak az esővel, a búcsúbeszédre már be sem jött a terembe, úgy pukkadott kinn a méregtől. Aztán hazarohant, rettenetes szégyenében, hogy pont az ő fiának kell végigkísérni majd az iskolától a kulturig P.-né lányát, – a falu botránykörének lányát, a betolakodó kurva-Juci lányát; micsoda gyalázat! G.-né a munkaközösség vezetője, amíg a teremben az új elnökségi dobogót összeszerkesztették, ügyesen adogatta szét kosarából az előkészített ajándékokat.

Ülök a padban, pont az igazgató felesége mögött, halom G.-né suttogását a fal mellett álló gyerek-párok felé. „Adjátok előre az első párnak, P. Erzsinek a készletet!” „Kinek adom? – sziszeg vissza Erzsike, G.-né felé.” „Cs. Zolinak, megmondtam már, az osztályfőnöknek!” A hátrébb álló B. Kati csomagján tisztán látom, hogy a füles butelia van benne; neki is azt súgja a hetedik párban G.-né: Cs. Zolinak, az osztályfőnöknek. Nem hiszek a fülemnek. Hátrafordulok B. Katihoz. Kinek lesz? – súgom. Az osztályfőnöknek, mondja. Az Erzsike lányomnak súgott utasítást tisztán hallottam; hát világos, hogy kavarodást akarnak a sértett szülők. Az okoskodó igazgató szégyenüljön meg a falu előtt: nem kap semmit! Tanulja meg, mi

itt a rend. Jó hangosan odasúgom Erzsi lányomnak: Erzsi! Te az igazgatónak adod az ajándékot! Nem lehet, piszeg vissza. – Cs. tanár úrnak kell. Erzsi, – emelem fel a suttogó hangom –, mondom! Visszafordul a lányom G.-néhez, mégegyszer megkérdi halkán: „Magdus néni, kié az aranyalmás?” „Az osztályfőnöké!” Ez a válasz. Kis-piti összeesküvés! De itt nem lesz botrány! Erzsi! – súgom újra, – az igazgatónak adod! Hátra sem fordul, csak rázza a fejét, hogy nem, neki első, amit G.-né mond, hisz ő vezényli itt az egész ünnepséget. Az igazgató közben már mondja búcsúztató szónoklatát. K-nak sziszegek: gyere ide! Mondd meg Erzsinek, hogy az igazgatónak adja az aranyalmát, mert összetöröm a csontját. K. viszi az üzenetet, Erzsi csak újra rázza a fejét; nem, nem. J. igazgató izzadó homlokkal beszél. Június 5-én illik melegnek lenni, hadd izzadjon! Fog ő még ebben a faluban izzadni amúgy is eleget! Aki itt nem tetszik a népnek, azt jégre teszik; mint még 1955 körül, hasonlóan, egy nagyokos igazgatót, bíróság elé citálták 4 fiatalasszony tanúvallomása alapján, aki mind összebeszélve vallotta, hogy 14 éves iskolás korában az igazgató fogdosta, nyomogatta, erőszakolgatta őket, s hogy korábban csak szégyeltek szólni, hát tegyék el innen az ilyen fajtalan igazgatót. A férjek is tudtak a hercehurcáról, nagyokat nevettek a tanúskodáson, mert tudták, szó se igaz semmiből, azért megy az egész, hogy helyezték el a „tanárurat”, aki nem „tetszik a népnek”. El is helyezték. Nem fog itt J. igazgató se tíz évet lehúzni, ahogy a keményfejűsége mutatkozik az első évben, mint elődje, aki bírta mindenkivel barátságban, mosolygósan a „szent igát”.

Erzsi, gyere ide, – mondtam félhangosan. Az igazgatóné hátra lesett, hogy mi a baj, megvártam míg visszafordul, aztán szóltam Erzsihez, aki pirulva hozzám hajolt, könnye majd kicsordult, úgy nézett rám, hogy mi bajom?

Erzsi! A Cs. Zoli ajándéka B. Katinál van. Láttam, hallottam. Ezek itt botrányt akarnak keverni, veled! Pont veled! Cs. Zoli régi fiú, „bejáratott osztályfőnök”, kapjon két ajándékot, az igazgató egyet sem, érted? Rázta a fejét, hogy nem. Ő nem tehet mást, mint... Durcás lett, konok. Higgy nekem, Erzsi! Mert számolunk, ha nem az eszedre hallgatsz! Visszalépett a sorba a lányom. Sírt. Az igazgató is kilesett a búcsúbeszédéből felénk. Észrevette a zajt. Szidom a lányom a konokságáért, mikor én neveltem olyannak. Azért, aztán később hiába suttogott az ajándékosztáskor hátulról G.-né, hogy „Erzsi, Erzsi, első pár indulás,” Erzsi nem mozdult. Várt. Megvárta, amíg Cs. Zoltán osztályfőnök a hetedik párban álló G. Katitól megkapja

a füles butéliát; Erzsi csak a legvégén indult az aranyalmával az igazgató felé. Csak a saját szemének hitt a nyavalyás kölyke! Kivárta még azt is, az anyja igazat mond-e? Csak aztán ment az igazgatóhoz az ajándékkal, mikor maga meggyőződött, mi készült a diri-bácsi ellen.

A K.-gyerekekkel párban szépen végigballagott a lányom a falun a többiek között, a hamar elszaladt zápor nyomát már csak a kultur csöpögő ereszei mutatták.

Erzsike nem akart táncolni. Ahogy megették az uzsonnát, odabújt hozzám: ne haragudj, édesanya, mondta, és jobbról-balról megcsókolt. Jól van, mondtam neki, rendben van, így van jól, nekem se higgy. Az istennek se higgy, saját szemeddel győződj meg az igazságról! Ha csekélység, ha nagy dolog. Így van ez jól, kislányom.

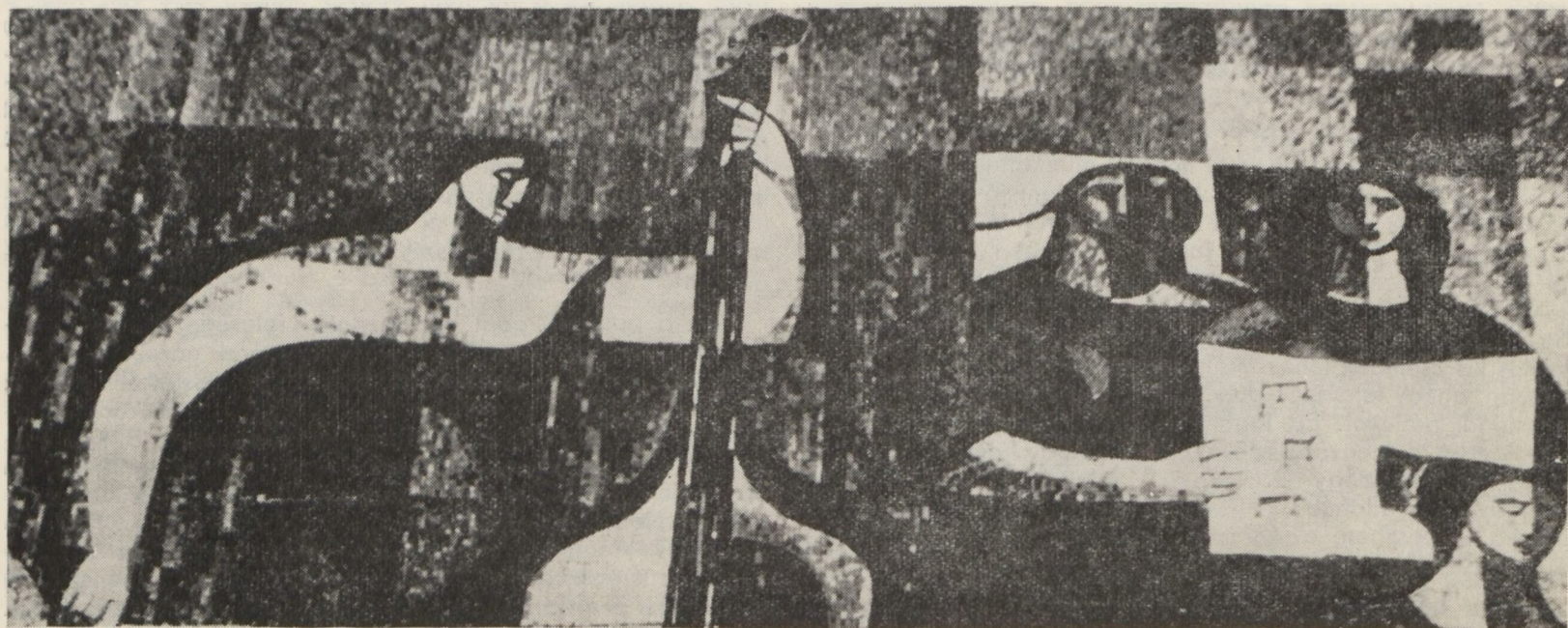
Alig beszélünk, üzentek érte, hogy a nagymama hívja. Hogy menjen ki a kultur elé, ajándékot hozott neki. Erzsi visszaüzent: a gyűlölködés ellenére szépen meghívta nagyszüleit a ballagásra, nem jöttek el, vigyék az ajándékot, ahova akarják...

A kedves „nagymama” bosszúja nem maradt el. Otthon az ünnepi vacsora roncseit dobáltuk a szemetesvödörbe, lassan lámpaoltáshoz, lefekvéshez készülődtünk, amikor zörögtek az ajtón. Kilenc óra múlt. Ki az? – kiáltottam.

„Kezét csókolom, P. István vagyok, Józsi unokatestvére. A nagynénitől, a maga anyósától jövünk egy külföldi barátommal. És, és...” Mit akarnak? – mondom, közelebb lépve... „Ez itt a barátom, távoli rokon. P. Feri, az Ipolyon túlról, oda-átról, Szlovákiából. Külföldi! 19 éves fiatalember. Nősülne. A nagynéném, a maga anyósa kommandálta most neki, hogy jöjjünk, nézzük meg, kérjük meg az unokáját, Erzsikét, a maga lányát. Szépnagy lány, éppen ma elballagott a nyolcadikból... Hát ezért, kopogunk. Ha beengedni sziveskednének... Ne tessék haragudni!”

Felvettem a jósúlyú kutácsot, már nyúltam a kulcs után, hogy kiosztom a „jókedvű” leánykérőket, de aztán inkább elfújtam a lámpát. A kutácsot visszadobtam a szén közé. Hal-latszott, hogy egy darabig tétlábolt még a két fiatalember az ajtó előtt, aztán minden elcsendesedett.

Jéghideg lavór vizet tettem a székre, tetőtől talpig lemosakodtam a sötétben. Mire hálóingben benyitottam a szobába, a gyerekek mindhárman ágyban voltak. Láttam a félhomályban, nyitott szemmel feküdtek csendben, vártak rám... Csak annyit tudtam mondani az ágyam szélére ülve: nehéz nap volt, gyerekek...

Brigádvételkedők '72-'73

Azt hiszem, nem tévedek nagyot, amikor feltételezem, hogy a IV. öt éves terv első éveit, a X. pártkongresszus óta eltelt időszakot az utókor a munkásművelődés új szakaszaként emlegeti majd Salgótarjánban, Nógrád megyében is. Nem mintha különösen „látványos fordulatot” estünk volna túl, nem mintha „egetverően” nagy sikereket mondhatnánk magunkénak. Mégis; ha a közelmúltra visszatekintünk, nem lehet nem felfigyelnünk a munkásság művelődését szorgalmazó munka sajátosan új vonásaira.

Kultúra és közösség

Az ember társadalmi lény. Arra született, hogy életét közösségben élje le. Családban, lakóhelyi társulatokban, munkahelyen és azon kívül. A szocialista társadalom ezt különösen igényli és követeli. De igaz az is, hogy az egyre javuló élet-színvonal- az anyagiak mind bőségesebb birtoklása- magával hozott egy új jelenséget is; az emberek összehordják kis váraikat és bezárkóznak falai mögé. A munkás is, a nem munkás is.

Hogyan oldható fel ez az ellentmondás, milyen utakon nyerhető meg a fizikai és nem fizikai dolgozó egyszerre a kultúra és a kollektívizmus néhol-néhol közönyösen félretolt ügyének? A legnyilvánvalóbban kínálkozó szervezeti formán, a szocialista brigádrendszeren keresztül. A szocialista brigádok mint a kultúra befogadtatására alkalmas keret – tulajdonképpen már régóta adott, hiszen többek között az is különbözteti meg a szimpla brigádoktól, hogy az üzemi, gazdasági célkitűzések szervezettebb teljesítésén túl tagjai vállalják a szocialista együttélés egyéb normáit is. Az együttgondolkodást és közös cselekvést szórakozásban, tanulásban, művelődésben. S éppen, mert mindezt szabályzatba is foglalt kötelezettségnek ismerik el, a közművelődés már régebben utat kellett volna találjon hozzájuk. Pedig, hogy ez a mulasztás a munkáskultúra – a munkások rendelkezésére bocsátott differenciált tartalmak, formák, módszerek és kulturálódási igények – fejlesztésében számottevő akadály volt, az egy, az idén immár második évben megrendezett eseményen (s előzményein) jól lemérhető volt. Az esemény; a szocialista brigádok II. városi vetélkedője.

Az újszülött nem szeplőtelen

Ami előtt az idejű versenyről részletesebben szólnánk, forrassuk vissza az idő kerekét, és idézzük fel a kezdetet, a szocialista brigádok tavalyi városi vetélkedőjének eseményeit. Amely a város válságának ötvenedik évfordulóját ünneplő Salgótarjánt köszöntötte. A kezdeményezést nemvárt siker koronázta. A felhívásra a város hatvan brigádja reagált; hatvan közösség vállalta a verseny szabta kiírást, feltételeket. Tekintsünk végig a vetélkedő szakaszain; a selejtező során a benevezettek lelkesen látogatták a város művelődési intézményeit; beültek a moziba, színházba, ellátogattak a múzeumba- egyszóval gyűltek az ismeretek s ezzel együtt a továbbjutáshoz szükséges pontok is. A látványos elődöntőn és döntőn már a város munkásmozgalmából, gazdaságtörténetéből vizsgáztak a versenyzők. Öröm volt látni, hallani a kis kollektívák igyekezetét, győzni akarását. Aztán eldőlt a nagy verseny, kiosztották a díjakat, helyezéseket – s a résztvevőkkel való utólagos beszélgetés során az is kiderült, hogy az újszülött nem volt szeplőtelen. Ezt a tényt pedig még sokáig a „szemére vetették”. Nagyon sokan sérelmezték, hogy a nyertes brigádok – műszaki értelmiségek, „íróasztal mögöttiek” közül kerültek ki. És azonnal azt is hozzá tették; de hiszen ez természetes, ha figyelembe vesszük, hogy a fizikai és a műszaki brigádok – az előbbieknél nagy igyekezete ellenére sem egy starthelyről indultak. Aztán Sok brigád kifogásolta, hogy a pontszerző verseny során gyűjtött ismeretekből nem állítottak össze kérdéseket, nem kérték számon a látottakat-hallottakat. Pedig ez a módszer fényt derített volna arra, hogy mely brigádok voltak valóban aktív részesei egy-egy rendezvénynek,

és melyek, akik csak a pecsétek begyűjtéséig érdeklődtek az ajánlott műsorok iránt.

A második vetélkedőről – három felvonásban

A fenti hiányosságok nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az 1973-as év elején meghirdetett második városi vetélkedőre jelentkező brigádok száma jóval alacsonyabb volt, mint az előző évben. Ugyanakkor öröndetes tény, hogy több olyan vállalat, üzem is elküldte brigádjait a vetélkedőre, amely eddig még csak keveset hallatott magáról. Ismét megindult a harc a pontokért – nem hallgathatjuk el azonban az e szakaszban történt lemorzsolódást sem, bár ennek okait itt és most nem boncolgatjuk. A pontok összesítése alapján végülis 16 brigád jutott az elődöntőbe.

A művelődési központ üvegcsarnokában végigrakott asztalok mellett ültek a versenyző csapatok, s valamiféle jóleső borzongás futott végig a szemlélődő hátán, amikor a kohó mellett dolgozó munkás felállt és Váczi Mihály verseiből idézett, amikor kicsit félszegen és sután – talán mintha leckét mondana- ismertette a brigád névadójának, a nagy költő életének fontosabb állomásait. Ilyen és ehhez hasonló epizódok enyhítették az affölött érzett hosszúságot is; hogy lám, a rendezők nem okultak a tavalyi versenyből és ismét összeültették a műszaki és a fizikai brigádokat. Az elődöntő feladatait illetően nem akarunk részletekbe bocsátkozni, egy dolgot mégis érdemes megemlíteni. A csapatok feladatul kapták, hogy öt percen mutassák be a brigádjukat tetszés szerinti formában. Ha ehhez a feladathoz a kiírás- vagy a személyes beszélgetés- néhány ötlettel, jótanáccsal is szolgált volna, akkor nem az történik, ami történt; hogy a legtöbb csapat öt perces, hivatalos jelentéshez hasonló felolvasással mutatkozott be.

A délutáni döntőbe jutott nyolc csapatot a színpadon láthattuk viszont. A közönség a barátok, ismerősök, családtagok biztatása sokszor felforrósította a levegőt. A nehéz külpolitikai kérdésektől, a munkajogi, üzemi problémákon keresztül a tréfás játékokig mindenből volt részük a jól felkészült, tájékozott csapatoknak. Az első helyet és az ezzel járó hat ezer forintot a Vegyépszer Delta brigádja vívta ki magának, az AGROBER Szalvai Mihály és a brigádja előtt.

A konkluzió

A két vetélkedő mérlegének megvonására csak röviden vállalkozunk. Bebizonyosodott, hogy hasznos, jó ez a forma a szocialista brigádok tömeges mozgósítására, művelődési igényeik felkeltésére, vagy fokozására. Nem véletlen, hogy a salgótarjáni példa nyomán a megye számos községében rendeztek vagy rendeznek hasonló vetélkedőket. Óriási érdeklődés kíséretében.

De! Hogy ez az érdeklődés el ne apadjon, a verseny rendezőinek, patrónusainak körültekintőbben, alaposabban, a körülmények mélyreható elemzése alapján kell tervezni, mozgósítani, szabályokat fogalmazni.

Végezetül azt sem szabad elfelejteni, hogy nem az ember van a vetélkedőért, hanem a vetélkedő az emberért.

V. K. M.

BERECZKY LORÁND

Képzőművészet, mecénálás, közönség

1.

Nem tagadom, teljesen elfogult vagyok, amikor az egyre szélesedő kulturális érdeklődés területei közül első helyen a vizuális kultúra, s azon belül is a képzőművészet iránti vonzalom határozza meg érdeklődésemet. Nem csupán a kiemelt figyelem, hanem – lehet, hogy „szakmai ártalom” – izguló, drukkoló, a sikerért sok mindent vállaló odaadással jellemezhető érdeklődés ez, majdhogynem szerelem. Aki hasonló elkötelezettséggel vonzódik a művészet ezen ága iránt, minden bizonnyal igazat ad abban, hogy szívet-lelket melengető öröm a képzőművészet kiteljesedése; a kiállítások számának ugrásszerű gyarapodása, a tárlatlátogatók érdeklődésének növekedése, a határozott véleményformálás egyre inkább tapasztalható jelenléte. Jó látni és hallani, hogy egy-egy jelentősebb köztéri alkotás, közösségi épülethez kapcsolódó murális munka, érdekesebb tárlat sok-sok embert véleményformálásra készítő közügye kulturális életünk mindennapjainak. Így van ez akkor is, ha a művészethez, illetve annak eredményeihez való közeledés még bőven rejt magában ellentmondásokat is. De aki már tetszését vagy nem tetszését megfogalmazza, kapcsolatot teremtett, s ez a kapcsolat a kulturális javak iránti igény meglétéről árulkodik. Éppen ezért a gyarapodás feletti öröm és jóérzés mellett azonnal megjelenik a felelősség gondolata is. Mindenki – akár alkotó, akár a kultúra terjesztésében különböző helyen és szinten tevékenykedő ember – nagyon is konkrétan megfogalmazható felelősséggel tartozik a társadalom kulturális igényeinek megteremtéséért, az igény színvonalának alakításáért, és természetesen az igény megfelelő nivójú kielégítéséért.

Úgy gondolom, hogy ez az általános kötelezettség nem csupán elméleti követelmény; nem azt jelenti, hogy minden, a kultúra területén valamilyen szolgálatot teljesítőnek „szuperklasszis” fokon képzett filozofnak kell lennie. A csak az elmélet szintjén tetszetős kinyilatkoztatásokban jelentkező szentenciák követelménykénti szajkózása inkább riaszt, mintsem közelít. Az általános elvi kijelentések helyett, sok apró mozzanat és összefüggés felmérésére alapozva kell a vizuális kul-

túra egészének érdekében tevékenykednünk, s minden poszton az adott feladat teljességéhez igazodnunk. Köztudott, – de nem hiszem, hogy fölösleges ismételnünk, – akit lakása berendezésében esztétikailag segítünk, azt látni tanítjuk; akivel az öltözködés ízlésnormáit ismertetjük meg, közelebb visszük a képzőművészethez; s akivel megszerettettük a képzőművészetet, azt egész emberségében is befolyásoltuk. A művészetek esztétikai értékét és ezen keresztül örömet sugárzó hatása, ha felismertté és így mozgató erővé vált, végsősoron társadalmunk szocialista közgondolkodásának normáit motiválja, embert és emberi kapcsolatokat tesz tartalmasabbá.

A sok-sok, csupán rész kérdésnek vagy másodlagos apróságnak tekintett problémára is választ kell tehát adnunk. Természetesen igényes és becsületes választ, mert abból kerekedik ki a vizuális kultúra fejlesztése érdekében végzendő közművelődési munka lényege, amelyben (mivel esztétikai tanulságokat koncentráltan hordoz) megkülönböztetett szerepe van a képzőművészetnek. Nem közömbös tehát, hogy a képzőművészet és a társadalom találkozásának, illetve e kontaktus tartalmának, formájának differenciálása érdekében mit kell tennünk. A tudatos, célszerűen szervezett, megfelelően irányított munkára lehet és kell építenünk, mert ez a záloga a kortárs, szocialista eszmeiségű képzőművészet fejlődésének és a társadalom vizuális kultúrája gazdagodásának. Szocialista társadalmunkban az egész társadalom, illetve annak minden tagja mecénás. De

ha nem rendszerbe foglalt, a haladást, a nivós kibontakozást segítő konkrét igénnyel találkozik művész és mecénás, akkor csupán a személyes és jámbor óhajok esetlegességére lennének hagyatkozva. Az óhajok szándékukban lehetnek kifogástalanok is, de az eredmény az egyes óhajok, elképzelések szerint alakulva mégiscsak kétséges. Az azonos szándék egybefonása, a kívánság tetté változtatása a feladatunk.

2.

Az eddig sorolt gondolatok azért ötlöttek fel, mert szeretném számba venni a „művészetpártolás” néhány, nagyon is Nógrád megyére, illetve Salgótarjánra jellemző vonását. Az első kérdés: valóban létezik-e valami – csak ez országrészhez köthető mecénási, vagy még inkább közművelődési munkát karakterizáló – speciális feltétel. Úgy hiszem nem, ha csak az esztétikai nevelés terén végzett munka tudatossága, színvonala és eredményessége nem válik speciálissá, egyedi jellegzetességgé. Ha csak a külső jegyeket figyeljük, a jelenségeket soroljuk fel, akkor különleges feltételekkel nem találkozunk. Új városrészek máshol is vannak, rangos alkotóművészek máshol is élnek, kiállításokat nem csak itt rendeznek, szobrokat sokfelé találunk, s a művészet, a művészet és közönség találkozásának erkölcsi, anyagi támogatása is e vidéken kívül is általános gyakorlat.

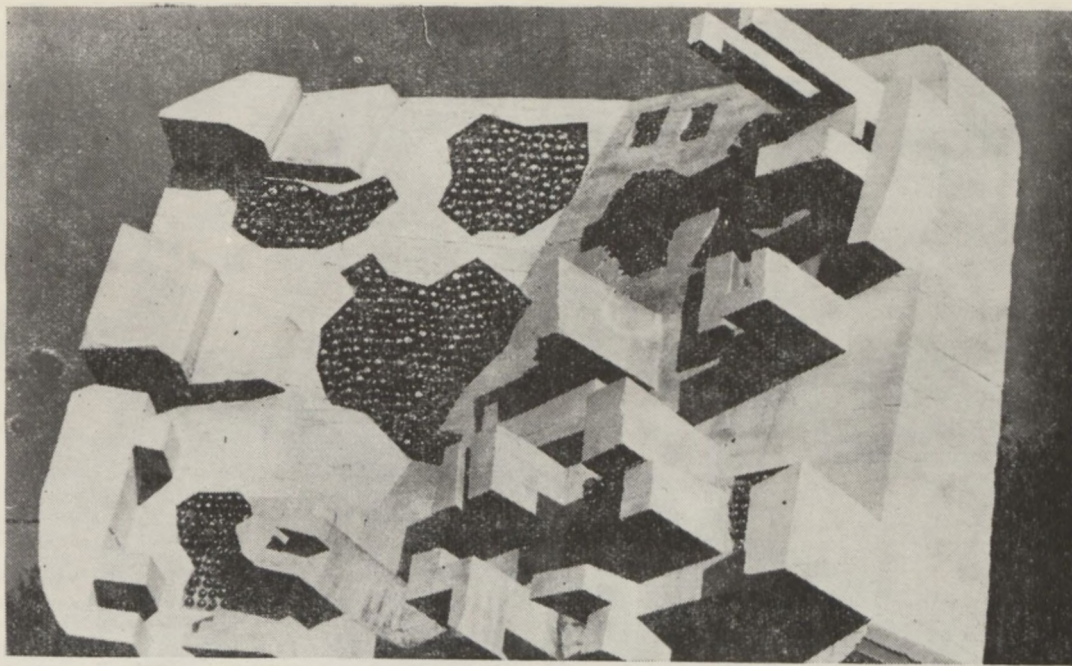
Mégis – lehet, hogy ismét a szubjektív elfogódottság szólal meg belőlem – van valami jellegzetesen ide köthető momentum, amely az akarás erősségében, s az eredményesség mindig természetesen jelentkező nivójában egyértelműen mérhető. Egészen biztos, hogy ennek megvannak azért az objektív, és a kultúra teremtésében, valamint terjesztésében résztvevők személyes adottságaiból fakadó okai is.

Ha a megye „fővárosa”, Salgótarján történetét vizsgáljuk, utalást kapunk az objektív tényezőre. Szembetűnő az a környezetváltozás, amely az itt lakók gondolkodásának befolyásolója volt. Elég az utolsó évtizedet néznünk, akkor is világos, hogy hogyan változott a termelési struktúra; a bányászat mellett széles termelési skálájú ipar teremtődött. Oly ütemű volt ez a fejlődés, hogy túlzás nélkül meg lehet kockáztatni azt az állítást, hogy Salgótarján differenciált iparral rendelkező megyeközpont, s ebben a termelési struktúrában nem is a bányászat rendelkezik vezető szereppel. Nem jelentéktelen az sem, hogy megteremtődött a – lakosságot is szervező – ipari

bázis, amely természetesen óriási lendülettel fokozta a kulturális igényeket is. Ez a szerencsés termelési és lakossági átrétegződés akkor érte meg fordulópontját, amikor a város vizuális megjelenését is változtatni kellett; az új termelési és letelepedési feltételekhez kellett igazítani a település fejlesztési koncepcióját. Az átgondolt városépítés, illetve városfejlesztés eredménye, hogy lényegében és karakterében új vizuális közeg jött létre. A völgyben épült város már nem „földszintes település”. A központ közösségi épületei, s a lakóházak a természettel harmónikus egységet alkotnak, s ma már teljesen megváltozott szellemű környezetet jelentenek az itt élőknek. Az építkezés technológiája, a gyarapodás üteme is hozzájárult az építészet által közvetített esztétikai értékek befogadásához. Ahogy gazdagodott és differenciálódott a város ipara, úgy növekedett és gazdagodott a lakosság – új családok telepedtek itt le, őshonosok költöztek új lakásba: együtt alakult, formálódott a város és népessége. Tehát ez az együtt alakulás biztosította az azonnali kontaktust; nagy szavakat használva – az „új honfoglalás” természetes hovatartozás-érzéssel párosult, mindenki sajátjának érezte a várost. Ez az alapja a jó értelemben vett lokálpatriotizmusnak, s a kontaktus lényeges mozzanata: a tudatosan vállalt vizuális környezet. A tudatosságból pedig, az építészet által megteremtett esztétikai értékeken alapuló kulturális igényesség fakadt.

Nem gondolom spekulatív elemzésnek, hogy az új környezet rendezési elvéből – dicsérje a tervezőket – azt a következtetést vonjuk le, hogy a városközpont kialakítása szinte diktálja a kultúrával való foglalkozás szükségességét. A település és a település centrumának központi épülete a Művelődési Ház. Szép, és jó arányú építészeti tömege, kitaruló portálja főszerelője a térnek, s körülötte – hirdelve a kultúra és az élet

kapcsolatát – kerültek elhelyezésre az ugyanolyan igényességgel épült, a mindennapok életfeltételeit szolgáló közösségi épületek. Az itt lakóknak, s az erre járó vendégnek a lehető legtermészetesebb, hogy a téren szobrok vannak, hogy itt találkozik az új szellemű település szimbólumát hirdető, nagyméretű beton-üveg-plasztikával, s mindez úgy ragadja meg figyelmét, hogy nem kell az elhelyezés okán tünődnie. Nem kell tünődnie, mert a természet is jelen van, a lakóházak, a közösségi épületek nem a környezettel vetélkedők; a táj nincs feleselő elmentmondásban a város szerveződésével. S az élet mindennapi ritmusa is egybeolvás a tér szervezés gondolatával. Az ilyen környezetben, már eleve meghatározott a vizualitás igénye, az itt lakók éppen az együtthalakulás folyamatában – tudatosan – közelebb kerültek a képzőművészethez is. Megítélésem szerint – több más mellett – az egyik nagyon lényeges alapja a képzőművészet területén végzett eredményes közművelődési munkának; a megye, a város művészeti pártoló jóhírének.

3.

Természetesen az érdeklődés, a meglévő alap önmagában kevés lenne. A ma meglévő vonzalom csak úgy marad meg a holnap számára is, ha erre az alapra építünk. Nem a véletlenre kell bízunk azt, hogy az egyre emelkedő életszínvonal biztosította nagyobb kultúrálódási lehetőség milyen formában, és főként milyen minőségben telítődik tartalommal; a bővülő feltételek hogyan szolgálják a kulturális értékek iránti igényt. Erről szólnunk kell, mivel éppen napjaink aktuális feladata a közművelődés tartalmának, hatásos módszereinek kidolgozása.

A képzőművészet területén a legtöbb félreértés a szakmai és a közösségi érdekek szolgálatának vélt ellentétéből adódik. A képzőművészet sorsáért közvetlenül felelősséget érzők, a mesterségbeli kér-

désekkel foglalkozók és természetesen maguk az alkotók a művészet elméleti-, kifejezési- és elismerési gondjainak oldaláról közelítik a feladatokat. Bizonyos tekintetben ez természetes is, hiszen mégis csak ők közvetlen érdekeltek a művészet alakulásában. De nem lenne helyes elhelyezhető olyan elfogultság, amely csak a szakmai kérdések középpontba állításával, figyelmen kívül hagyja a művek társadalmisításának szempontjait. Nem helyes, ha egy-egy kiállítást csupán szakmai fórumnak tekintünk; nem helyes, ha a művészet társadalmi szerepének meghatározásánál éppen a társadalom kulturálódási igényeit hagyjuk figyelmen kívül. Ezek az ellentétek nem takarnak valóságos érdeklentéteket, csupán arról van szó, hogy néha spekulatív eszmefuttatások következtében összeegyeztethetetlennek tartjuk a művészet és a közművelődés érdekeit. Mintha a két terület gondjai nem kapcsolódnának egymáshoz, s mintha ezekkel a gondokkal nem lehetne egyszerre, összefüggéseikben foglalkoznunk. A szakmai gőg, vagy a vulgarizálás eredményre nem vezethet.

Salgótarján – napjainkban sok esetben joggal irigyelt – kiállítási tevékenysége jó példa lehet a két terület érdekegyeztetésére. A Tavaszi Tárlatok sorsa, a Zománc Biennálé, a Gimnázium „Galéria Sorozata” egyszerre szakmai fórum és közművelődési munka is. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az említett rendezvények a város lakóinak érdeklődésére és művészszeretetére épülve érik el sikereiket. Közönségbázis nélkül holt térben, élettelenül pöffeszkedő parádévá degradálna bármelyik, hiszen céljától lenne megfosztva az alkotómunka eredménye, a mű. Ahhoz, – megítélésem szerint – hogy a közönség valóban érdeklődve, értően, kritikai megjegyzéseit sem titkolva kapcsolódhassék a képzőművészet ünnepi eseményeihez, igen körültekintően kell megtervezni a ki-

állításai tevékenységet. Biztosan nem lenne akkora vonzereje például, egy más tájhoz, más közösséghez kapcsolódó festőművészeti bemutatónak, mint a Zománc Biennálénak. Az ok is könnyen feltárható. A zománccal való foglalkozás a városban eleven termelési feladatként jelenlévő valóság. A zománccal dolgozók közvetlenül, a többiek pedig egyéb információk alapján vetik szembe érdeklődésüket a kiállítási anyaggal. Mit tud csinálni, hogyan tud bánni a művész ezzel az anyaggal? Hogyan és miért válik művészetté az ismert anyag ilyen, vagy olyan alkalmazása? A művészet leglényegesebb kérdéseire jutunk el a természetes érdeklődés alapján. Jelen esetben a kapott válaszok hitelét tovább fokozza az a tény, hogy a jól értelmezett és kellően kihasznált közművelődési fórum egyben igen jelentős szakmai fó-

rum is. Az egyetlen az országban, amelyen egy művészeti ág eredményei, problémái – sőt olykor tévedései – kénytelenül a közönség előtt kerülnek megvitatásra és dokumentálásra. Ez egyben arra is figyelmeztet, hogy a szakmai kérdéseket is csak tisztá szándékkal és eszközökkel lehet közvetíteni.

Nem hallgatható el azonban az sem, hogy az emberi kapcsolatok megteremtése is a közönség és a művészet közeledését szolgálja. Ebben a városban alakult ki, tudomásom szerint egyedülállóan, a szocialista szerződésnek az a rendszere, amelyben mindkét szerződő fél – üzem és művész – a kölcsönös megbecsülés és az egymás hasznára végzett munka alapján találta meg az együttműködés feltételeit. Így a művész részvétele az üzemi közösségben nem formális. Az ott végzett alkotómunka felesleges

misztikumok eloszlátását eredményezheti, mert az adott közösségben világossá válik, hogy az alkotás igen komoly erőfeszítést, helyállást, elkötelezettséget kívánó emberi tevékenység. A művész kitűzött célja elérése érdekében, a gondolati tervezés mellett, ugyanúgy küzd az anyaggal, technológiával, mint bármely más, az adott helyen termelt termék esetében a munkások teszik. Ha speciálisan is, de az értelmes együttműködés a munka megbecsülését is propagálhatja. Elmondható tehát, hogy mecénási „művészpártoló” eszköz a szocialista szerződés; de azt is állíthatjuk, hogy az egyik leghatékonyabb közművelődési eszköz is, amelyet nagyon hasznos lenne minél elterjedtebben alkalmaznunk. Munkás közösség válik életető közeggé a művész számára, s a megbecsült munka hitele széles körben igazolja a műalkotást. Előbb az érdeklődés ébred, majd a megértés és a birtokbavétel következik – a közönség, igényét csiszolva fogja óvni és féltetni a sajátjának érzett kulturális értékeket.

4.

Az elmondott gondolatokat még egygyel – inkább csak kíváncsival, – szeretném kiegészíteni. Ez a „telepítés” gondja. A képzőművészet területén szinte elengedhetetlen, hogy az eredményes közművelődési tevékenység aktív és nívós művészeti alkotómunkát végző művészekre épüljön. Legyen „saját alkotója”, illetve legyenek „saját alkotói” az adott megyének, városnak. Az ő munkájuk jelentheti az egész magyar művészethez való kapcsolódás és befogadás alapját. Ezért, bár nem kevés anyagi gonddal jár, meafontolt terv alapján foglalkozni kell a művészek letelepítésének kérdésével is. Erre számtalan mód, s lehetőség van, a lényege azonban az, hogy világosan kell látnunk: a letelepítés, a művészpártoláson túl közművelődési munka is.

Tudom, hogy Nógrád, megyében és Salgótarjánban e tekintetben is vannak hagyományok és vannak tervek. Kíváncsival, hogy a tervek minél előbb valósággá váljanak.

Lefekvés előtt

– Nem mész ki holnap a szőlőbe? – csak éppen hogy megemlítse, bizonytalanul hangzott a kérdés lefekvés előtt. Érezte, hogy valami gorombaság következne, hát hallgatott, mintha azt mondta volna „jó éjszakát, aludj jól.” A térti száján valóban ott ült a dühös válasz, de ő is hallgatott. Ha most úgy istenigazában megmondja a véleményét, abból csetepaté lesz. Jobb békességben élni.

Beidegzett mozdulatokkal vetette az ágyát.

A kérdés, mint ablaküvegek közé szorult légy zöngése, a fülében maradt. Mi az öregüristenért hajtja ez az asszony? Két teljes hete van a szabadságból. Permetezni nem kell, a szemek szépen fejlődnek. Minek azt folyton dédelgetni, mint egy beteg gyereket? Vagy talán...? De ezt a gondolatot elhessegette. Neki? Ugyan! Bár sose lehet tudni! Egész nap ott áll a pult mögött. „Más valamit? Mit tetszik még parancsolni?” Méri a kenyeret, a tejet, adja a kalácsot, a süteményt, beváltja az üvegeket. Délutánra zsibog a talpa, dagadt a bokája. És most: „Nem mész ki holnap a szőlőbe?” A nyavalya ott törné ki azt a szőlőt is. Nem elég nap mint nap fel-lepakolni arról a rohadt kocsirol, zötykölődni a sofőr mellett napszámra, igyekezni a boltok előtt a pakolással, s aztán hajts még, mert kifutnak az időből, ma még ezt le kell szállítani, délután 5 óra van, 56 km a kerekek előtt, és idejében vissza is kellene érni.

Nem érti ezt az asszonyt. 15 éve élnek egymás mellett, és nem tudja mi hajtja, mi űzi, mert nemcsak őt noszogtatja, saját magát is. Előbb a ház, a berendezés. No jó, hát ez kell, ezért ő is hajtott, mint az úristen. Aztán a szőlő, a vityiló, most meg kocsirol akarja rázatni a fenekét vénségére. Az eszébe

sem jutna, hogy egyszer belegebed ebbe a baromi munkába, más munka után kéne nézni, ezt nem lehet a végtelenségig bírni. Bezzeg tavaly, amikor megroppant a dereka, akkor be volt tojva, no de a pénz... Hát hol keres ő meg ennyit? „Gondolj a családra! Más bezzeg...” De hányszor gondolt! Majd vénségére mehet sepregetni, vagy éjjeliőrnek. Hány alkalom volt rá, hogy tanuljon valamilyen szakmát. De hát a pénz! És lassan megöregszik.

Amikor a pizsamakabátját felemelte az esti csöndességben, belülről visszhangzott a kérdés. „Nem mész ki holnap a szőlőbe?” Utána csönd, nagy-nagy csönd. Reménytelenül, egyedül érezte magát. Míg utazott, dolgozott, csak a közvetlen következő dolog érdekelt. Ez a kikökenés idegesítette, megdöbbenetette, most végre pihenhetne és gondolkoznia kell. Ugyanazok a beidegzett mozdulatok naponta több ezerszer. Mire hazaér, dög fáradt, húzza az ágy, a tv-adáson elalszik. A két srácot időnként megpofozza, hogy el ne felejték ki az apjuk, de ezt is csak kényszerből teszi. „Üssed őket, mert igen elkanászosodtak! Nem hallgatnak már az anyjukra sem!” Mit tud erről a két srácról? Az anyjuk gondja. Ő van velük többet. És mit tud erről az asszonyról? Nagyritkán összebújnak az ágyban kötelességszerűen, unalomból. És tudja hogy az asszony is unja már, most pontosan visszaemlékszik az álomból felébresztett „na gyere” mondataira. Még ahhoz is gyávák, hogy bevallják egymásnak az igazat. Nem kellett volna elvenni ezt az asszonyt. De a falu szája, s a szegény! És élnek egymás mellett, mint két, törzsével egymás mellé nőtt fa, egymást kikezdve, kiszáradva. Hát mi hajtja ezt az asszonyt?!

Begombolta a pizsama utolsó gombját is, átvillant az agyán: meg kéne simogatni, vele is beszélni erről. És megint tisztán hallotta belülről az unott kérdést, de csak a nehéz hortyogásnak válaszolhatott:

– Nem!

Bartha László

Vereb Mari negyven pengője

A csendőrök végigsétáltak a falun. Feltűzött szuronnyal lépkedtek, a biciklit maguk mellett tolták. Bementek a Közön, át a temetőnek, a patak mellett ki a kocsmá elé, majd a kastélynak kanyarodtak. A falubelieket idegesítette kémlelő tekintetük. Azelőtt is jártak erre, egy héten legalább egyszer, vasárnap délután, ha valami multság volt, a legények miatt. A kövesdi Mihály napi vásár óta meg mindennap. Híre járt, hogy a kövesdi vásárban Vereb Mari kiabált valamit, azért ez a nagy sétálás.

Hogy mi történt, ma már nem lehet pontosan megállapítani. A sok „így mondják”, „Vizi Erzsa beszélte”, „keresztanyám látta, mert ott vót, nagyot hall szegény” bevezető mondatok után lassan kerekedik a történet. Emlékeznek az esetre, sokáig lázban tartotta a falut. Vereb Marinak nagy híre volt akkor. Meg az ikreknek.

Tíz gyereke született Vereb Marinak, kétszer iker. Már hét gyerek nőtte ki a viganót, amikor ezek jöttek. Május végén betegedett le Mari, a nagy melegek előtt, s úgy gondolta, nyáron, legalábbis a végén elmehet valami munkára. Az ura falubelínél cselédeskedett, majdhogynem rokonnál. Sokat dolgozott, de volt is rajta áldás. Apósának félhely földje volt, mai számítás szerint lehetett vagy nyolc hold, de a kocsmára ment. Mégis elvette Marit, a jóformájú, beszédes lányt, aki úgy dolgozott, mint senki más a faluban. Megvoltak együtt, haladtak is lassan, de ahogy jöttek a gyerekek sorra, egyre nehezebb lett. Munka is kevesebb akadt, Gali Nagy Mihály eleresztette a cselédeket, ahogy letelt róla a bíróság, maga dolgozott a családjával. Árvai Imre is megélhetés után nézett. Először elment Hatvanba, a cukorgyárba, a másik év már Németországban találta, oda szegődött a falubeliekkal summás-

nak. Keveset hozott az esztendő, Marinak se ütött be a répa a kassai püspökség földjén.

– Mari sokat szenvedett akkor. Azé kiabált a kövesdi vásáron. A gyerekei miatt. Az ikrek miatt. Meg Mari olyan, hogy nem hagyja az igazát. Nekünk fődünk is vót, mégiscsak rántást ettünk lisztlággal, arra is két napig jártunk rá. Meg babot. Jaj, de sok sovány babot ettem életemben! Anyósom görhét süttött, de cukrot se tett bele. Monta, majd ha áll, édesedik. Bizony nem édesedett az, csak száradt! Láttam, náluk vótam, mikor az apjuk hazagyött, a tarisznyából hideg sültkrumplit szedtek elő a gyerekek, meg szalonnabört. Úgy ették, majd megfulladtak.

Egyszuszra mondta el szíves kísérem, a hetven éves Erzsi néni. Leírtam, csak a magam eligazítására tettem pontot, felkiáltójelet.

– Árvai Imrét hiába keresi. Meghalt. A bíró, Gali Nagy Mihály él még, tán kilencvenkét éves. A szeme gyenge, nem lát vele, de most is éles eszű. Itt lakik nem messze, a község házával szemben. – igazitanak útba.

A fél falu kőműves. Új házak, átépítve majd mind. Kedvelik a végig üveges tornácot, a palatetőt, meg a beton kerítésoszlopokat, amelyekre csempéket tesznek, színeseket. Nem láttam egytömegben ennyi drótot, hálót.

– Jaj, lelkem, van itt egy nagyon rendes ember, Kovács János. Fiatal, de szerencsétlenül járt, rokkant lett a lába. Esztergályos a tanult szakmája, de csak faesztergát tudott csinálni magának. Ő fonja ezeket a hálókat. A motort vette, a dróthajtót maga csinálta. A bíróék kerítése is az ő dróttja. – Így igazodom ki segítséggel a faluban.

– A ikreket kérdezi? Jól emlékszek rá. – Kissé fátyolos hangon mondja Gali Nagy Mihály, az öregek rezdülő-lengő beszédével, a világtalanok megfontoltságával, figyelmével.

– Imre akkor nálam vót cseléd. Nagyon jó munkás, szorgalmas. Nem ivós, rendes ember. A felesége, Mari is tán két évig járt hozzám, meg az öcsémhez, Ferenchez. Sirt, zokogott Mari, panaszkodott az egész falunak. Mikor az ikrek meglettek, be kellett mutatni a templomba. Nem maradhatott

el. Meg kell keresztelni, nálunk így mondják, be kell mutatni. Minden gyerek után 50 fillért kellett fizetni, tehát Marinak 1 pengőt, az ikrekért. Nem került azoknak akkor egy fillérjük se, Imre éppen munka után szaladgált. Elvitték a gyerekeket a templomba, a kanonok megállapodott öregember vót. Sok pénze lehetett, fősvénynek mondták. Megnyugodott, hogy nem kapott 1 pengőt, de másnap a harangozóval má üzent. Nem volt templomos egyik se. Imre különösen nem. Mikor harmadszor üzent a kanonok úr, maga ment el. Nagyon dúlt lehetett, mondják, még a kalap is rosszul állt a fején. Többen látták, hogy nagyokat lépett, mikor ment a parókiára, de biztosat senki nem tud, mi történt.

– A feleségem figyelte a kapun keresztül, hogy nagy egyetértéssel búcsúzkodtak a tornácon, a kanonok úr kezét is nyújtott, Imre meg zsebretett kézzel, laposakat lépve igyekezett haza. Senki nem merte megkérdezni mit beszéltek, Imrét úgys kevés beszédűnek ismerték a faluba – toldja meg Gali Nagy Mihály.

Vereb Mari szívesen emlékezik a történetre. Az uráról szeretettel beszél, büszkén. Bikás volt utoljára, ötvenben halt el.

– Tudta az egész falu, hogy dolgos ember Imre, mégis a szájukra vettek bennünket. Azok, akiknek egy-egy nyavalyás gyereke mászkált a nagy udvaron. Azok vótak a fáradtak, derékfájósak. Mer tönkretették magukat. Nem akartak gyereket.

– Imre akkor öt pengőt kapott a kanonok úrtól. Mondta, másba is segít, mennyek át, majd megbeszéljük. Velem. Mink úgy gondoltuk, vagy vissza akarja a pénzt, vagy valami csinálanságba töri a fejét. Öreg vót végig. Nem azé mondom, de én rendes asszony vótam, most meg má megint megmondánám magának hogy-mint, de valami lelkifurdalása lehetett miattunk, oszt segített. Kérvényt irt a Nagyméltóságú Asszonynak, hogy asszonya ő karácsonyra mindég ad ajándékot meg segélyt az ikreknek, ha nyomorultak. Be is írta szépen a nevüket, csak el kellett vinni a postára, feladni ajánlva. Mink nem hittünk benne.

Telt-múlt az idő, eccer csak üzen a kanonok úr, tavasszal. Koratavasszal. Dehogy, karácsony előtt. Tavasszal. Ordít nekem, hogy így hálálom meg a sok pénz neki, amibe segített, tudta eddig is, hogy nem ismerjük a keresztényi szeretet. Én meg csak hallgattam, oszt nemsókára elkezdtem a rivást. Megesküdtem, hogy nem kaptam pénzt, de nem hitte, elzavart. Rítottam hazafelé végig, oszt leültem itt a Közné a töcikre. Látták, tudták hogy bajom van, senki nem szólt hozzám. A kisbíró levelet hordott, odafordult. Akkor eszméltem, megkérdeztem, karácsony környékén hozott-e nekem levelet vagy pénzt. – Hoztam – mondja, negyven pengőt, sok pénz vót, megkérdeztem Árvai Imrét, hogy az övé e? Azt mondta, az övé. Pest-rő gyött – így nekem Csordás Jani, a kisbíró.

Az udvaron ülünk, a hátsó szobából hozott egyenes hátú székeken, forgatjuk Vereb Mari esetét. Korabeli asszonyok gyűlnek, boltból hazafelé, hónuk alatt kenyér, kezükben szatyor. Allnak, le nem ülnének. Mindenki siet, persze a beszéd egy órára így is kikerekedik.

– Tuggya, sok Árvai Imre van a faluba. A Csontos Árvai, Bajusz, Parti, Filip, még elsorolni se tudom. Imre mind – fűzi a végzőhöz a magáét a parti szomszédasszony.

– Ez meg, aki a pénzt felvette, a Kupec Árvai. Kupec vót, kereskedett. Ki hitte vóna, hogy nem az övé a pénz.

– Bement Csordás Jani a község házára, megnézte a könyvbe. Negyven pengő gyött nekem, meg ajánlott levelet, át vót véve a Kupec Árvai által.

Megkönnyebbül, nyugodtabb lesz Vereb Mari, ahogy ezt kimondja. Újra átélte az izgalmakat, a gyanúsítást, hogy eltagadta a pénzt, meg azt, hogy hálátlannak mondták. Akkor talán nem úgy csinálta, de valami belső parancsra indul az emlékezet, megint a kanonok kalapja tűnik fel. Hiába, először őt kellett meggyőzni az igazáról, menteni kellett a becsületét. Meg az uráét is.

– Megvan má, hogy ki vette fel a pénzt! – Ott termettem, szaladtam, lihegtem is a kanonok úr egészen megijedt, nyugtatott. Elmondta neki. Nem akarta elhinni, mondta is, hogy az az Árvai nem lehet, mer az rendes ember, meg különösen

ha level is vót vele, szóval nem lehet. Én meg csak győzködtem. Másnap a kisbíró is tanusította.

– Akkor má Marira mindenfélét mondtak, csak jót nem. Hogy kódu, meg hogy rátáttya a száját a máséra. Honnan lenne neki negyven pengője, kitől kapná? Mit adott el? Ha csak a gyerekeit el nem adja, van egy kosárral! Én a pénzről nem tudtam, de haragudtam, mer a gyerekeket is szidták. Nekem is vót – mennyi is? – akkor éppen hét, mint Marinak. – Csípőre tett kézzel beszél, előrehajolva, a hosszúkosarat letette a földre. Csontkeretes szemüvege megvillan.

– Az én urammal cimborák vótak, együtt dolgoztak, Németországba is együtt vótak. Két jóember, Isten nyugosztalja őket!

– A negyven pengőt nem is bántam. Kellett vóna, de csakugyan hátha nem az enyém. De az ajánlott levelet mindenáron a kezembe akartam kapni. A Főméltóságú Asszonytól gyött, a Kabinetirodától. Így mondta Csordás Jancsi, be vót írva a könyvbe. Az asszony a Kupec Árvai félrefarú felesége, olyan vót mindég, mint akit az Isten nem segít, úgy mondta, hogy széttépték a gyerekek a levelet. Én oszt hordtam végig a falun a bajomat, emlegettem, hogy feljelentem. Mígnem a kanonok úr megént üzent. Kapom magam, megyek, leültem a tornácon, oszt csak mondja: a legszebb a békesség, meg hogy nem szabad haragot táplálni a szívünkbe. Bántani meg nem lehet senkit, szóval se, tettel se, gondolattal se. Biztos a fülbe jutott, hogy megráztam a ferdefarún a szoknyát.

– Mindég védte a gyerekeit – szól hivatali tárgyilagossággal a volt bíró. Az asszonyi zsémbeskedést metsző logikával szedi rendbe, mintha csak a kötekedő, bicskát nyitogató legényeket parancsolná haza a mulatságból. Védte. Kiabáltak utána, követték a falu gyerekei, kérdezték: „Mari, hány a malac?” Zörgettek az ablakon, szomszédja se vót, az ura meg elszegődött. Elment oszt Mari Kövesdre a Mihály napi vásárra, kartoné, edényé, miegymásé, a cserepesek mellett látta meg a Kupec Árvai feleséget, búzát árult. Összeakadtak. Mari tolvajnak, hazugnak kiáltotta, elmondta mindenkinek. Azt is kiabálta, hogy majd ő ír a Főméltóságú Asszonynak, mer az a szegényeket pártfogolja, nem a hazugokat. Osztóztak, mire két csendőr odament, kérdezték, kinek mi baja a Főméltóságú Asszonnyal. Hát úgye a kormányzó Horthy Miklós felesége vót, mindgyá lecsendesítették őket. Másnap reggel má ki is gyöttek a csendőrök.

– Rögtön meglett a level, az ajánlott level. Azt írta Kabinetiroda, hogy a Főméltóságú Asszony minden hónapba negyven pengőt küld az iroda által az ikreknek. Ők kapták is híven. – Könnyes lesz Mari szeme.

– Csúfolták, szidták Marit is, meg az urát is, különösen aztán, hogy igazok lett. Még a pap se köszönt vissza. Naphosszat énekelték a gyerekek, „Kódu sok szegénye, tehenszar az ebédgye!” Meg „Kéne neked bankó, mint cigánynak a vak ló!”

– Mikor az én Imrém elékerült, a jegyző úr beszélt vele. Dicsérte, hogy szorgalmas, munkás ember. Nem szégyelli, hogy a falu a szájára veszi? Igaz magyar ember nem él kegyelem-ből. Alamizsnából. Imre rettenetesen káromkodott. Hogy neki nem kell, inkább éhen döglök, de ezt már nem bírja. Másik tavaszon úgy látszott könnyebb lesz, szólt a jegyzőnek, hogy le akar mondani a segélyről. A jegyző a kanonok úrhoz küldte, mer ő csinálta így az egészet. Az öreg kanonok megirt egy szép levelet, hogy így-úgy köszönjük, de nem élünk vele, a segítséggel. Azt is beírta, hogy a Főméltóságú Asszony fiának, Istvánnak vót valami gyára, oszt a munkásokat el kellett eresztetni, hát inkább nekik adja. Ugy is lett, a következő hónapba nem is gyött a pénz.

– Imrét rá vagy két hónapra behítták katonának, az én Ferrimmel együtt mentek el, persze közbe Marinak meglett a tizedik gyereke is. Ugy maradt fillér nélkül velek.

A szétfolyó beszédbe Gali Nagy Mihály vág rendet.

– Mink csak így éltünk, eccer, Kövesdre kellett vinni tíz mázsa kukoricát. Lemorzoltuk, kocsira raktuk. Jó lovak vótak a faluba, nekem is vót öt. Három erős. Negyediket a Csontos Árvaitó kértem kölcsön. Négyet fogtunk be, tíz mázsa szemnek. A lovakat nagyon kíméltük. Egymást soha.

Pályaválasztás

A garázsajtó még nyitva van, előtte áll a Ford Capri, amivel nemrégén érkezünk. A kertésznek még nem volt ideje becsukni a kaput. A kerti sétányon, a mérgező fák és bokrok közül éppen előlép az öreg. Ülünk a kétszintes nyaraló teraszán. Dr. K. J. valamikor kéményseprő szeretett volna lenni. Őszülő hajú, középkorú férfi. Testalkata kicsit kövérkés, rövidlábú és széles tenyerű. Barátságos ember.

– Sajnos, nem lehettem kéményseprő – mondja elmerengve. – Pedig tehetséget éreztem hozzá. De engem már egészen kicsi koromban az iskolapadba kényszerítettek. Amíg a hasonló korú pajtásaim libákat legeltettek a kertek alatt, nekem már a betevő tudásért kellett dolgoznom. Szegények voltunk. A tanító kinézett magának. Az apám nem mert ellenkezni velem. Menni kellett tanulni.

– Nehéz évek lehettek – vetem közbe megértően és nagyot sóhajtok.

– Igen – bólogat. – Amikor leszakérettségiztem, az apám elé álltam és azt mondtam neki: „Apám, én nem tanulok tovább, dolgozni szeretnék. Kéményseprő akarok lenni.” No, azt látta volna! „Még hogy dolgozni! Miből, te kelekótya?” – dörögött szegény jó apám. „Becsületes orvos leszel, vagy szíjjat hasítok a hátadból!” – Jaj, csak azt ne – sikitottam, hiszen én még a foghúzástól is elájulok. Dehát hiába ellenkeztem, nem volt mentség. Látja, így lettem orvos. Hálsten, nem sok ragadt rám az egyetemen. S azóta azt a keveset is elfelejtettem, amit megtanultam. Higgye el, azért még most is összezorol a szívem, ha kéményseprőt látok elballagni a házunk előtt.

– Később nem próbálta meg valóra váltani a gyermekkori álmot?

– Mit mondjak? Mire megtehettem volna, addigra elfáradtam. Most már beletörődtem, hogy egyszerű orvos maradok életem végéig. Mihez is kezdhetnék ötvenévesen? Talán majd a fiam! Ha minden jól megy, akkor neki sikerül. Neki biztosan sikerül!...

Levél

„Kedves fiam! Tudatom veled, hogy hétfőn szerencsésen hazértem. Másnap már hozta haza Ilon nénéd aput Pestről. Mi is nagyon sajnáltuk, hogy a festés miatt hazaküldték a klinikáról. Azt írták a papírjára, hogy gyógyultan távozott. Pedig rosszabbodott az állapota, amióta nála jártál. Már alig tud az ágyban a másik oldalára fordulni. Hiába dugdostuk a sok pénzt az orvosoknak. A hónap végére rendelték föl kontroll vizsgálatra. Majd beszéllek az osztályos főorvos úrral. Lehet, hogy újra ottfogják.

Feri bátyád még mindig itthon van a karjával. Be van neki gipszelve. Most már elárulta, hogy nem is elesett, hanem marháskodtak a műhelyben, vagy hogyan mondta, és a gépcsoportvezető rávágott a karjára, úgy törött el. Látod, milyen hamar megvan a baj, kisfiam. Csak nem akarja mondani senkinek, nehogy a főnökének valami kellemetlensége legyen belőle. Én nem tudom, mit csinált vele az az ember, de biztos, hogy ez nem egészen rendes dolog.

Egyébként föl se veszi az egészséget, soha nincsen itthon, állandóan a kislánynál kujtorog. Azt mondja, ősszel ha lesz lakás, megtartják az esküvőt. Én nem szólok bele, ők tudják, hogy mit akarnak. Múltkor el is hozta bemutatni, amikor apu még nem volt itthon. Aprócska és soványka a szentem, de nagyon helyes.

Most még ráadásul én is megjártam. Beleléptem valami szegbe, másnapra úgy földagadt a bokám, hogy alig tudtam a cipőt ráhúzni. Minden nap injekcióra és kötözésre járok. Nem is tudom, hogy ki vigye aput Pestre? Pihentetni kellene a lábam, de nincsen senki, aki segítsen. Ott van a sok állat, a kertben is akad munka, pedig néha már egy vödör vizet is nehezemre esik behozni. Csak sántikálok egész nap, hogy

azért minden rendben legyen a háznál. KÜLÖNBEN JÓL VAGYUNK, kedves fiam, te csak ne nyugtalankodjál, Feri, ha tud, majd elmegy hozzád. Vigyázz magadra, sokszor csókolunk: szerető édesanyád.”

Egy napihír

Balázs István családfő, a Kismotor- és Gépgyár „Kiváló dolgozó” jelvényvel kitüntetett esztergályosa, szocialista brigádvezető és szakszervezeti bizalmi, tegnap kíséretével hivatalos látogatásra az anyósához Heves megyébe utazott: A családfőt az autóbusszpályaudvaron a forgalmista és ismeretségi körének más tagjai búcsúztatták. A küldöttség a kora esti órákban megérkezett Szarvaskőre, ahol a Béke utca 115 szám alatti családi ház udvarán id. Baka Gáborné adott fogadást a vendégek tiszteletére. A családfő a rokonság képviselőinek jelenlétében rövid sajtótájékoztatót tartott.

Előkelő vendég

Néhány perccel múlt egy óra. A fényes étteremben alig volt vendég. Az egyik asztal körül három-négy pincér sürgölgött. Mellette még senki sem ült.

Szertartásosan terítették. Ahogy igen magasrangú vendégnek szoktak. Az egyik széket félretették, helyére tálalóasztalkát csúsztattak. Különböző tányérokat, hófehér szalvétát, háromféle kanalat, villát és kést raktak az asztalra, középre zászlót, melléje kis fűszeres dobozkat és ételizesítő üvegcséket.

Fél kettő után két perccel középkorú férfi lépett a terembe. Olajfoltos, kék munkásruha volt rajta. Hóna alatt kopott-barna aktatáska. Kényelmesen letelepedett a fényesen terített asztalhoz.

– Egy nagyfröccsöt kérek – mondta a pincérnek, aki a konyhába vezető kétszárnyú üvegajtó előtt ácsorgott.

Az aktatáskájából szalonnát, kenyeret, hagymát vett elő, kikattintotta csontnyelű zsebkését, gyengéden eltolta maga elől az evőeszközöket és jóízűen falatozni kezdett.

Nagy István

Egyszer magához ölel

Társadul szegődök vidék vándora, Vitéz Mihály!
Hallgat az éjszaka, mit mondatna árva magunknak?
Vacog a szívünk: megtagadott bennünket a Város
és kitett a küszöbre, ránkzuhanó éjszakába
az egetlen ég alá, országutak vánkösára.
Elküldött bennünket, neki a hallgató határnak,
városok ajtaját kulcsolni, meleg szót koldulni.
Itt állunk kelet felé, arcunkat a reggelbe mártjuk,
megtörölközünk a puha, ember nélküli csöndbe.
Elindulunk, és magányunkat magunkra gomboljuk:
ne érjen el a hiábavalóság igézete,
páncél legyen a dal, szívünket védő madár szárnya:
ne érezzük, hogy fuldoklunk alatta észrevétlen.
Messze előttünk a délceg Dorottya botladozik,
kacagása arcunkat barázdává hasogatja
és tekintetében álommá vált jövőnk vergődik:
nem tud ragyogni, ha önmagában is bizonytalan.
Újra elindulunk, neki a hallgató határnak.
Most elküldött, de egyszer magához ölel a Város
és nemcsak árva testünket fogadja be a földje.

Fehérgyarmat, 1973.

A malom

Számítottam rá, hogy újra azt fogom álmodni, amit olyankor mindig, ha egy új városba érkezem. Miért pont ez a sziget lenne kivétel? Így történik már évek óta, pontosabban mióta Green-Green után kutatok a világban.

Éppúgy szégyellem ma reggel is az álmomat, ahogyan szégyelltem eddig is az ébredés-kijózanodás kíméletlen perceiben. Végülis, ha meggondolom, nem illik hozzám az efféle nyavalygás, a mindenféle racionális kapcsolatot nélkülöző éjszakai hidegrázás. Márpedig az álmaim ilyenek. És a végén mindig megtalálom Green-Greent, mégpedig mindig ugyanabban a szobában, ahol az angol filológiáról magyarázott – furcsán peregettek szájából az angol szavak – ,ugyanolyan hasig-hátig érő szőke dróthajat visel, mint régen, a melle épp olyan, rejtélyes formájú szeme épp olyan színtelen.

Am ezek az egyforma álmok mindig megszakadnak, s rá kell jönnöm: reggel van és én teljesen ostobán élek. Ki hinné el, hogy évek óta ténfergek a világban, felszállok minden vonatra és mindig az utolsó fülkébe, mert tudom, hogy Green-Green mindig az utolsó fülkében utazik.

És most, hogy kifogytak Európa vasútjai, a hajókat járom, bár soha nem volt tudomásom arról, hogy Green-Green valaha is utazott volna hajón.

Reszket a szoba a fényben. Gondolom, ősz van odakint és talán kedd. A kedd mindig valami meglepőt – többnyire rosszszat hoz. Számталanszor megfestettem a kedd hangulatát, a romlott marcipán-ízű napét, mely a naptárlapok között, vagy az esővert város kölépcsőin didereg. Közben többnyire a feltámadás esélyeit latolgattam egy lánnyal, aki természetesen Green-Green, ki is lehetne más.

Hát most megint itt ez a kedd. Nem tudok mit kezdeni vele. Tulajdonképpen rettegek, hogy kivonzol az ágyból, kilök a hotel elé, megcibál, megpróbál lebeszélni erről az idélen ámkfutásról.

Lökdösik az ajtót.

Nem húzom magamra a takarót. Fekszem meztelenül. A fények különféle rácsos szerkezetekkel kísérleteznek bőrömön. Jól tudom, lehetetlen, hogy a kopogás Green-Greent jelentse, mégis várakozóan nézem a jellegtelenül fehér ajtót. Próbálom elképzelni, hogyan viselkedik most a szobaszám az ajtókereten, cipőm a küszöb előtt. Nem szólok.

Feketekötényes lány lép be. Arca Green-Greené. Felülök. Lépked az ágy felé. Aztán kezdenek áttörni vonásai a maszkon. Egyre élesebb az arc, az orr nyerge, a szem sekély kubitgödreiből előugrik egy arasznyi halporonty.

Nyilvánvalóvá válik, hogy egy egészen egyszerű szobalány nyomul ágyam felé, aki szeretett volna Green-Green arcával becsapni engem. Noha ez nem sikerült neki, mégis határozottan érzem: akar valamit. A maszk használata nem lehet véletlen.

– Uram, nincs reggeli. Az egész személyzet eltűnt éjszaka.
– Nem vagyok éhes – mondom, és nézem a blúza alatt feszengő nyúlfiókokat. Harcuk reménytelen: hiába igyekeznek átszakítani a formaruha vékony kényszerzubbonyát, hogy kikandikálhassanak a fényszerkezetek négyszögeibe.

– Bocsánatot kell kérnem uram. Teljesen érthetetlen a dolog. Elaludtam ma reggel, és amikor felébredtem, mindent üresen találtam. Az utcán sem láttam senkit.

– Bizonyára nehéz éjszakája lehetett – gondolom némi maliciával, és nem szólok semmit. Ülök meztelenül, mereven, szemem elé fogott kézzel, ujjaim között nézem ezt a lányt aki kétségbeesetten látszik és reménytelen kérdésekkel hint be.

– Egyáltalán senki. Nézzen ki az ablakon! Jöjjön!

Kézenfog. Felállok. Nem érzem, hogy talpam érintkezne a szőnyeg érdes felületével. Tényleg nincs senki az utcán. Késső délelőtt lehet.

– Elég furcsa szokásaik vannak ezen a szigeten – próbálkozom valami magyarázattal.

– Dehogyan uram. Nincsenek különleges szokások, hiszen alig tiz mérföldre van a kontinens.

Az ablak előtt tér. Hórihorgas épületek mögött erdő fényesedik. Átnézek az ég alatt. Három madár ül az egyik vezetőken. Izgatottnak tűnnek.

Az erdő mögött különös építményt fedezek fel. Hegyes sipka, négy kar. Visszabotorkálok a szemüvegemért. Nézem.

– Valami malomféle lehet – mondom hangosan – nyilván szélmalom.

A lány értetlenül néz rám:

– Malom? Itt nincs malom. Az egész szigeten nincs egy sem. Itt nőttem fel, én csak tudom!

Átfogom a vállát, de a puha hús meghökkent. Kibámul az ablakon, szemében rémület:

– Malom. Valóban az... de hiszen tegnap még nem volt ott semmi!

Érzem, hogy kicsusszan kezem közül és elindul kifelé. Egészen különösen, ritmustalan léptekkel vándorog a parketten. Tapogat.

Látom, már a téren hűz keresztül, átvág az úttesten, kikerüli a dermedt viaszszínű autókat. Mintha dróton rángatnák. Egy vakajtájú bár mellett tűnik fel. Egyenesen a malom felé tart.

Újra az ágyon ülök. Különös levegőáramok búrájában gubbasztok. Kényszerűt érzek, hogy ezredszert is átgondoljam a Green-Green-féle mesét. Pedig jól tudom: minden tiszta és világos.

Öltözöm.

Az üres téren vakarózva billegek. A város szélén kettéhasadt az erdő. Sugárszerű ösvényen látom a szobalányt. Lába belegabalyodott a horizontba. Viaskodik, megszabadul és fut tovább.

Gyorsítok. Száz méterre vagyok már csak tőle, amikor megpillantom a malmot. Tisztás közepén áll. Nagyképű, büszke és ellenszenves. Szürke. Csökevényes lábakon terpeszkedik egy sziklahasadék szélén. Kiabálók.

A lány csak megy tovább. Belép a kerek kapun. Fent erkély, mögötte sötét sebhely. Leülök. Tüdőm fújtat, tiltakozik. Lábamban duruzsolnak az összecsavarodott inak. Nem vagyok hajlandó odafigyelni rájuk.

A lány az erkélyre érkezett. Félmeztelen. Szép mellei ringanak a szélben. Málnaszedő idő.

Aztán soha-nem-hallott pengés. Libikóka fordul így át, A lány felröppen, majd sután szárnyal lefelé.

Nem értem.

Rugdosom az ajtót. Csikorog, feltáru.

Baljóslatú, dohos a levegő odabent. Nem akarok belépni. Szű serceg a lépcsőben. Opálos prizmák csálnak felfelé.

– Nem illik egy öreg malomhoz ez a viselkedés – motyogom.

– Gyanús ez a malom. Rendellenes, szabályellenes malom.

Am a csörlők hangja dobhártyámon nagyon is valóságos. Felérkeztem. A kerengő vaskorlátját markolom. Ujjamból léggyökerek sarjadnak. Belecsúsznak harsogva a vasba. Némi biztonságot érzek. Mintha gyengülne a lefelé kényszerítő erő. Legyőzhetőnek tűnik.

Lebegek.

Az idő ül a tornácon. Csfondárosan vigyorog. Félúton látom, hogy az amorf alakzatok emberek. Ahogy haladok lefelé, nagyobbodnak. Két arc a tegnapi utcáról odalent. Hirtelesen megértem, hová tűntek a szigetlakók. A szobalány mellein rigók fecsegnek. Sovány kis lelke felfelémenőben.

– Uristen – nyögöm, amikor megpillantom a vörösés lávadarab mellett Green-Greent. Óriás szilvaszemére szüretelni gyülekeznek a sármányok.

A malom lépkedni kezd.

Felhajtja kockás skót szoknyáját, félrebillenti koronás kobakját. A gyáva tenger szétnyílik előtte. Már csak egy rongyvitorla leng idomtalanul.

Vajon sejtí-e a kontinens, mit hoz a szerda?

Warszawa, 1971

Belitzky János

Nógrádi pedagógiai gondolkodók

1742–1848

A feudális államberendezés a XVIII. század folyamán Európaszerte egyre inkább rányomta bélyegét a nevelés és az oktatás minden vonatkozására. Egymás után jelentek meg a különböző részproblémák megoldását célzó uralkodói rendeletek, és divattá vált a pedagógiai kérdésekkel való foglalkozás az értelmiségiek különböző köreiből. Hasonló helyzet alakult ki hazánkban, és ezen belül megyénkben is volt több olyan nagyműveltségű egyéniség, akik szintén jelentős tevékenységet fejtettek ki a pedagógiai kérdések felvetése és megoldása területén.

Ezek sorában elsőként **Perlicy János Dánielt**, Nógrád vármegye Losoncon lakó tisztí főorvosát kell említenünk, aki korának egyik legnagyobb hazai tekintélye a gyógyászat terén, és számos kiadott, de még több kiadatlan orvosi mű szerzője. Számos mechanikával és elméleti fizikával foglalkozó dolgozatot is írt, de ezek épp úgy nincsenek kellőképpen feltárva és méltatva, mint különböző találmányai. Pedagógiatörténeti szempontból rendkívül jelentős az, hogy 1742-ben tervezeteket dolgozott ki a magyarországi orvostudomány megindítása tárgyában. Úgy vélte, hogy tarthatatlan az az állapot, hogy az országban tevékenykedő orvosok mind külföldi diplomával rendelkeznek és hogy az orvoshiány következtében a különféle kuruzslók tömegei teszik tönkre az emberek egészségi állapotát. Részletesen indokolta egy orvostudományi egyetem létrehozásának szükségességét és annak helyéül Pest városát javasolta. Tervezetét 1751-ben az előkelőbb magyar uraknak és a helytartótanácsnak is megküldte, amelynek egészségügyi bizottsága az év decemberében tárgyalta meg Perlicy javaslatát. Az eredmény: azt javasolták, hogy Mária Terézia királynő a nagyszombati érseki egyetem keretében alapítson orvosi kart, ami azonban nem történt meg és Perlicy javaslatát ad acta tették.

Tizenkilenc év múlva azonban – mivel a Perlicy által felsorakoztatott érvek egyre aktuálisabbá tették az egyetemi színvonalon történő orvostudományt – ismét elővették azt és 1769-ben megalapították Nagyszombatban az orvosi kart. Ez az 1770. tanév elejétől az 1777. tanév végéig működött itt, amikor is Budára, majd pedig 1780-ban a Perlicy által javasolt Pestre helyezték át, ahol napjainkban is a magyar orvostudomány és tudományos élet élvonalában tölti be fontos szerepét.

A kor nagy problémája, hogy az iskolai oktatás teljes egészében az egyházak kezében volt. Ezek – katolikus és protestáns egyaránt – féltékenyen őrizték a saját maguk zárt világának minden sajátosságát és tiltakoztak minden állami beavatkozásnak még csak a kísérlete ellen is, pedig az észjogi levezetések alapul korabeli állambölcséret már egyenesen uralkodói jognak, állami szabályozás tárgyának tekintette az oktatásügyet. Például Mária Terézia, aki a közoktatás állami rendezése útján kívánt szert tenni jó polgárokról, 1770-ben nyíltan megírta Migazzi váci püspöknek, aki óvást emelt az egyházi iskolák állami felügyelete ellen, hogy az iskoláügy minden vonatkozásban politikai kérdés, mert az iskolák arra valók, hogy hasznos és engedelmis alattvalókat neveljenek. Vagy például, 1777 márciusában, az iskolák állami ellenőrzését is bevezető Ratio Educationis kiadása előtt a Szirák

birtokos gróf Teleki József óvást emelt a királynőhöz intézett előterjesztésében a két protestáns egyház iskoláinak önkormányzatát sértő intézkedések, főleg pedig a királyi főigazgatók hatáskörének azokra vonatkozó kiterjesztése ellen.

A nagy műveltségű és Európát többször beutazó **Teleki József**, aki II. József uralkodása idején a pécsi tankerület főigazgatója – tehát éppen annak a tisztségnek a viselője, aminek a létesítése ellen harcolt –, már ekkor egyike a középiskolák magyar tanítási nyelve előharcosainak. 1777-ben – amikor Benyák Bernát a pesti piarista gimnáziumban magyar nyelven kezdte a filozófiát, Molnár János volt jezsuita pedig Budán a fizikát – Teleki az egyik iskolai „vetélkedő”, amit a magyar nyelv művelése jegyében a pesti piaristáknál tartottak, így fejezte ki erre vonatkozó nézeteit: „A költők és a tudósok „magyar nyelven szólván, mutassák próbakövön a magyar nyelvnek nemcsak elegandóságát a tudományok tanításokra és gyakorlásokra, hanem magához edesítő kies ékességét is. Következendőképpen megcáfolják azokat, kik édes nyelvünket buta merészséggel tapodni bátorkodnak.” – Teleki azon első egyike, aki a középiskola minden tantárgyának magyar nyelven való tanításáért küzd, ami – a hagyományra hivatkozva – még az 1830-as években is nem egy középiskolánk tanári testületének merev visszautasításában részesült.

A Pilinyben és Sásáúfalun birtokos báró **Prónay Gábor** 1784-ben a Nógrád megyét is magában foglaló pozsonyi tankerület főigazgatójává nevezte ki II. József. Ekkori iskoláztatási jelentései olyan magas színvonalúak voltak, hogy azok alapján a helytartótanács számos utasítást adott ki a geometria, a fizika és a természettudományaimnáziumi tanításának módozataira nézve. Élete legnagyobb hatású alkotása az 1791. évi, az iskolai reformot előkészítő országgyűlési bizottság megbízása alapján készített törvényjavaslat tervezete. Ezt az átfogó pedagógiai szintézist is nyújtó művét 1793-ban fejezte be, de érvényre jutását meqakadályozta a francia forradalom és a magyar jakobinus mozgalom eszméitől meariadt nemesi közvélemény és így csak az 1825/27. évi országgyűlés vette újból tárgyalás alá és nyomtatta ki. Ez „A nemzeti nevelés elvárásai” címet viselő, latinul írt mű vált alapjává a reformországgyűlések tanügyi vitáinak és rendelkezéseinek.

Prónay Gábor javaslatának legfőbb jellemzője, hogy abban a XVIII. századi felvilágosodás valamennyi kulturpolitikai elve megtalálható. Ezek értelmében kívánja a közoktatás egységes állami intézését, mert az oktatási ügy az egész nemzet közös ügye. Hangsúlyozza az oktatás egyetemességének, a művelődés általánosságának elvét, aminek értelmében a műveltség megszerzésének lehetősége általános emberi jog, ebből senki ki nem rekeszhető, mert a tudatlanság úgy az egyénre, mind a nemzetre nézve végzetes bűn. Éppen ezért a rendi társadalom legszűkebb rétege, a jobbágyság sem zárható ki a művelődés áldásaiból. Ezt a rendet szellemileg emelni kell, és még a tanyákon lakók oktatásáról is gondoskodni kíván. Kimondja, hogy bármilyen fókú iskola, tekintet nélkül a születési és társadalmi rangra, bárki előtt nyitva áll, az oktatás tehát általános jellegű és ezért ingyenes, mert csak így érhető el, hogy a szegényebb néposztályok előtt is nyitva álljonak az iskolák kapui. A társadalmi kiváltságok kapuit döngeti azzal a követelményével is, hogy mindenkit a nyilvános iskolák látogatására kötelez a magántanulással szemben – ami a gazdagabbak körében volt elterjedve – és csak annyi engedményt tesz, hogy egyenlőre a magántanulók eredményeit is elismeri, hogyha azok nyilvános jellegű iskolákban vizsgáznak.

A törvényjavaslat négy szakaszra oszlik. Az első az államhatalom azon jogát részletezi, és hangsúlyozza, hogy „az összes közoktatási intézmények egyformán, ugyanazon alapelvek szerint rendeztessenek”. A második szakaszt a demokratikus kulturpolitika megfogalmazásának és az iskolarendszerek tervezetének tekinthetjük. Eszerint minden kisebb és nagyobb községben és népesebb tanyákon, valamint a városokban is népiskolákat kell létesíteni. Ezekre az ország minden egyes tankerületében – a számbeli arányok figyelembe vételével – a latin nyelv elemeit tanító grammatikai iskolák, gimnáziumok és különféle szakképesítést nyújtó akadémiák épüljenek és végül legyen az ország középpontjában, Pesten, egyetem. Az akadémiák a nemzeti művelődés magasabb célkitűzéseit szolgálják. Legyen ezek sorában művészeti akadémia, katonai akadémia, bányászati akadémia. Hasonló célt szolgálnak a létesítendő tudós társaság, a tudományos akadémia, és ettől elválasztva, külön akadémiként, a hazai Irodalom és nyelv művelését szolgáló társaság. Kimondja, hogy a leányok neveléséről és oktatásáról a néoiskolánál magasabb fokon szintén gondoskodni kell.

A harmadik szakasz a közoktatás ingyenességének elvét mondta ki. Ennek elősegítése érdekében „az elemi iskolákat a községek tartásáig fenn, amennyiben pedig erre nincs erejük, a földesurak kötelessége a segélyezés”. Az oktatás és nevelés belső, tartalmi problémáinak szempontjait a törvényjavaslat negyedik szakasza tárgyalta. Ez a rész, bár a XVIII. század második felének utilitarisztikus világnézet és a felvilágosodás elveinek sajátos keveréke. Kiténik erre abból is, hogy míg egyrészt a vallástant a közoktatás főtárgyának tekinti, addig másrészt valamennyi tanulóknak azonos módon erkölcsöt kell elő kell adni, „melynek mindenkire nézve, a vallások különbözősége nélkül, ugyanannak kell lennie”. Ez a javaslat tulajdonképpen a laikus erkölcsi oktatás első és utolsó megfogalmazása közoktatásügyünk 1919-ig terejű történetében.

A konzervativizmus szelleme a nemesi rend érdekében, az 1790. évi országgyűlés alkotmányt védő intézkedéseinek jegyében jelenik meg. Ezért hangsúlyozza az erkölcsi nevelés alapelveként, hogy „ez a szabad nemzet, mely sajátos alkotmányának örvend, nemes szellemű és ne szolgál nevelésben részesüljön s inkább a becsületérzés, mintsem a büntetés félelme irányítsa”. Nyomban hozzátesszi azonban, hogy a csak népiskolát végző földműves- és iparosztály lelkébe már korán bele kell oltani az alkotmányhoz való ragaszkodás érzését. Ezért „a népiskolai olvasókönyvekben felfogásukhoz mért módon tárgyalni kell mindazt, ami bőségesen megmutatja, mily sokféle hasznos háramlik rájuk is vissza az ország alkotmányából”.

Az utilitarizmus, a hasznosság elvének jegyében jelenti ki, hogy az iskolákban csak azoknak a tudományoknak van helyük, „amelyek leginkább válhatnak bárki életének hasznára”. A jözeffizmus szellemében akarja azonban megakadályozni az un. szellemi proletariátus kialakulását. Kijelenti, hogy bár az iskolák minden fajtájának kapuja nyitva áll bárki számára, mégis óvatosságra int, „hogy az ország lakosainak a felsőbb iskolák látogatására irányuló szerfölött erős hajlama ne térítsen el olyanokat a földműveléstől, ipartól, mesterségektől és kereskedéstől, akik ezen a téren lehetnének az államnak nagy hasznára, ellenben a felsőbb iskolákban csekély előmenetelt mutatnak és semmi reményt sem nyújtanak arra, hogy ezen az úton a közjót elő fogják mozdítani”.

A magyar nyelv ügyében azt javasolta, hogy annak művelése végett „a grammatikai iskolákban bárhol a magyar birodalomban a latin nyelvvel a magyar nyelv segítésével kell tanítani”,

és hogy a magyar nyelv az iskolákban, miként arról az 1792. évi VII. tc. intézkedik, mint önálló rendes tantárgy foglaljon helyet. Azt azonban tel sem veti hogy a középiskolákban valamilyen tárgyat kellene tanítani.

Kimondja a tervezet, hogy bizonyos idő múlva senki sem bocsátano mestersegek tanulására és kisebb közsegi vagy városi tisztségek viselésére, akinek legalább népiskolai végzettsége nincsen. Megyei vagy egyéb köznivatalt sem toltat bet senki, aki nem igazolja, hogy sikerrel tanulmányozta a filozófia egyes ágait, a logikát, a matematikát és az erkölcsant, továbbá a jogtudományokat, a természetjogot, az egyetemes közjogot valamint a magyar birodalom köz- és magánjogát és statisztikáját.

A pedagógusok státuszát úgy kívánja kialakítani, illetve továbbfejleszteni, hogy „a köznevelés felügyelete és igazgatása benső kapcsolatban maradjon az ország közigazgatásával és az az ország semmiféle állású vagy hivatású lakosaira szabadalomként ne bízássék, hanem egyedül a legalkalmasabb egyének választandók igazgatói, tanári és tanítói tisztségre”. A pedagógusokat országos tisztviselőknek kell tekinteni és közülük azokat, akik a közoktatás terén kiténnek, vagy a tudomány terén műveikkel gyarapítják a magyar irodalom dicsőségét, méltó jutalomban kell részesíteni. Az e tisztségben megöregedettek számára pedig megfelelő nyugdíjról gondoskodják az állam. – Olyan magyar törvényt, amelyből a magyar pedagógusok ilyen nagy megbecsülése csendülne ki, csak másfél-száz év múlva, iskoláink felszabadulás utáni államosításakor fogalmaztak meg és léptették életbe.

Prónay Gábor tervezetével kapcsolatban felmerül az a kérdés, hogy mennyiben az ő személyes alkotása? – Joggal, hiszen az oktatásügy szervezésével és rendszerezésével megbízott országgyűlési bizottság tagjai jól ismerték a francia nemzetgyűlés elé terjesztett tanügyi javaslatokat és megalakulásakor a bizottság tagjai a francia polgári eskü mintájára megszerkesztett esküt tettek le. – Kétségtelen azonban az, hogy a végleges megfogalmazás Prónay műve és a bizottság tagjai is azt az ő nevéhez fűzték.

Ez a soha törvényerőre nem emelkedett előremutató jellegű javaslat is igazolja azt, hogy a XVIII. és XIX. század fordulójára Magyarországon számos olyan vezető állást vagy tisztséget viselő személyisége volt, akik az Európaszerte haladónak tekintett pedagógiai eszméknek nemcsak a megértői, de a meghonosítói akarói is voltak. Hatottak ezek az eszmék azokra az aulikus főurakra, is akik minden vonatkozásban az uralkodóhoz érdekeit kívánták előmozdítani. Így gondolkozott a Kékkőn birtokos gróf **Balassa Ferenc** is. A magyar nyelv hivatali és oktatási általánossá tétele ellen azért küzdött, mert így a magyar nemesség lehetlenné tenné a király és a bécsi minisztériumok befolyását. Azoknak a helyes elképzeléseinek, hogy a Magyarországon lakó egyéb nemzetiség rovására nem lehet a magyart uralkodó nyelvévé emelni, hogy a magyar tannyelvű iskolákban is tanítsák a nemzetiségek egy-egy nyelvét és a nemzetiségi iskolákban a magyar nyelvet, vagy hogy Budán alakítsanak a szentpétervári akadémiai mintájára egy tudományos akadémiát, amelynek elsőrendű feladata lenne a Magyarországon beszélt nyelvek nagy közös szótárát elkészíteni: túlzó aulikus magatartása miatt még a bécsi udvar köreiben sem voltak támogatói, mert az olaj lett volna az 1792. évi országgyűlési hangulat néha szinte forradalmi színezetű látnaiaira. A francia háborúk korában azonban a helytartótanács nem egy ekkor felvetett gondolatát elfogadta és rendeletei útján kötelezővé tette, ami nem történt meg a Prónay-féle tervezet alapvető elgondolásaival.

Kármán József 1794-ben megjelent „A nemzet csinosodása” című műve nagy nemzeti önvallomás és leleplezés. Kritikus szemmel nézte az ország művelődési arculatát és bevallja, hogy a nemzeti nyelv, irodalom és tudomány kora még

nm érkezett el hozzánk és azok, akik ezek meglétét akarják elhitetni csak hizelegnek. „Valljuk meg az igazat! Ott megállapodtunk, ahol elkezdettük. Egy kis zsbongás, egy kis felferrás az egész dolog summája!” – Megállapítását igazolja a haladó szellemű pedagógiai törekvések megvalósításának egy helyben topogása.

A II. József korában egyre inkább az alapműveltséget nyújtó népiskolák felé fordulás irányvonalának egyik legkimagaslóbb megyéinkbeni folytatója gróf **Teleki László**, aki az 1806-ban kiadott „A magyar nyelv elé mozdításáról buzgó eszdeklései” című terjedelmes és a nevelés egész területével foglalkozó munkájában is nagy tért szentelt ez ügynek. Kézírtatos tanulmányában is foglalkozott a kérdéssel, így az 1796-ban írt „Tanácsadás a gyermekevelés ügyében” címűben. Teleki úgy látta, hogy a nemzeti kultúra és a magyar nyelv fejlesztésének a legnagyobb akadálya, sajátos módon, a magyar iskola. „Akár olcsóbb falusi és városi iskoláinkat, akár pedig felsőbb gymnasiumainkat egészen az universitásumkig tekintjük, mindennütt, oly sok végtelen hibákat, anomáliákat találhatunk, hogy valóságilag csuda nemzetemnek ilyen lábón való megállhatása is.” Még a falusi iskolákban is az anyanyelv rovására már a latin nyelvvel és ennek könnyvnlkül való tanulásával terhelik a szegény paraszt gyermekeket, ahelyett, hogy gyakorlati ismeretekre tanítanák őket, amelyeknek a mezei gazda, a szántóvető paraszt hasznát veheti. A városi népiskolák sem tanítanak mesterembereknek és kereskedőknek való ismereteket, hanem latin nyelvet, régi görög és római történelmet. Ugyancsak rossz lábón állnak a középrend iskolái, a Gimnáziumok is. Se elegendő tanítók, se jó móddal készült pedagógusok azokban nincsenek, és ha némelykor vagynak is, azok illendő en mea nem jutalmaztatnak.” A gimnáziumban is minden a latin nyelv körül forog, pedig az egyes tantárgyakat végre már nemzeti nyelven kellene tanítani.

Teleki, a szíráki birtokos, jól ismerte a falusi néo gazdasági és művelődési helyzetéből adódó problémákat, ugyanakkor azonban arisztokrata mivolta következtében a szellemi élet kiválóságainak a problematikája is érdekelte, hiszen éppen ez is az az egyik tényező volt, amelyik a feudális rendi állam kereteit eavre érezhetőbben feszítette. Így szúrte le művelődésnolitikai programját, amelynek főbb tételeit így foglalhatjuk össze: az iskolák tanítási nyelve a magyar legyen, a latin és a görög klaszszikusokat azonban buzóán kell tanítani, fontos az irodalmi ismeretek tanítása, a magyar retorikai szellem ápolása, de ezzel párhuzamosan ipari és kereskedelmi ismereteket nyújtó szakiskolákat is kell létesíteni. Veaül, mintegy művelődéspolitikai célként leszögezi, hogy a nemzeti műveltség ujjászületésében a magyarul író íróké és tudósoké a vezérszerep.

Kétségtelen, hogy az 1790. évi nagy nemzeti felbuzdulás óta egyre inkább utat tört az a gondolat, hogy a magyar művelődés ujjászületésében az íróké és a tudósoké a vezérszerep. Teleki tehát, több pedagógiával foglalkozó írónkhoz hasonlóan, legalább annyira a korszellemnek, mint a saját gondolatainak a kifejezője. Ezzel kapcsolatban egyre nagyobb hangsúlyt kap a nem magyarul tudó állampolgárok magyarul beszélni megtanításának kérdése, ami a kapitalizálódás következtében kibontakozó polgáriasodás utáni vagy szülte magyar nacionalizmus követelménye. A megyéinkben is birtokos **Prónay Sándor** 1810 táján már arról ír, hogy az 1806-ban bevezetett új tanrendszer alapján az evangélikus iskolákban a német és szlovák vidékeken nem várható a magyar nyelv tudásának a terjedése és ezért azt a megyéink szlovák lakosait is érintő javaslatot teszi, hogy az idevalósiakat a magyar vidékek iskoláiba köldjék „magyar szóra” 12-13 éves gyermekeiket. Javaslójai is ilyenül a saájögömöri, az osgyáni és a győri evangélikus iskolákat. – Az ilyen és az ehhez hasonló gondolatokkal telített pedagógiai elképzelések eredményezték azután azt,

hogy az oktatás és a nevelés kérdéseinek problematikáját nacionalista túlzások homályosították el.

Az 1825/27. évi országgyűlés ilyen körülmények közepette vette elő Prónay Gábor 1793-ban befejezett törvényjavaslatát. Bizottságot küldött ki. Ennek egyik buzgó tagja gróf **Teleki József**, a népoktatás és a magyar nyelv ügyéért buzgó **Teleki László** fia, a Magyar Tudományos Akadémia első elnöke. Teleki József vállalta, hogy elkészíti a bizottság számára a magyar közoktatás általános elveire vonatkozó tervezete, ami az egész tanügyi rendszer ujjászervezésének az alapgondolatait tartalmazza. Ez a bizottság a harmincas és a negyvenes években kötetekre rugó javaslatokat készített, amiket az országgyűlések megtárgyaltak és részben törvények formájában ki is adtak. Tény azonban az, hogy még az 1848-ban bekövetkezett polgári forradalmak sem tudta megoldani a kérdések számos lényegbe vágó részét, sőt a dualizmus kora sem és így nem alapvető kérdés végleges rendezése a felszabadulás utáni idők tanügyi intézkedései sorában nyert elintézését. A fenti példák is igazolják azonban azt, hogy Nógrád megye egykori szellemi kapacitásai kivették részüket a haladás csíráinak elhíntéséből.

(Fontosabb irodalom: **Kornis Gyula**: A magyar művelődés eszményei 1777-1848. I-II. k., Budapest é. n. – **Finánczy Ernő**: Az újkori nevelés története (1600-1800.). Budapest, 1927.– Ezekon kívül felhasználtam a Nógrád megye története 896-1849. című kötetéhez készített ott fel nem dolgozott jegyzeteimet is.)

Leblanc Zsoltné

Nógrádi Nemzeti Intézet

Oktatási reformképzések Nógrádban a múlt század elején

A magyar nyelv elterjesztéséért indult reformkori mozgalom Nógrád megyét is arra indította, hogy határozott intézkedéseket tegyen és így jött létre 1831-ben a Nógrádi Nemzeti Intézet elnevezésű egyesület. Ennek céljál az tőzték ki, hogy vizsgálja meg „a nemzeti léleknek és erőnek ébresztésére és fenntartására, a honi nyelv virágzására” legalkalmasabb eszközöket és hogy dolgozza ki a „honi nyelv terjesztésének” a megye területén alkalmazható legjobb módozatait.

A kezdeményezés a megye határain túl is visszhangot váltott ki. Erről tanúskodik Széchenyi István levele is, melyben többek között a következőket írta:

„Nemes Nógrád Vármegyének a magyar nyelv terjesztése iránti buzgósága örömmel töltte be keblemet, mert ez által nemzetiségünk és így erőnk s nagyságunkat látom fejlődni, mely egyedül emelhet ki bennünket a homályba s feledékenységbe süllyesztett népek sorából, s Hunniát méltó fényére deríti. Vajha Nógrád szép példáját egyéb törvényhatóságaink is követnék, s Egyesületek által igyekeznének sikert szerezni a nemzeti nyelv terjesztésében, az Ország annyiszor kijelentett kívánságának. Vajha belátnák valahánra azon nagy igazságot, hogy csak ott van boldogság, hol erő van, az erők pedig csak egyesítve munkálhatnak hathatósan.”

Az Intézet rövidesen meg is kezdte tevékenységét, de hamarosan rá kellett döbennie, hogy a nyelv terjesztésének a legfőbb letéteményese, az iskola sok problémával küszködik és ez a körülmény a kitézőtt cél elérését veszélyezteti.

Nógrád-honti históriák az államosításról

Néha még így mondják: a Gábriel idejében. Vagy: a Kocsis alatt.

Ez is időszámítás, ha nem is kötődik uralkodóhoz, dinasztia-hoz.

Tanítókhoz kötődik.

Mert például a Gábriel tanítás után befogott, zörgött végig az utcán a szekérrel. Ment a mezőre, mint bárki más a faluban. Ilyen „uralkodó” volt, krétás kezű földműves.

A Kocsist meg inkább a hangjáról emlegetik. Azóta is hiányzik az a hang a templomból. Egy-egy szürkébben sikerült szertartás után mondják is – sóhajtva – az öregebbek:

– Bezzeg a Kocsis, a Kocsis . . .

A faluban megemlegetik a tanítókat.

● Ők is a falut.

Néhai Boldizsár fiának ezt írta Gábriel Pál:

„Kedves József Uram!

Legutóbb a templom mellett találkoztunk a Pista temetésén. Már akkor lett volna egy kötelességem. A vonat ablakából néztem görcsösen annak a falunak a körvonalait, ahol huszonhat éven küzdöttem egy maroknyi nép felemelkedéséért, ahol szembeszálltam a maradisággal, ahol a gazdák anyagias gondolkodását tördeltem, de . . . a rám bízott ifjúság lelkében örökös emléket állítottam. Ők mondják, hogy nincs olyan ház, ahol estéknél nem lenne szó rólam. Mindegyik – akár szegény, akár gazdag – kapott tőlem útravalót a tarisznyájába, az élet sok nehézségében tud belenyúlni segítségért . . .”

Igy mentek el – hosszú szolgálat után – a tanítók, kántortanítók a faluból. Lélekben ott maradtak.

● Nógrád-Hont vármegye egykori tanfelügyelője, Moldoványi János is emlékezik. Egy dátumra. Az államosításra: egy korszakra. Vagy inkább: egy korszak elmúltára.

– Jelentették a szobi járásból egy faluból, hogy a leltárban szereplő harmónium nincs meg. Előző este még megvolt. Az osztály le volt zárva, érthetetlen, hova tűnt. Én a tanfelügyelőségen dolgoztam. Kimentünk a faluba az alispánnal. Az iskolaszék elnöke a pap volt. Mondtuk neki: maga felelős az államosítás nyomán most már államvagyonként képező harmóniumért. Húsz percen belül kerítse elő. Kiderült: előző nap késő este kinyitotta az osztályt a harangozóval, s elvitték a harmóniumot a templomba, a sekrestyébe. Ezért a „kerekházba” is kerülhet, jegyeztük meg. Pár percen belül hozta a harmóniumot a pap, meg a harangozó. Ketten, világos nappal, végig a falun.

Később aztán – általában – mégis csak eltűntek az iskolából a hajdani harmóniumok. Hová? Szanaszét.

● Így kezdődött:

„A kántor beszólt az ajtón:

– Hallja-e öcsém, még ma illik, hogy átmenjünk a paphoz. Együtt.

Rendjén valónak tartottam magam is. Köszöntem a figyelmét. Indultunk azonnal.

– Öcsém – szólott Soós Antal a plébánia kapujánál, azután el ne felejtsem kezét csókolni.

– Ha ő kezét csókol nekem – feleltem –, én is kezét csókolok.

Ezzel el volt vetve a sorsom kockája.

A pap elem nyújtotta jól táplált kövér kezét. Én egyszerűen megszorítottam.

Le sem ültetett.

Azt mondta:

– Remélem jól viseli magát.

– Na most elmehetnek – szólott azután fakó arccal.

De nem nyújtotta a kezét.”

S az iskola?

„Alacsony kis földes szoba volt. Benne három sor pad, egy asztal, egy szék, egy ágy, meg egy tyúkketrec.

– Bátyám – szólott elszoruló szívvel –, hát ezek a tyúkok?

– No bizony – felelte Soós Antal –, a tyúk jó állat. Én szeretem a tyúkokat. De, ha nem tetszik, kitétem . . .

– No, ez a szép és nemes pálya ugyancsak nyomorúsággal kezdődik.”

Gárdonyi Géza sorai ezek a hajdani segédtanítóról.

– A helyettes tanítónak nem járt szünetben fizetés – jegyzi meg Moldoványi János. – A karácsonyi, a húsvéti és a nyári szünetben nem fizettek neki. Pénzt csak a tanítás ideje alatt kapott. Január 6-án volt vízkereszt, január 7-től kapott pénzt a helyettes tanító. A segédtanító már kapott állandó fizetést, 110 pengő körül.

Nógrád-Hont vármegye hajdani tanfelügyelője Balassagyarmaton él. Nyugdíjas. Nap közben egyedül van a hatalmas szobában. Barna cserépkályhában pattog a tűz, nemsokára hűsz Celsius fok körülre melegszik a szoba levegője. Az iskolák államosítása Nógrád-Hont vármegyében elválaszthatatlan az ő nevével. Az iskolák államosításának negyedszázados jubileumán Mátyás József (Romhány) a Munka Érdemrend ezüst fokozatát, Moldoványi János a Munka Érdemrend bronz fokozatát kapta. Kitüntetés, emléklapot kapott még ebből az alkalmából Salgótarjában Németh László, Borsos Gábor, Cserhádi József, Vadkerty Lóránt, Szécsényben Balla Károly, Szurdokpüspökiében Gáspár József, Kisbágyonban Papp István, Nagybátonyban Alaxay Béla, Nagybátony-Szorospatakon Kovács József, Fenyvesi József és Kovács János Kisterenyén, dr. Selmeczi János Felsőpetényben, Balogh László Nőtincsen, Papp Győző Szügyben, Endrész Pál Pásztón, dr. Korom Géza Balassagyarmaton.

● Nógrád-Hont vármegyében az államosítás előtt 198 népiszkola volt – ezek voltak a mai általános iskolák elődei –, közülük 26 állami, 172 felekezeti. Talán soknak is tűnik ez a szám. Nem olyan sok, ha tudjuk, több olyan kis falu volt, ahol mind katolikus, mind pedig református és evangélikus iskola működött, egy-egy tanerővel. Az egyházi főhatóságok valamennyi felekezetenél ragaszkodtak iskoláikhoz, az iskolaszék elnöke mindenütt a pap volt, aki gondosan ügyelt arra, hogy a fiatalság oktatása-nevelése megfeleljen az uralkodó osztály érdekeinek.

A tanító ezekben az iskolákban védtelen és kiszolgáltatott volt. Gárdonyi Géza Lámpás-a, Bródy Sándor A tanítónő című színműve, Petőfi Sándor Az apostol című műve megannyi irodalmi bemutatása e kiszolgáltatottságnak. S a műveket még sorolhatnánk. És persze itt élnek közöttünk még az emlékező szemtanúk. Halgassuk meg őket, enélkül nem érthetjük meg teljesen az államosítás nagy jelentőségét, új korszakot nyitó voltát.

– A tanítóságnak az államosítás előtt érdekképviselete nem volt – mondja Moldoványi János. A felszabadulás után alakultak meg a járási városi megyei pedagógus szakszervezetek, amelyekbe felekezetekre való tekintet nélkül tömörültek a pedagógusok.

1945 augusztusában a vármegye tanítóságának 83 százaléka szakszervezeti tag volt. Ekkor Magyarország 26 vármegyéje közül ötben volt szakszervezete a pedagógusoknak. A szakszervezet Budapest után először itt alakult meg.

● Moldoványi János 1946 augusztusában lett Nógrád-Hont vármegye tanfelügyelője. Ekkor költözött az akkori megyeszékhelyre, Balassagyarmatra. Koalíciós kormány volt. A főispán, az alispán szociáldemokrata volt. Így a megye székhelyén minden tisztviselő a szociáldemokrata pártba lépett be.

– Na, megjelent a szalon-kommunista – jegyezték meg, amikor Moldoványi János odakerült. Rá egy évre 42 tagja volt a pedagógusok köréből a kommunista pártnak. (A 26 vármegye közül Nógrád-Hont vármegyén kívül Pest megyében működött ekkor kommunista tanfelügyelő, Háros Antal.)

● – Az államosítást megelőző néhány héten bizalmas értesülést kapott a megyei pedagógus szakszervezet, s a vármegyei

tanfelügyelő a kommunista párttól, s a pedagógus szakszervezet országos vezetőségétől az iskolák államosításának idopontjáról – emlékezik Moldoványi János. – Kidolgoztuk az államosítás ütemtervét. Járásonként államosítási bizottságokat alakítottunk, a tagokat elláttuk a szükséges okmányokkal, megbízó levelekkel, s közöltük a teendőiket. A bizottságok tagjai a falvak kommunista párttitkárai, az állami és társulati iskolák kommunista tagjai és demokratikus érzelmű pedagógusok voltak.

Ebben az időszakban – pár héttel az államosítás előtt – a tanítóság táviratban kérte a minisztériumtól a felekezeti iskolák államosítását.

Ortutay Gyula írja Emlékezés az államosításra című cikkében (Fényes, tiszta árnyak, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973): „Egy levélre s írójára mégis, ma is emlékszem. Veszprém megyei tanító volt, felekezeti iskolánál, biztatott az államosításra, megírta, milyen megalázó egy felekezeti iskolánál a tanító helyzete, s megírta azt is; ha a törvény tárgyalásra kerül, nem mozdul el addig a Parlament kapujából, amíg kezét nem szoríthat velem, aki akkor a megye képviselője is voltam. Parlamenti beszédében Bóka volt az, aki érzékletes képekben rámutatott a felekezeti tanító megalázó emberi helyzetére, függésének megszégyenítő formáira: író volt, jól érezte az érzékeny erkölcsi-lélektani motívumokat is. Hát a mi veszprémi tanítónk valóban ott silbakolt a vita végéig kora reggel óta a Parlament I-es kapujánál, ahonnan a képviselők kirajzanak.”

– Az államosítás parlamenti tárgyalását megelőző napon megyénkből is felmentek a felekezeti tanítók, több százan Budapestre tüntetni, követelve az iskolák államosítását. Másnap, 1948 június 16-án a Parlament karzatát foglalták el – így emlékezik Moldoványi János. – A törvényjavaslat előadója dr. Ortutay Gyula, akkori közoktatási miniszter volt. A szavazáskor a kommunista párt, a szociáldemokrata párt, a nemzeti parasztpárt, s a kisgazdapárt bal szárnya megszavazta, s döntő többséggel törvényerőre emelte az iskolák államosítását. A képviselők ezután elénekelték a Himnuszt. Az ellenzék is kénytelen volt énekelni.

Ortutay Gyula írja említett visszaemlékezésében: „Egyedül az öreg hölgy, Schlachta Margit maradt ülve. Vékonyan, össze-

szorított szájjal, a maga módján bátran is – ez a Himnusz, hiába írta Kölcsey Ferenc, többé nem az ő himnusza, gondolhatta.”

●

– A szobi járásban, Ipolytölgyesen az államosítás előtt tíz nappal, június 6-án a kommunista párttitkárt agyonlőtték – emlékezik Nógrád-Hont vármegye hajdani tanfelügyelője. – Oda az államosítási bizottság nem mert kimenni. Szóltam az alispánnak, Kovács Jenőnek: Te Jenő, kimegyünk oda mi államosítani. Az egész vármegyénél egy autó volt, a főispáné. Szabad lett, Kovács Jenővel, rendőrkísérettel kimentünk Ipolytölgyesre. A rendőrök, nyílt paranccsal, két autóval jöttek. Bemegyünk a faluba. Az iskola körül tömörülnek és üvöltöznek az emberek. Kiszállnak a rendőrök, halálos csönd. Így szóltam az emberekhez: Nézzék, emberek. Mi ezt az államosítási törvényt végrehajtjuk. Bementünk az iskolába, elővettük a leltárt, számbavettük, ami volt.

●

Órhalomban az államosítási bizottsággal szemben fellépett a kántortanító is – mondja Moldoványi János. – A múlt rendszerben kormánypárti képviselő volt. Karhatalommal kellett eltávolítani. A lakásán tartott házkutatás során megtalálták nála az esztergomi főegyházmegye egyik kanonokjának bizalmas iratát, amelyben a főszékesegyházhoz tartozó iskolák számára közli, hogyan álljanak ellent az államosításnak.

A tanügyi szervek a vallás és közoktatásügyi miniszter 8000/1948. számú rendeletet követően, együttműködve az MDP helyi szerveivel felmérték az iskolákban, ki az, aki nem kíván államosított iskolában tanítani. A tanfelügyelői jelentés szerint mintegy huszan mondtak le állásukról, nem kérték átminősítésüket Balassagyarmaton, Szobon, Márianosztrán, Szécsényben, Nagymaroson.

– Becskén egy kántortanító nem tette le az esküt – jegyzi meg a volt tanfelügyelő. – A kántori fizetését ekkor az egyházközség felemelte. Mert azt megmondtuk mindegyiknek: a mai naptól kezdve orgonára ülni nem szabad. Voltak olyan kántortanítók, akik a jövedelmet féltették, s ez nem volt kevés, jól megélték belőle.

Az államosításnak ez a szakasza Nógrád-Hont vármegyében nyolc-tíz napig tartott.

Magyar Hét, Linz

A linzi magyar hét keretében a programok sokaságában és a kiállítások rengetegében, – a régészet, foto, gyermekrajz és könyv bemutatói közepette – ezen a most megnyíló tárlaton a mai magyar képzőművészet három művész képviselte: Czinke Ferenc, Kő Pál és Lóránt János. Az alkotók 1926, 1938 és 1941-es években születtek, így tehát a közép és a fiatal művészgeneráció képviselői.

Munkáik bemutatásával – természetesen – mégcsak nem is törekedhetünk arra, hogy élő képzőművészetünk keresztmetszetét adjuk. Festészetünk, szobrászatunk és grafikuművészetünk területéről nem azért választottuk őket, mert átfogóan képviselik hazánk mai képzőművészetét, (hiszen azt ma igen sokféle szemléleti és stílári törekvés jellemzi) hanem azért, mert az általuk képviselt irányzaton belül őket tehetségesnek, munkájukat eredményesnek és pályájukat a jövőben egyre tovább teljesedőnek érezzük.

E három művész egy bizonyos fokon a mai magyar képzőművészet legjellegzetesebb fejlődési irányában, – talán még annyit is mondhatunk, hogy fővonalában, – helyezkedik el, törekvéseiket az expresszív tendenciák gyűjtőfogalmával lehetne összefoglalni. Közös bennük a múlt jó hagyományainak és az új törekvéseknek sajátos ötvözete, az a szintézis, amelyben művészetünk a hazai atmoszférában feldolgozza a nagy nemzetközi áramlatokat.

Kiállítóink közül **Czinke Ferenc** grafikuművészt kell elsőként bemutatnunk. Ennek több oka is van. Őt itt üdvözölhetjük a linzi Magyar Hét alkalmából rendezett kiállításon személyesen, és ő a legidősebb hármuk között. Grafikai hangját a magyar népművészet alkotó megidézése jellemzi. Hosszú évek során szakmájának mesterei ismeretével került őszinte közelségbe a magyar népművészet, a régi nép szokásokhoz. Bonyolult módon tette magáévá a magyar népművészet epizódjait, a parasztbútorok, hímzések, csipkék, fafaragások emlékképeit, és elemeire bontva, sajátjává téve használja fel őket mondanivalójához. Mindezt őszintén cselekszi, s ezért – bár legsajátosabb hangján szól, – munkáiban mégis benne rejlik a népművészet igazsága, benne zenél a népdalok egyszerű dallama. Műveiben új értelmet, aktuális tartalmat nyernek és őszinte igazságokat fejeznek ki az ihlető részletek szépségei.

A fiatal festőgeneráció expresszív törekvéseit képviseli **Lóránt János** is. Festői hagyományait a századelő nosztalgiaiakkal és szenvedélyekkel telített nagy-magyar-alföldi művészet körében kell keresnünk, de kifejezési eszközeit újabb hatások alakították. Lóránt János látszólag megelégszik a hazai táj, az emberi alak minimálisra redukált formai motívumaival, halkra visszafogott színeivel, ezekkel az eszközökkel az ember és a természet drámai hangulatait tolmácsolja maradéktalanul. Kompozíciói szigorúak, tartózkodóak és szikárak; józan hegyek, fanyar háztetők, kevés örömi hegyek világa, melyben apró szépségek vannak elrejtve. De ezeknek az apró részleteknek megrendítő hatásuk van.

A fiatal szobrász nemzedéket képviselő **Kő Pál** az expresszív figurális kifejezés új lehetőségeit keresi. Stílári törekvéseiben a neonaturalizmus, sőt a pop-art hatása is, a naiv művészet groteszk vilá-

ga és a hazai folklór befolyása is felfedezhető. Fiatalságára jellemzően sokféle irányul figyelme. Sokféle anyagot használ, de az anyag adta lehetőségeket jól választja mondanivalójának precíz megfogalmazásához.

Az elmondottakból világossá válik előttünk a művészek kiválasztásának egy újabb indítóoka is. Jelenlétüket itt, Linz városában a most megnyíló Magyar Hét nemcsak tehetségük indokolja, hanem még egy másik közös jellemzőjük is: Czinke Ferenc, Lóránt János és Kő Pál művészete a hazai táj, a hazai vidék, a magyar embertípus ismerete, a magyar folklór-hagyomány és az otthoni atmoszféra nélkül nem születhetett volna meg. Műveiken keresztül mindebből ízelítőt kapnak e kiállítás látogatói is.

(dr. Vayerné Zibolen Ágnes kiállítás megnyitója)

Iványi Ödön tárlatáról

1966 őszén találkoztunk először Iványi Ödön festőművész munkásságát bemutató kiállítással itt, Salgótarjában.

Most újból a nyilvánosság elé lép szűkebb pátriájában, hogy számot adjon az azóta eltelt időszak munkásságáról kísérleteiről és eredményeiről.

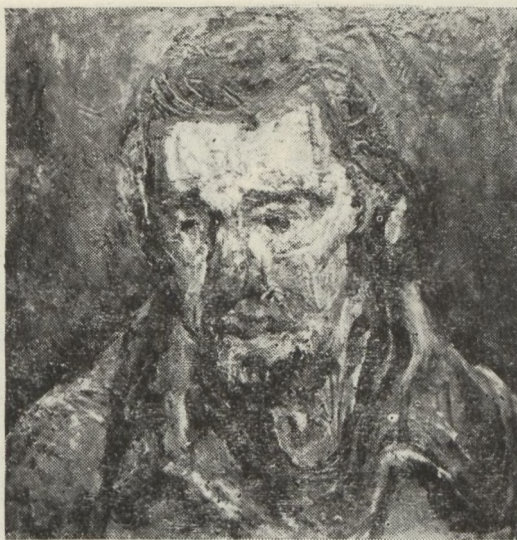
Egy kiállítás mindig nagy esemény az alkotóművészek életében. A műterem intim atmoszférájából kiemelve, egymás mellé felfüggesztve a kiállítóteremben mindig másképpen hatnak a művek. Olyan értékeik – esetleg megoldatlan problémáik – tűnnek elő, amelyek addig elkerülték figyelmet, s amelyek okulással szolgálhatnak a művésznek további tevékenységére vonatkozóan.

Másik fontos tényező: hogyan hatnak a művek a közönségre? Itt nem lehet előre kiszámítani az eredményt. Sokszor érik a művészeket kellemes és kellemetlen csalódások: a látogatókban nem mindig azt a hatást váltja ki egy-egy mű, mint amilyen szándékkal létrehozta azt alkotója. Pedig nagyon lényeges, hogy művész – mű – közönség találkozzék egy-egy kiállításon. Hiszen az alkotók többsége – ide tartozik Iványi Ödön is – korának társadalmához akar szólni; saját korának valóság-élményeit kívánja saját értelmezésében, megfogalmazásában művészi tevékenységében átlényesítve közölni, alkotásaiban kifejezni.

Iványi Ödön festészetének, művészi munkájának ezt a valóság-élményt elsősorban ez a város jelenti. Salgótarján dinamikus változása, országhatárainkon túl is ismertté vált modern városképének alakulása, a megye és a város vezetőinek megértő, lelkes támogatása eleve jó közérzetet biztosít az itt élő művészeknek, segíti alkotói tevékenységüket. Nagyon fontos a látogatók, a közönség reagálása. Hiszen a művek elsősorban nekik készülnek, hozzájuk szólnak. Salgótarjában alkotóművésznek lenni nem jelenti – a szó kissé elnéző, olykor vállveregető értelmében vett – vidéki művészsors vállalását.

Elért eredményeik, a városban rendezett színvonalas, országos jellegű kiállítások sokat segítettek a helyi alkotók megismertetésében.

Iványi Ödön majd 20 éve él itt. Művészi tevékenysége, munkássága mindenkori előtt ismert, hiszen nincs olyan kollektív kiállítás, ahol ne találkoznánk egy-egy festményével, finom akvarelljével. Művészetpedagógiai tevékenységével ő is sokban hozzájárult ahhoz, hogy a városnak ilyen nagy számú művészetet szerető és értő közönsége alakult ki, akik igénylik a jó kiállításokat, érzékenyen reagálnak minden képzőművészeti eseményre, vagy egy új alkotásra, amely Salgótarjában kerül. Iványi Ödön elkö-

telezte magát ehhez a városhoz, az itt élő emberekhez.

Milyen változásokat, új vonásokat láthatunk mostani kiállításán a korábbi, 1966. évihez képest? Tömörebb, szigorúbb fogalmazás (akár a **Régi Tarján**, vagy a **Csendet** című képet említem – ez utóbbi tulajdonképpen a művész külső és belső csendet, nyugalmat vágyó önarcképe-) vagy a zártabb képépítés, melynek legszebb példája a **Bányász-piéta** sirató asszonyainak együttese; a színek szerepének megnövekedése, mint az **Öreg falak** című festményen végig vitt színgazdagságon látni. Az akvarellek szervesen kötődnek mind témájukban, mind művészi megfogalmazásukban a festményanyaghoz.

Egy ilyen kisebb kiállítás – természetesen – nem adhat teljes képet Iványi Ödön utóbbi években bejárt művészi útjának, kísérleteinek és az eredményeinek egészéről. A mostani kiállítási anyag válogatásánál az volt a cél a művészt idézve – hogy életéletrészét, hitvallását, kitarulkozását megismerhessük. Őszinte, szerény, de ugyanakkor nagyon szigorú, magasra állított művészi mérce alapján került bemutatásra ez az anyag. Hogy Iványi Ödön gazdag, immár 30 esztendő művészi munkásságát egészében, sokoldalúságában megláthassuk, csak egy komoly retrospektív kiállítás keretében nyílhat lehetőség. Ez, a kiállításra került anyag jó adalékkal szolgál tevékenységének, művészetének közelebbi megismeréséhez.

Láng és tövis

Taar Ferenc riportdrámájának bemutatója

Taar Ferenc színpadi műve, a **Láng és tövis** – amelyet az író Salgótarján Város Tanácsának felkérésére a város-évforduló alkalmából készített – megjelent a **Palócföld** 1972. évi 4. számában. Egészen más azonban egy színpadi mű olvasmányélménye, és más a színpadi hatása, amikor a történés alakjai térben és időben érzékelhető dimenziót nyernek.

Az olvasmányélmény után ennek lehattunk részesei a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előestéjén, s a következő néhány esten a salgótarjáni József Attila Művelődési Központban. S a színpadi bemutató csak megerősítette a fentebbi tételt, azt, hogy egy drámai mű igazi élettere mindenekelőtt az a közvetítő közeg, amelybe szánták. Azért, mert a színház kollektív művészet; a drámaíró nem mondhat le a színpadról és a színészről, de még a nézőtérrel sem, mely a játék során érzelmi aktív részesevé válik a látványnak és az eseményeknek.

Ebben a formában Taar Ferenc műve is jóval több olvasmányélménynél. Azt a pluszt, melyet a színpad technikai eszköztára, a rendező és a színészek kiegészítőként adnak, hiába keresnők az írott szövegben, legfeljebb szerzői utasításokban húzódnak meg. Egyben azonban a bemutató csak méginkább megerősített bennünket, mégpedig abban, hogy a **Láng és tövis** elsősorban nem irodalmi, hanem politikai szándékú vállalkozás, s ebben bizonyára a szerző is egyetért. Sürgősen tisztázni szeretném azonban: nem mintha az irodalom és a politika nem férhetne meg közös gyékényen – ezt, úgy vélem, felesleges példák sorával bizonygatnom –, hanem mert Taar Ferenc műve esetében ez formai kivitelezésben is egészen nyilvánvaló. Az író szabálytalan riportnak, riportdrámának jelöli meg színpadi vállalkozását, márpedig a riport műfaja nemigen ad lehetőséget az események, indulati, érzelmi motivációk részletezésére, elemzésére. A szerzőnek pedig ez esetben nemigen volt más és tegyük hozzá: iobb választási lehetősége a riportáznál, hiszen egy város 50 éves történetének leaszajátosabb jellemzőit úgy kellett színpadra sűrítetnie, hogy abból zárt egység kerekedjék. Az írói képzelet kalandozásait alá kellett rendelnie történelmi és személyi tényezőknél, – csakis e feltételek között formálhatta nyersanyagát.

Taar Ferenc vállalta ezt, s elismeréssel mondhatjuk, hogy vállálásának becsülettel és méltó módon eleget tett. Igaz, őszinte portrét formált a városról, melyben történelmi szemléseivel és mai polgárai, azok eszmei politikai törekvései jól felismerhetők.

Lehetne vitázni az író nyelvezetéről. Némely helyütt úgy érezzük, mintha vezércikk-izű általánosságokat, szólásokat, kapnánk, mintha a szerző hátat fordítana a köteles irodalmi igényességnek? De a helyzet nem egészen ez.

Hogy mi, arra éppen ő adja a legpreánásabb választ, amikor így kérdez a színpadon egyik riportalányától: „Mondja, miért van az, hogy görcsbe rándul a kéz, ha egy színdarabban le kell írni azt, hogy forradalom... meg párt... meg kommunizmus? Miért lép-

nek működésbe a bénító reflexek? ...Jól tudom, világos! A magyarázat kéznél van. De ma?! Az ember már attól fél, hogy rásütik a stupid vonalasság, vagy a stréberség „bélyegét”! ... Pedig ki kell mondanil Ezek szent fogalmak!”

És Taar Ferenc vállalja s ki is mondja. Ha némely „esztétikus” lelkek, a „tisztá művészet” párlatának kedvelői fanyalognak is. Kimondja, mert mindenké előtt politizálni akar. Mert azért a Láng és tövis egyszersmind irodalom is, csak tessék jól ráhallgatni a színpadra, ami-

kor Furák Teréz és Hován Jóska dialógusait szövi. Mennyi megindító, üde báj, kesernyész lúra, emelkedett érzelmű emberség árad! Talán csak egyetlen mondatot ebből, amikor Hován immár elmúlt szerelmese, Teréz emléken méléz: „Azok a legszomorúbb dolgok az életben, amelyek elmúlnak, anélkül, hogy lettek volna...”

Hát ez a fogalmazási, stiláris kettőség jellemzi Taar Ferenc művét, nagyon tudatosan, sőt céltudatosan.

A Láng és tövis bemutatója díszére vált annak a jubileumi eseményorozatnak, amelyet lezárt. Méltó az évforduléhoz, annak a városnak volt és élő polgáraihoz, akiről és akikhez szól.

A debreceni Csokonai Színház együttese is a kivételes alkalom-kívánta igényességgel szolgálta mind az író, mind az ünnepi közönséget. A szép sikerben egyenlő részesként osztozott Simor Ottó Sárosdy Rezső, Sarlay Imre, Gerbár Tibor, Novák István, Kiss László, Földessy Margit, Sárközi Zoltán, Szabó Ibo-lya, Titkos Sára, Csáky Magda, Teszári Gábor, Csikos Sándor, Sárady Zoltán, a salgótarjáni Petőfi-színházszócsoport, s nem utolsósorban Ruszt József rendező.

Taar Ferenc riportdrámája történelmi dokumentum, és egyben tanulságok összegzője is Salgótarján jelen és további történelméhez, melyről szólni majd új krónikás dolga lesz.

Barna Tibor

Szocialista irodalmak panorámája

A Helikon 1972/3-4. számáról

Megszoktuk már, hogy az egyes lapszámaira jócskán várakoztató Helikon gazdag tartalmával nyújt kárpótolást – a rendszertelen megjelenés ellenére is hűségese olvasóinak. Legutóbbi száma pedig éppenséggel úttörő jellegű és ennél fogva – óvatos jelzőhasználatlall élve is – nagy jelentőségű: arra vállalkozott, hogy tanulmányorozat formájában bemutassa az európai szocialista országok népeinek irodalmi fejlődését az utóbbi másfél évtizedben, 1956-1970 között.

A magyar irodalomtörténetírás illetve könyvkiadás határainkon túli orientációja szellemi életünk egyik karakterisztikus vonása. A „kelet-európaiság”, a „dunamentiség” mibenlétének rendszeres elemzése, a szisztematikus kapcsolat és hatástörténeti kutatás, a szomszéd népek irodalmának megismerésére való tudatos törekvés jeles összehasonlító irodalomtörténetészek, folyóiratok – elsősorban a Világirodalmi Figyelő szerepét betöltő Helikon – könyvkiadók – nevéhez méltón főként az „Európa”-figye-

lemre és elismerésre készítő eredményeiben összegződik. Tanulmányok, cikkek sora jelent meg folyóiratainkban a külföldi irodalmak egy-egy korszakáról, jelenségéről, műhelyekről, alkotókról művekről, egymás után láttak napvilágot a nemzeti irodalom történetét (cseh, lengyel, román, szlovák stb.) áttekintő, összefoglaló kötetek, az irodalomtörténetet „hiteles dokumentumokban”, művekben, szemelvényekben reprezentáló úgynevezett „kistükrök” (bolgár, észt, szerb-horváth stb.) Bármelyiket nyitjuk is ki ezek közül, abban valamennyi megegyezik, hogy vagy egyáltalán nem, vagy csak igen vázlatosan foglalkozik az irodalmak felszabadulás utáni történetével, pláne az 50-es évek végi, 60-as évekbeli fejlődéssel. Ezt a hiányt enyhíti – megszüntetni ugyanis nincs módjában –, a szocialista országok irodalmáról meglévő ismereteink „fehér foltjának” egy jórésztét besatírozza a Helikon kezdeményezése.

A szocialista országok – bolgár, cseh, jugoszláv, lengyel, NDK, román, szlovák –

irodalmával egy-egy tanulmány foglalkozik, míg a Szovjetunió népeinek irodalmi közül az orosz-szovjet irodalommal három (próza, líra, dráma), a többi szovjet irodalommal (belorusz, észt, grúz, litván, örmény, ukrán és az urali népek) szintén egy-egy írás. A tematikus lapszám összeállítását egy előre sejtett akadály nehezítette: „amint ez a történettudományokban általában történni szokott, az említett országokban az irodalomtörténetírás és az irodalomkritika még nem vállalkozott a legközelebbi múlt irodalmi jelenségeinek, eseményeinek, tapasztalatainak összegezésére, az irodalmi fejlődés csomópontjainak, a fejlődés irányainak, vonulatainak kitapogatására és bemutatására”. Ezért kényszerült a Helikon arra a merész elhatározásra, hogy a kelet-közép-európai irodalmak hazai szakembereit kérje fel e nehéz és felelősségteljes munkára. Néhány irodalom esetében a felkérés sikerrel járt, más esetekben viszont az egyes országok irodalomkritikai sajtójából válogattak olyan cikkeket, amelyek ha korlátozott igényel is, de mégiscsak valamiféle szintézist próbáltak adni a tárgyalt időszak irodalmáról.

A gondokon felülemelkedve megszületett egy olyan összeállítás, amelynek

nem kisebbek az érdemei annál, mint-hogy „a szocializmust építő európai népek irodalmi ilyen széles panorámájának bemutatását, ilyen bőszéges információkat tartalmazó összegezését eddig még nem közöltek a hazai sajtóban”. A gondosan megírt tanulmányokból, a jól kiválasztott cikkekből nemcsak azt tudjuk meg, ami sajátos a nemzeti irodalmak 1956 utáni fejlődésében, hanem az is kiderül, hogy melyek a szocialista építés törvényszerűségeiből fakadó közös vonások az egyes irodalmakban. A Köpeczi Béla bevezető „jegyzeteiben” megfogalmazott általánosító gondolatok, — hogy például az SZKP XX. kongresszusa új utakat jelölt meg a szocialista társadalom továbbfejlesztésére, új erőket, energiákat szabadított fel az irodalom terén is, új értékrendszer igénye jelentkezett valamennyi országban, megnőtt a dokumentum-, a tényirodalom szerepe, „kritika-ibb” lett az irodalom a szocialista országokban mind a múlt, mind a jelen szempontjából, az írók, kritikusok, művelődéspolitikusok mindenütt egyre nagyobb érdeklődéssel fordulnak az olvasóközönség problémájára, az irodalom és az olvasás közötti kapcsolatok tanulmányozása felé stb. — szinte visszhangoznak a résztanulmányokban s mintegy felvetik, sugallják a szocialista irodalmak fejlődéstörténeti szintézisének szükségességét.

Az olvasók számára fontos ismeretközlésen túl ebben, a szakembereket inspiráló szemléletben keresendő a Helikon kedvező hazai és nemzetközi fogadtatásra, méltánylásra jogos vállalkozásának nagy jelentősége.

Csongrády Béla

Czakó Gábor: Indulatos jelentések

Olvasmánynak is érdekes, továbbgondolkodásra pedig különösen inspiráló könyvet jelentetett meg a Magvető Könyvkiadó a Czakó Gábor írásaiból közölt válogatásokkal. A kötet írásainak nagyrésze nem ismeretlen az olvasó előtt: a sajátos műfaj elemekből épülő szociorportok országos irodalmi folyóiratokban (Kortárs, stb.) már napvilágot láttak. Publicisztikai szemlélet és hevület, a tanulmányíró elemző és kutató kedve és a szociográfus adat és tényszeretete ötvöződik valami sajátos egészé ezekben a rövidebb-hosszabb riportokban. Nyilván e különös (s ma meglehetősen divatos) műfaj az oka, hogy a témát jobbra csak felvető, de az összefüggéseket gazdagon felvillantó „jelentések” nem hagyják nyugton az olvasót.

Vitára ingerlik, utánkeresésre ösztönzik, helyenként elképesztik, hogy azonosulásra, de mindenképpen reagálásra késztessek.

Az olvasói aktivitást azonban felkelti a riportok hangvétele, s a választott módszere is. A címmel ellentétben e jelentéseket indulatos

nem a stíluseszközökkel kifejezett érzelmek, hanem a tények, az összefüggések és a következtetések teszik. Indulatokat keltenek a menetközben feltámadó gondolatok, amelyek az író szándéka szerint a felelősen érző-gondolkodó olvasóban sorjáznak. A mondanivaló súlya és a hangvétel visszafogottsága a hatás fontos eleme, amelynek ereje csak akkor halványul, amikor a racionalitás kontrollja alá vesszük a kötet egészében, vagy egyes írásaiban kirajzolódó képet. Mert Czakó írásaiban fontos kérdésekről szól, olyanokról, amelyeknek megoldása a közösség egészének gondja, amelyeknek megoldása érdekében évek óta sok-sok alkotó társadalmi energiát mozgósítunk.

A szocialista közgondolkodás mai jellemzőiről, ellentmondásairól szól akkor is, amikor az alberietek emberseget nyomorító uzsoráját veszi célba, vagy az erkölcsi tudatszintet elemzi a hatalok köreiben, vagy a munkáról, annak rangjáról, a korrupción, vagy a házasságról kialakult társadalmi felfogással foglalkozik.

Az író problémaérzékenysége, valóságstisztelete, társadalmi valóságunkra tapadó figyelme a kötet legnagyobb értéke, fő érdeme. Lemaválasztása, konstruktív megközelítési módja révén a megszokás, a beletörődés ellen lép fel, azt akarva, hogy a környezetünkben nap mint nap tapasztalható kispolgári magatartásformák, nézetek ellen belenyugvás, elfásulás nélkül vegyük fel a harcot — például, vitával, tanítással és meggyőzéssel.

A közgondolkodás és magatartás környezetünkben is mindennapos problémáit idézi fel, hatáson és figyelmet keltően, úgy, hogy — noha ismerős kérdéseket, gondokat feszeget — egyetlen írását sem tehetjük félre unott kézlegyintés kíséretében.

A kötet írásai azonban nemcsak a témákra, a közgondolkodás mai állapotára irányuló továbbgondolkodásra készítetnek, kénytelenek vagyunk az írói szemlélet és módszer problémáira is felfigyelni.

Mindenek előtt arra, hogy nagyon fontos társadalompolitikai, ideológiai kérdésekről 3–400 kérdőív alapján tényszerű véleményeket mondani kockázatos vállalkozás. Az elmúlt években gigászi

méreteket öltött divat ma már sokakat bizalmatlanná tesz a felmérések hitelessége, realitása iránt. Nem az adatok valóságában kételkedünk, hanem az eredmények tipikusságát nem tartjuk meggyőzőnek. Egyetlen példát. A Czakó által készített egyik felmérésben szerepel az az igen fontos kérdés, hogy az emberek örömmel végzik-e a munkájukat. A megkérdezettek 58%-a igennel felelt, köztük a szakmunkások 57%-a, az értelmiségiek 71%-a, a technikusok 56%-a, a tisztviselők 54%-a, a segédmunkások 29%-a, az ipari tanulók 78%-a adta ezt a feleletet. Az adatok esetlegessége szembeütő, így a levont következtetések is meglehetősen egysíkúakká váltak.

A felmérésekre, azok adataira épített elemzések és következtetések legnagyobb problémája azonban, hogy szinte minden esetben (a dolgok természetéből adódóan) statikus képet adnak, nemegyszer kuriozitásokat eredményeznek. A statikus képalkotás következtében éppen a fejlődést kiváltó, mozgató rugókat, a közösségi erőket, az életformában, igényekben végbement változásokat, a társadalmi strukturák átalakulási folyamatát, annak hatásait nem sikerül megragadni, az adatokat mágikus tisztelettel felmutató írói szemlélet éppen embert formáló társadalmi gyakorlatunkat hagyja optikáján belül.

Nem tudományos dolgozatokat vesz kezébe az olvasó, amikor Czakó Gábor könyvét kezdi olvasni. Közéleti ihletésű, felelősséggel és hittel végzett munkák termékei ezek az írások, hadüzenetek környezetünk visszáságai, gondolkodásunk torzulásai ellen. Mégis idekivánczol a méltatás végére, hogy szívesen olvastunk volna legalább egyetlen olyan írást a kötetben — éppen a realitás érdekében is — amelyből kiderül: elért eredményeink, eddigi munkánk védelmében, a megtett út közben keletkeztek ezek a hadüzenetek. Gondjainkat elkendőzni vétek, problémáinkról nem szólni felelőtlenység. Értékeinket, munkánkat a képalkotásban figyelmen kívül hagyni azonban veszélyes. Önmagunkat becsüljük vele alá, hitet, ambíciót, akaratot fekeztünk, cselekvő energiánkat kisebbitjük. Ez pedig Czakó Gábor szándékaival találkozik legkevésbé.

Kiss Aurél

Gera György: Terelőút

A II. világháború volt az emberiség legvéresebb, legkegyetlenebb háborúja. Nem is az áldozatok minden eddig felülmúló száma miatt, hanem éppen a fasizmus értelmetlen és ugyanakkor félelmetesen módszeres emberirtása miatt. Még olvasva, filmen, tv-ben nézve is iszonyattal tölti el a túlélőt ez a már-már irracionális barbárság. Olyan sokk, szégyen ez Európa történelmében, olyan felett nem lehet, nem szabad napirendre térni. Fel kell deríteni ennek az esztelenül-racionális szemléletnek, gépezetnek a születését, mechanizmusát, amely népe boldogulását ártatlan milliók elpusztulásához köti. Tudatosítani kell, hogy a gyűlölet, a faji elfogultság, a sovinizmus – s ennek részeként az antiszemizmus – soha semmiféle nemzeti problémát nem oldott meg, csak tragédiákat okozhat, katasztrófákba torkolthat. Ugyanakkor igaz az is, hogy semmiféle bosszú, revans nem méltó az áldozatokhoz, nem használ a túlélőknek.

Gera György regénye sugallja ezeket az igazságokat, de nem ilyen közhelyszerűen, hanem a művészi ábrázolás megjelenítő erejével. Hőse – akit kamaszként hurcoltak el a háború végén egy ausztriai koncentrációs táborba – 15 évvel később felkeresi a lágert, hogy felelevenítse a múlt emlékeit s egyszersmind le is számoljon velük. Egész családját kiirtották s ezt a sebet a másfél évtized sem tudta begyógyítani. Bizonytalanul teng-leng a világban, nem tudja, hová is tartozik. Az ártatlan, értelmetlen áldozatok emléke minduntalan a gyilkosokat idézi. Keresésükre indul, hogy megnézzé, hogyan élnek ma, hogy szembesítse őket hajdani tetteikkel. Am az idilli ausztriai táj, a szolid jómódban élő parasztok, a falu nem akar emlékezni. Amikor a regény hőse mindenáron emlékeztetni akarja őket, szegényük és haragjuk ellene fordul és megveri a nász nép, akik közé a hajdani lágert után kérdezősködve betoppan. A gyilkosok és a cinkosai nem bocsátanak meg. Roger mondja valahol Antoin-nak (a Thibault családban), hogy nem tudunk addig megbocsátani embertársainknak, míg magunknak nem bocsájítjuk meg, amit ellene vétettünk. A gyilkos lelkiismerete irgalmatlan, mert fél. Nem csupán a bosszútól. A nürnbergi perben a végtelenségig tagadtak a főbűnösök is, holott a tények és bizonyítékok tömege szólt ellenük. De nehezebbnek tűnik szembenézni tetteinkkel és vállalni azt a következményeivel együtt, mint elkövetni azokat. Ez a félelem tüntette el a lágerek nyomait is. A regény hőse már csak bozótot, elvadult gatz talál a helyén, s csak egy darab faltörmelékét tud magával vinni emlékül. A környék lakói megtagadnak minden tájékoztatást a múltra és a lágere vonatkozóan. A tudatot is benövi a fű? Nem, a gyilkosok nem felejtenek, de nem hajlandók beszélni. Mindent tud viszont Schwillle doktor, aki a háború óta élete céljának tartja, hogy a hóhérokról adatokat gyűjtöjtsön. Félelmetes szorgalommal, szívóssággal és precizitással kutat fel minden adatot. Több ezer kartonja van, amiket az igazságszolgáltatás rendelkezésére bocsájt. Csakhogy az egyre kevésbé kíváncsi rá. Az IDŐ egyre inkább elmosza, betemeti a múlt szennyét is. A főhős – tanár egy vidéki kisvárosban –, aki a lágert helyét keresve újra átéli gyermekkorát, ifjúságát minden poklát – tehetetlen fájdalmában kívánná a bosszút. Amikor a hideg gyűlölettel találkozik Schwillle archívumában rádöbben, hogy a bosszú újabb vérontást szülne. A múltat már nem lehet megemlékezésként tenni s a bosszú a gyilkosokhoz zülleszt a bosszúállót is. Végül is el kell döntenie, hogy hová is tartozik. Itt érti meg, hogy már akkor választott, amikor a lágertől ide jött haza. Azzal, hogy nem állította ki a képeit, (raizolat, festeget) nem nőült meg, mert nem akart gyereket csak kibújt a felelősség alól. elodázta a döntést. Az élet törvényeit kell követ-

nie, a folytonosságát, a humánmet. Nem tagadhatja le a lágert, – kollégái előtt eddig elhallgatta – de Schwillle fanatizmusát se követheti. Apja emlékébe kapaszkodik, aki mértéktartásra és tartalmas humanizmusra tanította, aki irtózott a szélsőségtől és az elfogultságtól.

Érett, jól komponált regény Gera György könyve. A tulajdonképpeni cselekmény néhány nap alatt játszódik, ám az idősíkok váltásával, az emlékezés-technika frappáns alkalmazásával egy teljes életutat tud bemutatni. A dokumentumok, idézetek a magyar történelemből, a német fasizmus történetéből távlatot, történelmi miliőt is adnak a regény cselekményének. Sempurn Nagy utazása, Az ájulás-ával szemben az áldozatot rajzolta meg, aki elszenvetted a történelmet és csak hosszas érlelődés, a lágert nyomainak keresése után döbben rá, hogy cselekednie kell, vállalnia önmagát. Ezt a helyes cselekvést azonban itt és most kell megtalálnia. (Magvető Könyvkiadó, Bp. 1972.)

Horpácsi Sándor

Szakmabelieknek és laikusoknak

Mielőtt rátérnénk az „Ember és látvány városépítészetünkben” c. könyv ismertetésére, igyekezve feltárni mindazt, amit fontosnak, kiemelni valóknak tartunk, először a városépítészet fogalmának – mint bevezető alapfogalomnak megvilágítására –, a szerzőtől „kölszöszünk” egy pontos megfogalmazást. – „A városépítészet olyan műfaj, a város olyan műalkotás, amelynek megalkotása a gyakorlati életet szolgálja, de amelynek a mindennapos élet, a fejlődés maga is az egyik közvetlen alapítója.” – Ez az idézet a három részre komponált mű I. része bevezető fejezetének alapfogaloma. A három rész megoszlását kissé önkényesen úgy írhatjuk fel, hogy – A–B–Á. Az I. és III. rész konkrét problémákkal, a középső inkább általános érvényű elméleti kérdésekkel foglalkozik. Ezt a megállapításunkat fejezik ki a részcímek, amelyek így szólnak:

I. „Városkép, városépítészet, városközpont.”

II. „Általános városépítészeti kérdések.”

III. „Történeti városaink és központjaik különleges kérdései.”

Az I. részben a szerző rendkívül sokoldalúan tárja fel, tudatosítja bennünk a városkép fogalmát, a külső és belső városkép hatását, a várossziluet jelentőségét.

Megismerjük a városszerkezet és városkompozíció közötti különbséget, azt, hogy a városszerkezet funkcionális lényegű, viszont a városkompozíció elsősorban esztétikai-vizuális jelentőségű; és készséggel fogadjuk el azt megállapítást, hogy a kompozíció esztétikai értéke annál jelentősebb, minél inkább egybeesik az előbbi két tényező.

A Magyar Városkép c. fejezetéből részletes és igen érzékletes képet kapunk városaink jellegzetességeiről, sajátossá-

gairól, összehasonlítva más európai városok, települések jellemző tulajdonságaival. Granasztói Pál ezeket a jellemvonásokat a következőképpen rögzíti más hasonló értékű megállapításával együtt. „Városaink laza, talusias, vagy egyéb kertes beépítésű házakkal fokozatosan olvadnak a tájba” – vagy „Városaink a terephez idomulnak.” – és „A középületek csoportja határozottabban emelkedik ki – mint általában az európai városokban”. – A magyar városkép meghatározott elemének tekinti az épületek és tőrszerkezetek formáját, arányát, épületeink puritán, díszítetlen, hivalkodás mentesen színezett homlokzatait, de mind ezeken túlmenően nagyon jelentősnek tartja városaink belső növényzetét és azt, hogy a táj és város között majdnem kivétel nélkül rendkívül harmonikus illeszkedés van. Ezután szemléletes képet nyújt a modern városképről, összehasonlítva a „Nőt” és „Egyidejűséget kifejező” városképekkel, párhuzamba állítva azonosságait a továbbfejlesztettség és ellentéteiket az újszerűség megidézésével. A modern városkép jellemzője – írja – a „Tágulás” – „Tisztulás,” a több dimenziós állandóan érezhető arány és méretnövekedés. Ugyanakkor sokakkal egyetértően hiányolja a modern városképből, a régi városképekben átélt városképi effektusokat, az intimitást, a védettség érzetét. Éppen ez a megállapítása vezet a történeti városközpontjaink c. fejezethez, amiben kifejti, hogy – „a történeti városközpontok megtartása, ésszerű fejlesztése lehet a helyes út.” – mert a történeti városközpontokban nagy szellemi, eszmei értékek akkumulálódtak, jelentőségük, az emberekre gyakorolt hatásuk nagy és az emberek természetesen vonzódnak ezekhez. De felhívja figyelmünket arra, hogy ne tekintsük őket rezervátumoknak, értékeik megtartása mellett fejlesszük, bővítsük, körültekintően úgy, hogy ma magunknak is „értékeset” tegyünk hozzájuk.

A II. rész általánosabb érvényű megállapításai közül igen fontosnak tartjuk többek között azt, hogy a városok múltja feltérképezhető hatásuk a fejlesztésre vonatkozóan egyértelműen értékelhető, ugyanakkor a hosszabb távlatra meghatározó tervezés hibás szemlélet eredménye, tekintettel a jövőre, az állandóan gyorsuló fejlődésre, amit hosszú távon előre látni lehetetlen. Mindig a kor követelményei a közeljövő belátható és elérhető valósága legyen irányítója városfejlesztő, átépítő tevékenységünknek. A szerző arra biztat – „merészek, újítók ott legyünk, egyben terveinkhez is ragaszkodók, ahol a környezetet is belátható időn belül átalakíthatjuk.” – A továbbiakban a városokról kialakult tudatról – a városok esztétikai értékének tudatformáló erejéről, a közösség városformáló és a város közösségformáló kölcsönhatásáról nyújt tájékoztatást.

Azt írja, – „A városépítészet rendje, mint

esztétikai érték, a létrehozó társadalom rendjének kifejezése” – ezzel kapcsolatban elemzi a közösség városalakító tevéleges részvételének fontosságát, és kiemeli, hogy a helyi közösségi szándékok, elhatározások, szervező munka érvényre jutásának éppen városunk, Salgótarján nyújtja a legjobb példát az utóbbi időben. Leszögezi, hogy a városépítés, – „Közösségi alkotás” – és ennek a gyakorlati megvalósítására szocialista viszonyaink között minden feltétel adott.

A könyv III. részében részletesen foglalkozik a történeti városközpontok fejlesztésének, átépítésének szerteágazó problematikájával. Nem ért egyet azzal, hogy új városközpontok létesüljenek, új helyen a történeti városainkban, az előzőekben kifejtett indokaink alapján, inkább a központokban lévő történeti értékű, alkotás értékű építményeink gondos felülvizsgálatát, értékmeghatározását, s ha kell, akár az óvatos ésszerű szanalását tartja követendőnek a történeti városközpontok helyének megóvása érdekében, azért, hogy azok képesek legyenek alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez. Újra hangsúlyozza, a történeti városközpontok jelentőségét és azt kívánja, hogy „A városközpontok újjá alakítását ne a távlati fejlesztés végére halasszuk, hanem – legalábbis megkezdésüket – hozzuk minél előbbre”. Itt és ezért hozza fel példának újjól városunk, Salgótarján városközpontjának újjáépítését, megjegyezve, hogy ebben az esetben ugyan nem történeti városközpont újjáépítéséről van szó, mégis, jobb példa híján az itt történeteket ajánlja követendőnek.

Granasztói Pál könyve jelentőségét mindezekén túl többek között abban látjuk, hogy jó időben, a rossz példák nélküli időben szól közösséghez, alkotókhöz, segít felmérni jövőbeni tevékenységünk súlyát, kihatását, és ösztönöz a jó munkára.

Szatmári Béla

Két múzeumi kiadványról

A tavalyi és az idei két nagy irodalmi évforduló, Mikszáth és Madách emlékének felidézése dicséretes kezdeményezésre indította a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatóságát. A korábbi múzeumi füzetek továbbfejlesztéseként ugyanis **Nógrád megyei múzeumi közlemények** sorozatcím alatt tanulmányköteteket bocsátott közre a megye két nagy szülöttje tiszteletére. (A régi sorozat folytatását érzékeltetve azzal, hogy a köteteknek a 18. és 19. sorszámot adták).

A Mikszáth-emlékkötet színvonalának emelésére sikerült megnyerniök az országos szakértő gárda két neves tagjának a közreműködését is: **BISZTRAY GYULA** a Mikszáth-művekben fellelhető rendkívül gazdag szellemi néprajzi adalékokról ad hírt és ezzel is igazolja, hogy a palócok nagy írója mennyire ismerté népe gondolkodásmódját, lelki világát; **KOZOCSA SÁNDOR** viszont újabban előkerült Mikszáth-levelek publi-

kálásával egészíti ki az írói életrajzot. Rajtuk kívül természetesen a megyében tevékenykedő kutatók is tudtak újat nyújtani: **KISS AURÉL** a Mikszáth-művek dzsentri-ábrázolásának kérdéseire szól hozzá elsősorban stilisztikai szempontból, kimutatva, hogy a realizmus és romantika kettsége a dzsentri és polgár viszonyának és megjelenítésének problémájaként jelentkezik elsősorban az utolsó nagy regényben, a Noszty fiú esetében; **SZABÓ BÉLA** a regények és elbeszélések társadalmi-politikai háttérének, mondanivalójuk valóságmagvának megvilágítását segíti elő a korabeli Nógrád megye társadalmi, gazdasági viszonyainak felvázolásával. Jól egészíti ki ezt a tanulmányt az a néhány eredeti levéltári dokumentum, amely az 1870-es évek korrupciós és botrányokban bővelkedő megyei közéletét mutatja be. Érdekes kérdést feszeget **ERDŐS ISTVÁN** felmérése: hogyan él ma a nagy író emléke egy-

kori falujában, Mohorán; **LEBLANC ZSOLTNÉ** és **BALÁZS LÁSZLÓ** pedig jó összeállítást ad a Mikszáth-hagyományok ápolásáról, illetve az évfordulóval kapcsolatos ismeretterjesztő tevékenységről.

Hasonló célkitűzésekkel jött létre a második, a Madách emlékének szentelt tanulmánykötet is. Ennél ugyan már kevésbé sikerült a szerzőgárda kiszélesítése, hiszen megyén kívüli kutatót csak egyet találhatunk a kötet szerzői között és a többiek, a megyebeliek is szinte teljesen azonosak a Mikszáth-kötet szerzőivel. Ez a körülmény természetesen mit sem von le a tanulmányok értékéből, csupán elgondolkoztatja az olvasót azon, vajon nincs-e a megyében más, több, irodalmat, történelmet kedvelő és értő ember, akinek munkásságára ilyen és hasonló kiadványokban, de a folyóiratokban és sajtóban is számítani lehet. A kötet előszava, midőn arról szól, hogy a múzeumi

szervezet a későbbiekben is folytatni kívánja a Madách-hagyományok ápolását, legyen egyúttal felhívás is, mely megmozgatja a szunnyadó erőt és aktivitásra serkenti a szellemi tartalékokat.

A kötet tanulmányai három témakörbe csoportosíthatók. Ezek közül az elsőt, a Madách-életrajz kiegészítését szolgálja kitűnően SZABÓ BÉLÁNÁK a legújabb kutatásokban és eddig még nem ismert dokumentumokon alapuló tanulmánya, amely a korábbiakban elterjedt Madách-képet módosítva kimutatja a nagy írónak a szabadságharc idején kifejtett aktív tevékenységét; részben ezt támasztja alá, részben más vonatkozásokban egészíti ki az életrajzot LEBLANCZ ZSOLTNÉ dokumentumválogatása, melyben az utóbbi évek levéltári feldolgozó munkája során előkerült Madách-dokumentumokat teszi közzé, melyek – ha önmagukban nem is túl jelentősek, de összességükben mégis sokat mondanak s egyben jól kapcsolódnak az 1964-ben (éppen a múzeumi füzetek 9. darabjaként) megjelent Krikszán-féle dokumentumösszeállításához.

A másik témakör Madách írói arculatának, illetve munkásságának egy-egy oldalára rávilágító tanulmányokat tartalmaz. A Nógrád megyei Madách-kutatás egyik leasereyebb budapesti művelőjének, KERÉNYI FERENC irodalomtörténésznek a tanulmánya Madách világnézetének néhány kérdéséről szólva elmondja, hogy szemben azokkal a nézetekkel, melyek szerint Madáchnak határozott világnézete nem volt, csak különböző eszmeáramlatok ötvöződtek benne össze, igenis jól érződik felfogásában kora haladó gondolkodóinak, Feuerbachnak és hasonlóknak szemlélete (függetlenül attól, hogy a Traediában bibliai forrásból indul ki), természetesen nem úgy, mint az ellentétes hatások erőszakos egymásbaforrasztása, hanem mint egy vívódó ember évek során át megharcolt, alakuló, de dolgokról a lehetőségek korlátain belül minél világosabb képet adó világnézete.

KISS AURÉL a lírikus Madáchról ír, megállapítva, hogy a versek nem egy lírikus egyéniség reflexiói, hanem a filozófus költő önkifejezési kísérletei, melyek, ha a Tragédia árnyékában szereyebb helyet is foglalnak el, önálló értékük miatt mégis csak figyelmet, tiszteletet parancsoló alkotások. ERDŐS ISTVÁN a sokáig elfeledett és napjainkban reneszánszát élő Madách-dráma, a Mózes kapcsán elmondja, hogy a szerző a nagy történelmi sorsfordulók heroikus méretű vezéregyéniségeinek szükségességéről szól a műben (félreérthetetlenül utalva ezzel Kossuthra), arról, hogy bár a vezér elbukott, a nép a győzelem hitével folytatja a harcot.

Végül a harmadik témakör, a Madách-hagyományok továbbélése jelenik meg a – meglepő módon a kötet elejére helyezett, egyébként azonban kitűnő – összefoglalásában, melyben MOLNÁR PÁL fejti ki a milléneumi évek hangzatos, semmitmondó frázisokkal teli Madách kultuszától a napjaink tartalmas, a társadalom széles rétegeit sokoldalúan megmozgató, történetileg megalapozott Madách-kultuszának kifejlődéséig megtett út főbb állomásait, részletesen ismertetve, hogy miként is állunk ma Nógrád megyében a nagy írónk hagyományainak ápolásával.

A két kötet nyomdai kivitelezése jó, különösen a Madách-kötetről lehet ezt elmondani. A különben gondos szerkesztés talán olyan kisebb észrevételeket is megelőzhetett volna, mint az pl. hogy tulajdonképpen egyik kötetnek sincs, címe, valamint, hogy – főként a Madách-kötetnél – a képanyag válogatása és összeállítása kissé ötletszerű. Mindenesetre a kötetek témájuknál és feldolgozásuk igényességénél fogva nyereségei lehetnek a hazai irodalomtörténetírásunknak, ha az eddiginél szervezettebb és céltudatosabb terjesztéssel próbálná a múzeumi igazgatóság azokat az országos érdeklődés homlokterébe állítani. Nem valószínű, hogy félni kellene a szereytelenség és a kellő önkritika hiányának vádjától és így megfosztani az ország határain belül, de kívül is élő érdeklődőket attól, hogy tudomást szerezhessenek a két kladványról és amennyiben igénylik, a jelenleginél könnyebben hozzá is juthassanak.

Schneider Miklós

A dramatizált történelem

Vannak történelmi alakjaink, akiknek korai és tragikus halálába még évszázadok múltán sem tud belenyugodni a nemzet emlékezete. Alakjuk köré legendákat sző a kegyelet, ezeket kiszinezi, dramatizálja. Feltehetően minden nép történetében így van ez, a mi történelmünkben azonban oly sok a vesztett háború, levert forradalom, hogy az emlékezet belesajdul. Ezzel vagy más, szubjektív, lélektani okokkal magyarázható, hogy mi mindig külső okokat keresünk a kudarcok, veszteségek magyarázatára? A török azért foglalta el és uralta oly sokáig az országot, mert nem segítettek sőt elgáncsoltak minket a Habsburgok; 1848–49-ben azért buktunk el, mert túlerővel jöttek a cári csapatok stb stb. Aki olvasott Jókai-regényeket tudja miről beszélünk.

A nemzet önismeretének egyfajta hiányáról van szó, arról a szinte menekülésszerű önfelmentésről, mindent – magyarázni – akarásról, amely képes letagadni, megszépíteni és a tényeket, csak hogy ne kelljen önvizsgálatot tartani. Mert valóban volt külső támadás is, – sok – túlerő is, de IV. Béla hiába szólt, jajdult, hogy ki azt az ősi kardot, Mátyás örökségét mi magyarok (uraink) prédálták el szinte versengve, tobzódva. Mindez pedig Őrsi TV-játéka nyomán lett újból téma. Megölték Zrínyi Miklóst vagy tényleg baleset történt? A vita évszázadok óta tart. Hiába a derék, szavahihető Bethlen Miklós tragikusan szép beszámolója (önéletrajzában) az esetről, hiába a korabeli dokumentumok: levelek, követi beszámolók, diplomáciai iratok. Nem akarunk hinni a tényeknek. Nem, ez a kiváló férfi, költő, hadvezér, politikai hadvezér, kardforgató férfi, ügyes vadász – nem, ő nem halhatott meg ilyen ostobán, ilyen végzettszerűen – mondogatjuk. Ilyen baleset nincs, itt az ármány dolgozott, a politikai ellenfelek, a szerelmi vetélytárs! (Nádasdy) keze, akiknek útjában állt valamilyen ok miatt. S mi a derekak, bátrak, becsületesek védtelenek vagyunk az ilyen ármánnyal szemben. Ezért volt hasznos a TV Műhely 3. adása, ahol is hivatott szak-

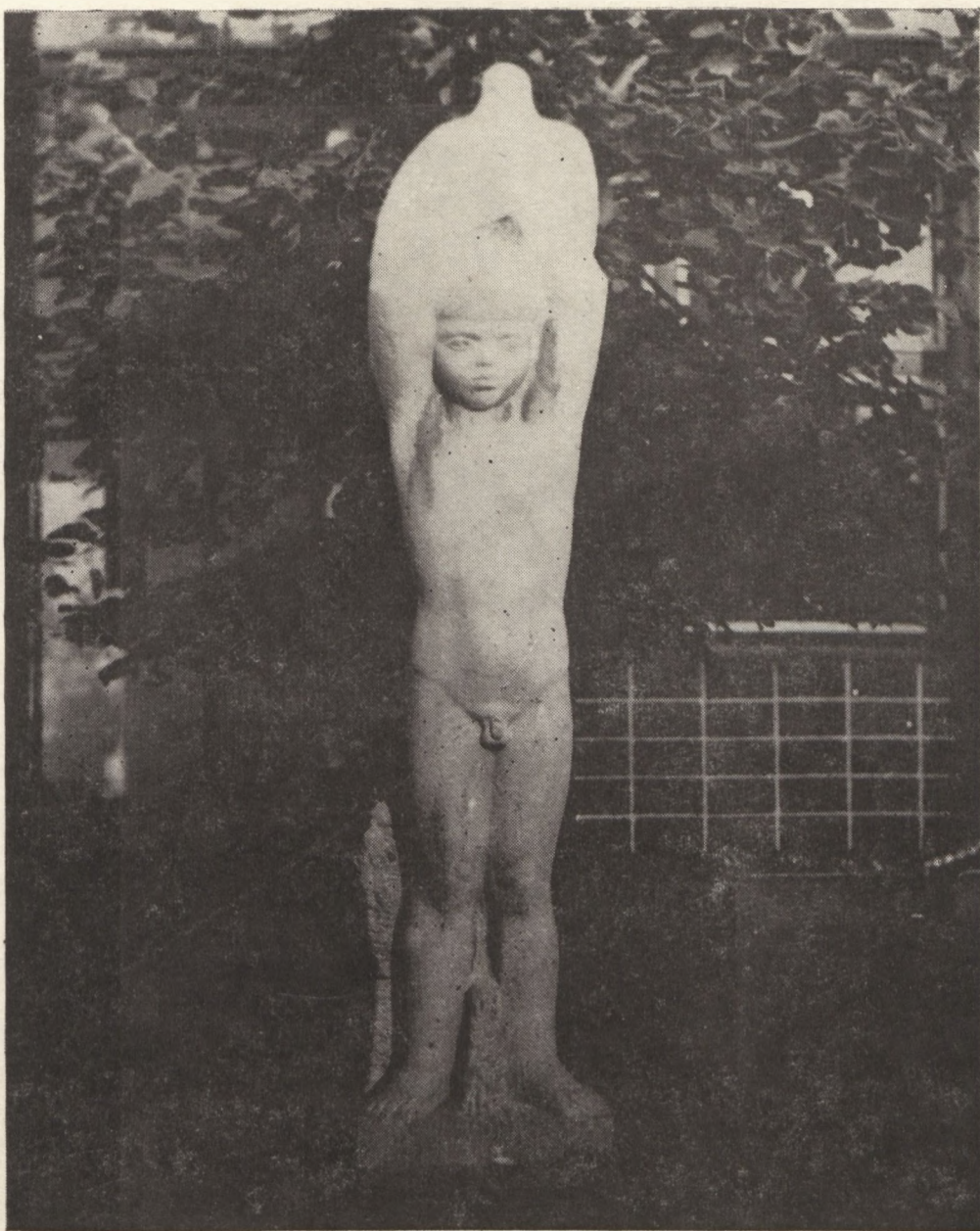
emberek beszélgettek a műsorvezető Szakály Ferencsel erről a témáról is. Nagyon rokonszenves embernek tartja Zrínyi Miklóst Klaniczay Tibor, Perjés Géza, Péter Katalin is. Ügyes volt ez a kérdés a vita végén. Am az, hogy a tudós miként vélekedik kutatása tárgyáról, nem befolyásolja a tények objektív feltárásában. Perjés Géza, a hadtörténész szemével elemezte Zrínyi pályáját. Kora egyik legnagyobb hadvezére volt, aki két megyéni területre volt visszaszorítva, nem bontakoztathatta ki stratégiai zsenialitását. Montecuccoli szerencsésebb volt. Am ezért gyűlölni Montecuccolit?

Zrínyi gyűlölhette – vetélytársa volt. Az utókornak azonban tudnia kell, mérlegelnie kell a korabeli európai erőviszonyokat is, amelyben a Habsburg uralkodó is csak egy sakkfigura, aki nem úgy lép, ahogy akar. Determinálja Franciaország, XIV. Lajos, a török, és természetesen a magyarországi politikai helyzet is. Elhangzott a vitában is, hogy egy politikus, egy történelmi kort nem lehet etikusán megítélni. Illetve lehet, de annak semmi haszna, Zrínyi nagyságából semmit se von le, ha figyelembe vesszük, hogy valószínűleg mekkora mozgásterülete volt. Erkölcsi, emberi nagysága éppen abban van, hogy mérlegelte is az adott magyarországi és európai helyzetet, volt esze, ereje, bátorsága, hogy építő módon beleszóljon, változtatni akarjon rajta. Nem drukker volt és nem kibic. De a történelmet mi már nem csinálhatjuk helyette, halála okát sem változtathatjuk meg! Klaniczay professzor higgadtan bölcs magyarázatából tudjuk meg a legendatermés okát. Az induló kuruc mozgalomnak szüksége volt a mártír Zrínyi alakjára, hogy erkölcsi tőkét és morális alapot kovácsoljon belőle a laboncok ellen. Az adott történelmi pillanatban ez indokolt is lehetett. De valóban megérti Zrínyi nagyságát, a szellemét, aki a halállal manipulál? (a szónak abban az értelmében, ahogy Csoóri Sándor fejti meg a 10-es Tiszatájban írt cikkében, azaz mást mond, mint ami van?)

Mit mond József Attila? Bizony be kell „vállanunk” a történelmünket, mert aki a történelmet jól tudja, a jelent csinálja jól. S ez sem könnyű dolog. Van mit tanulni Zrínyitől: szívósságot, töretlen, lobogó hitet, racionális számítást, ha kell, leleményességet. Perjés Géza hívta fel a figyelmet arra, hogy Zrínyi kitűnő gazdasági szervező is volt! gályái, gulyái jövedelmét – a haza, a köz hasznára –, de gyarapította. Érdekes, hogy erről még a történelemtudomány is keveset tud. Miért? Mert erről nem lehet olyan párosszal beszélni? Nem itt buktak el legszébb harcaink, hogy nem volt elég ló, fegyver, ruha, élelem? Zrínyi katonáinak volt. Élesszük ennek a Zrínyinek az emléket is a kard és tollforgatóé mellett! Nem is vesztett csatát...

H. S.

Híreinkből

December 15-én, a salgótarjáni Öblös-üveggyári Művelődési Házban bonyolították le a Munkásfiatalok Országos Versmondó Versenyének megyei elődöntőjét. Az országos döntő színhelye 1974 április 5-6-7-én Salgótarjában lesz.

Unnepélyes keretek között avatták fel a megyeszékhelyen Vasas Károly szobrászművész bányász témájú köztéri szobrát. Az MSZMP Nógrád megyei Bizottságának székháza szomszédságában álló bronz kompozíció avatására december 22-én került sor.

Befejező nyomdai munkálataihoz érkezett a kemerevői és nógrádi költők alkotásait tartalmazó irodalmi antológia. A Corvina Könyvkiadó gondozásában megjelenő kétnyelvű kötet – Találkozás címmel – előreláthatóan 1974 első felében kerül az olvasók asztalára.

KÉPJEGYZÉK: címloldal: **Borsos Miklós: Derkovits** (Salgótarján, Schuyer F. út, 4. old.: **Nemzetiségi együttes**, 5. old.: **Salgótarján, Autóbuszállomás**, 7. old.: **Salgótarján éjjel**, 12. old.: **Salgótarján városközpontja**, 10. old.: **Patay László seccója** (Salgótarján, SZMT-székház, 13. old.: **Varga Imre: Városszimbólum, Radnóti** (mindkettő Salgótarján, Tanácsköztársaság tér), 14. old.: **Somogyi József: Felszabadulási emlékmű** és **Lesseyei Márta: Napbanező** (mindkettő Salgótarján, Tanácsköztársaság tér), 21. old.: **Báli meghívó 1932-ből** és **gr. Széchenyi István levele „Nemes Nógrád Vármegyének”**, 23. old.: **Blaski János mozaikfala** – részlet (Megyei Művelődési Központ üvegcsarnoka, Salgótarján), 24. old.: **Czinke Ferenc: A város**, 25. old.: **Iványi Ödön képei**, 26. old.: **Taar Ferenc: Láng és tövis** (a salgótarjáni bemutatóról), 29. old.: **Salgótarján, városközpont**, borító belső **Tar István: Tanácsköztársasági emlékmű** (Salgótarján, Tanácsköztársaság tér) és **Pál Mihály: Fiú madárral** (Salgótarján, Lovász József út), hátsó borító: **Somogyi József: Felszabadulási emlékmű** (Salgótarján, Tanácsköztársaság tér).

17